

**BOSNA I HERCEGOVINA
VIJEĆE MINISTARA BOSNE I HERCEGOVINE**

**INICIJALNI IZVJEŠTAJ O PRIMJENI ME UNARODNOG
PAKTA O GRAĐANSKIM I POLITIČKIM PRAVIMA U BOSNI I HERCEGOVINI
ZA PERIOD OD 1994. DO 2004. GODINE**

Sarajevo, juni 2005. godine

SADRŽAJ

1. Inicijalni Izvještaj o primjeni Meunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima u Bosni i Hercegovini za period 1994. - 2004. godine

	broj stranice
Uvod	4
Ian 1. Pravo na samoopredjeljenje	5
Ian 2. Zabrana diskriminacije po žalbama	8
Ian 3. Ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini.....	10
Ian 4. Odstupanje od odredaba Pakta	17
Ian 5. Zabrana odstupanja od odredaba Pakta	17
Ian 6. Pravo na život neodvojivo je od dostojnosti	18
Ian 7. i 8. Zabrana primjene nehumanih kazni	19-33
Ian 9. Sloboda i bezbjednost ličnosti	34
Ian 10. Obaveza humanog postupanja	35
Ian 11. Ispunjavanje ugovorenih obaveza	38
Ian 12. Sloboda kretanja i izbora mjesta stanovanja	
1. Prebivalište i boravište	38
2. Putne isprave	41
3. Uslovi za prijem stranaca na teritoriju zemlje.....	41
a.) Privremeni boravak	42
b.) Stalni boravak	42
c.) Azil	42
4. Status izbjeglica i raseljenih lica	43
5. Stvaranje uslova za održiv povratak	47
a) Lica izbjegla iz Srbije i Crne Gore imaju priznat privremeni prihvata u Bosni i Hercegovini	50
b) Izbjegla lica iz Republike Hrvatske	51
c) Podneseni zahtjevi za azil u Bosni i Hercegovini i priznata prava za izbjeglički status	51
d) Smještaj u izbjegličke prihvatne centre	51
Mjere implementacije	51
(i) Upravljanje postupkom utvrđivanja izbjegličkog statusa koji preuzima Ministarstvo sigurnosti	51
(ii) Podzakonski akti koji su zakonski definisani i odnose se na meunarodnu zaštitu tražilaca azila izbjeglica, kao i relevantna interna uputstva,.....	52
(iii) Utvrđivanje odgovornosti propisa kojima se obezbijediti adekvatna rješenja za lica sa Kosova i Metohije koja trenutno imaju status privremenog prihvata.....	52
Uticaj na zaštitu uživalaca i politika prioriteta UNHCR-a	54
Slika na ulaganja i projekti	54
Izvještaj o progresu prema pokazateljima	54
Opšta procjena rezultata Projekta	56
a) Cjelokupni uticaj Projekta	56
b) Saradnja sa drugim učesnicima	56
c) Nezadovoljene potrebe	56
d) Naučne lekcije i preporuke za budućnost	57
e) Način regulisanja slobode kretanja stranaca	57
f) Pravo stranaca da zasnove radni odnos u Bosni i Hercegovini	57

Ian 13. Prava stranih lica	58
Ian 14. Jednakost pred sudovima i sudovima pravde	60
A/ Sudstvo i njegova organizacija	60
B/ Komisija za ljudska prava	70
Ombudsmen za ljudska prava Bosne i Hercegovine	71
Ombudsmeni Federacije Bosne i Hercegovine	71
Ombudsmen Republike Srpske	79
Dom za ljudska prava Bosne i Hercegovine	84
Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice	86
Ian 15. Zabrana zakonske retroaktivnosti	87
Ian 16. Pravo na pravni subjektivitet	88
Ian 17. Pravo na privatnost	88
Tajna pisma i druga sredstva komunikacije	89
Ian 18. Pravo na slobodu vjeroispovijesti	90
Ian 19. Sloboda misli, javnog izražavanja i mišljenja	92
Ian 20. Zabrana propagiranja rata	94
Ian 21. Pravo na mirno okupljanje i slobodno udruživanje	95
Ian 22. Pravo udruživanja sa drugim licima i pravo na politi ko, sindikavno i drugo organizovanje i udruživanje	96
a/ Udruženja i fondacije	96
b/ Politi ko organizovanje	97
c/ Sindikalno organizovanje	98
Ian 23. Pravo na porodicu i sklapanje braka	100
Ian 24. Zaštita maloljetnika	102
Ian 25. Izborni sistem	102
Ian 26. Jednakost pred zakonom-zabrana diskriminacije	106
Ian 27. Prava nacionalnih manjina	107

Tabele i grafikon u prilogu

Uvod

1. Inicijalnim izvještajem o primjeni Meunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima (ICCPR) za period 1994. – 2004. godine na transparentan način, shodno Smjernicama Komiteta UN za prava čovjeka, prezentira aktualno stanje građanskih i političkih prava u Bosni i Hercegovini. Treba naglasiti da je Bosna i Hercegovina sukcesijom 01.9.1993. godine ratifikovala ovaj međunarodni dokument. Nakon dvije godine Bosna i Hercegovina je ratifikovala i Opcioni Protokol koji reguliše ovu oblast.

2. Zbog ratnih dešavanja i nedostatka podataka za period 1992-1995. godina, u ovom izvještaju nije obuhvaćeno stanje poštovanja građanskih i političkih prava prema odredbama Meunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima. Međutim, potrebno je ukazati da su tragična ratna događanja u Bosni i Hercegovini rezultirala mnogobrojnim primjerima i oblicima torture, nehumanog ili degradirajućeg tretmana ili postupanja koji su se manifestovali suprotno zahtjevima definisanim Paktom, odnosno pojavama koje Pakt zabranjuje, kao što su nanošenje boli, teške tjelesne i duševne patnje, i to u njenim najtežim oblicima. Žrtve svih oblika ratne torture koje još uvijek traže satisfakciju za pretrpljenu bol i patnju, mogle bi se klasifikovati u dvije grupe i to: a) cjelokupno civilno stanovništvo nastanjeno na području Bosne i Hercegovine u periodu i u toku ratnih događanja, kao i periodu nakon okončanja ratnih sukoba b) kategorije stanovništva kao žrtve najsurovijih oblika torture i to: lica koja su uz primjenu sile i nehumanog tretmana lišavana slobode i smješтана u ratne logore, lica koja su se tokom ratnih zbivanja našla na pojedinim područjima kao etnička manjina, djeca svih uzrasta kao najranjivija kategorija - s trajnim posljedicama ratnih zbivanja u obliku tjelesnih i duševnih hendikepa, žene žrtve seksualnog zlostavljanja, pripadnici oružanih snaga s trajnim posljedicama poslijeratnog sindroma itd. Kada se uzmu u obzir sve pomenute kategorije, dolazimo do zaključka da je teško izdvojiti neku kategoriju stanovništva koja nije tokom ratnih događanja u periodu 1992. - 1995. godine bila direktno ili indirektno izložena torturi s manjim ili većim ratnim i poslijeratnim posljedicama.

3. Polazeći od odredaba člana 40. Meunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, koji obavezuje države članice da podnesu izvještaj o mjerama kojima se implementiraju prava priznata ovim Paktom, kao i postignutim rezultatima u ostvarivanju tih prava, Bosna i Hercegovina je izradom ovog izvještaja pristupila ispunjenju svojih obaveza.

4. Ovaj dokument ne sadrži informacije o političkoj strukturi, osnovama pravnog sistema i druge statističke podatke karakteristične za državu, što je sadržano u CORE dokumentu Bosne i Hercegovine dostavljenom Kancelariji Visokog komesara za ljudska prava pod br. HRI / CORE / 1/A dd 89 / rev.1.

5. Poštujući i preporuke iz Smjernica UN, u pripremi i izradi ovog dokumenta bio je uključen veliki broj eksperata iz svih dijelova Bosne i Hercegovine sa državnog nivoa, nivoa oba entiteta i Brčko Distrikta BiH. Sa državnog nivoa u rad su bili uključeni: Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Ministarstvo pravde, Ministarstvo bezbjednosti, Ministarstvo inostranih poslova, Ministarstvo civilnih poslova, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Ustavno-pravna komisija Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine, Ustavni sud Bosne i Hercegovine,

Regulatorna agencija za komunikacije BiH; zatim nadležna ministarstva i institucije iz oba entiteta i Br ko Distrikta BiH: Federalno ministarstvo pravde, Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova, Federalno ministarstvo za rad i socijalnu politiku, Ustavni sud Federacije Bosne i Hercegovine, Federalni zavod za statistiku, Gender centar Federacije Bosne i Hercegovine, Ministarstvo pravde Republike Srpske, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite Republike Srpske, Ustavni sud Republike Srpske, Republi ki zavod za statistiku Republike Srpske, Gender centar Republike Srpske, Policija Br ko Distrikta BiH i Pravosudna komisija Br ko Distrikta BiH. Doprinos u izradi dale su nevladine organizacije – strane i doma e, te akademske institucije i eksperti koji sa nau nog i stru nog aspekta prou avaju pitanja tretirana u predmetnom dokumentu i stanje prakse u Bosni i Hercegovini. To zna i da je u izradi ovog izvještaja neposredno u estvovao i veliki broj nau nika, stru njaka i drugih stvaralaca.

6. Treba naglasiti da su neka pitanja koja traže odgovore po Me unarodnom paktu o gra anskim i politi kim pravima šire elaborirana u izvještajima koje je Bosna i Hercegovina ve dostavila nadležnim komitetima UN, pa su u ovom dokumentu obra eni samo oni segmenti koji ranije nisu prezentovani. To se prvenstveno odnosi na sadržaje slijede ih izvještaja: Inicijalni izvještaj o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima u Bosni i Hercegovini (ICESCR), Izvještaj o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), Prvi izvještaj Bosne i Hercegovine Komitetu za prava djeteta (CRC), Izvještaj o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije (CERD), Izvještaj Bosne i Hercegovine o zakonodavnim i drugim mjerama na provo enju na ela utvr enih u Okvirnoj konvenciji za zaštitu nacionalnih manjina, Inicijalni izvještaj Bosne i Hercegovine protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavaju ih kazni i postupaka (CAT), te Izvještaj Bosne i Hercegovine po zahtjevima Evropskog komiteta za prevenciju torture i nehumanog ili degradiraju eg tretmana ili kažnjavanja (CTR).

7. Na osnovu Smjernica UN, u ovom dokumentu nastojalo se prikazati stvarno stanje primjene Me unarodnog pakta o gra anskim i politi kim pravima u Bosni i Hercegovini, bilo da je ono pozitivno ili negativno, s osnovnom motivacijom da se u zemlji ostvaruju pozitivni rezultati i napredak iz domena poštovanja gra anskih i politi kih prava.

8. Cijene i složenost i delikatnost predmetne teme koja traži kompleksnije istraživanje i povoljnije uslove i alate za njenu elaboraclju, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH u inilo je maksimalne napore da se na najtransparentniji na in odgovori postavljenom zadatku kako to i zahtijevaju odredbe Me unarodnog pakta o gra anskim i politi kim pravima.

Član 1. Pravo na samoopredjeljenje

9. Budu i da je o pravu na samoopredjeljenje više rije i bilo u pripremi Inicijalnog izvještaja o primjeni Me unarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima u Bosni i Hercegovini, koji je dostavljen nadležnom Komitetu UN po etkom 2004. godine, u ovom izvještaju više pažnje bi e posve eno onim aspektima koja se ti u gra anskih i politi kih prava, a koji nisu bili obuhva eni prethodnim Izvještajem.

10. Shodno ustavnim odredbama, Bosna i Hercegovina je demokratska država sastavljena od dva entiteta i Brčko Distrikta BiH, formiranog nakon Odluke Arbitražne komisije za Brčko iz 1999. godine. U Bosni i Hercegovini ravnopravno žive tri konstitutivna naroda, brojne nacionalne manjine i ostali građani, a koji svoja prava ostvaruju u skladu sa zakonima i na osnovu slobodnih i demokratskih izbora. Na osnovu ustavnih prava svi narodi, u skladu sa ustavom, određuju svoj privredni, društveni i kulturni razvoj. To znači da svi građani Bosne i Hercegovine mogu slobodno raspolagati svojim prirodnim bogatstvima i izvorima, bez ugrožavanja obaveza koje proizlaze iz međunarodnih dokumenata.

11. U posebnom poglavlju Ustava Bosne i Hercegovine, član II, obrađena su ljudska prava i osnovne slobode, i tu je apostrofirano da je Bosna i Hercegovina, kako na nivou države tako i na nivoima entiteta i Brčko Distrikta BiH, svojim građanima obezbijediti najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Zbog toga je formirana Komisija za ljudska prava za Bosnu i Hercegovinu, kako je i predviđeno u Aneksu VI Općeg okvirnog sporazuma, a koja se sastoji od Doma za ljudska prava Bosne i Hercegovine i Ombudsmena za ljudska prava BiH, s tim da je mandat Doma za ljudska prava, kao otkrivena sudske instance, završen 2003. godine. Prestankom mandata Doma za ljudska prava sudska zaštita ljudskih prava ostvaruje se putem Ustavnog suda Bosne i Hercegovine.

12. Prema važećim ustavnim odredbama, sve nadležne vlasti u Bosni i Hercegovini dužne su saradivati i obezbijediti neograničen pristup svim međunarodnim mehanizmima za nadgledanje stanja ljudskih prava ustanovljenim za Bosnu i Hercegovinu, nadzornim tijelima ustanovljenim prema Ustavu Bosne i Hercegovine i svim drugim organizacijama koje ovlasti Vijeće sigurnosti Ujedinjenih nacija sa mandatom iz područja ljudskih prava ili humanitarnog prava.

13. U Bosni i Hercegovini sve više sazrijeva svijest da je pravo na samoopredjeljenje i njegovo ostvarivanje suštinski uslov i garancija za praktično poštovanje i promociju ljudskih prava. Tome je značajno doprinijela bolja i uspješnija sinhronizacija aktivnosti i rada u svim relevantnim subjektima i faktorima, uključujući i vlasti Bosne i Hercegovine i institucije na svim nivoima organizovanja, ali i izmeću u nevladinog sektora i međunarodnih predstavnika koji su uključeni u proces unapređivanja i zaštite ljudskih prava. To je značajno doprinijelo da sve više, i na svim nivoima vlasti, jača svijest o značaju međunarodnih pravnih dokumenata i njihovog dosljednog sprovođenja.

14. Bosna i Hercegovina, kao složena državna zajednica, preduzima pozitivne akcije da omogući svim narodima u svom sastavu pravo na samoopredjeljenje, pod osnovnim uslovom da poštuju Ustav i zakone svoje zemlje, što znači da je pravo na samoopredjeljenje biti ograničeno ukoliko bi došlo do separatističkih tendencija i pojava koje bi ugrožavale ustavni poredak i dovele do razbijanja cjelovitosti zemlje i mijenjanja njenih međunarodno priznatih granica. To se čini stalno pod pretpostavkom da tražena prava ne utiču na unutrašnja pitanja drugih država, na šta je Bosna i Hercegovina kao multinacionalna i multikonfesionalna država posebno osjetljiva. Uvijek se polazi od pretpostavke da ostvarivanje prava na samoopredjeljenje treba da doprinosi uspostavljanju prijateljskih odnosa i saradnje, kako među narodima u Bosni i Hercegovini, tako i sa narodima susjednih država. S jedne strane to je biti brana svakom vidu diskriminacije, a s druge strane dopriniće

ja anju me unarodnog mira i razumijevanja. Uz veliko uvažavanje i toleranciju utica e se na ukupan kvalitet života kako na prostorima Bosne i Hercegovine, tako i na širim prostorima regiona.

Gledano u cjelini Bosna i Hercegovina svojim zakonodavstvom pokazuje ravnopravnost konstitutivnih naroda (primjenjuju i precizno me unarodno-pravnu terminologiju koja se odnosi na etni ko-kulturne zajednice), u konkretnom slu aju Bošnjacima, Srbima i Hrvatima, kao i ostalim sudovima na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine.

Me utim, u nekim slu ajevima etni ka pripadnost gra ana je ograni avaju i faktor zapuno uvažavanje politiki h prava, posebno pasivnog bira kog prava, što e se prevazi i dogradnjom predstoje eg Izbornog zakona Bosne i Hercegovine.

15. Budu i da je Komitetu UN za ljudska prava poznato da u ostvarivanju gra anskih i politiki h prava u Bosni i Hercegovini zna ajan doprinos pružaju organizacije i predstavnici Me unarodne zajednice – posebno Kancelarija Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu kao svojevrsni protektorat, što za posljedicu ima paralelni sistem, dvostruke mehanizme zaštite ljudskih prava, iz ega proizilazi nesiguran status ovjeka i gra anina u Bosni i Hercegovini. Ovo rezultira time da se o mnogim pravima u ovom vremenu u Bosni i Hercegovini ne odlu uje samostalno, tim prije što nakon ratnih doga nja za to još uvijek nisu stvoreni potrebni uslovi. To zna i da u Bosni i Hercegovini pitanje samoopredjeljenja još uvijek zavre uje dužnu pažnju i da e najvjerovatnije u dužem vremenskom periodu biti predmet rasprava i kontrola i doma ih, i me unarodnih medijatora i monitora.

16. Zbog složenosti, ali i specifi nosti, ustavnog i pravnog poretka Bosne i Hercegovine utvr enog Dejtonskim mirovnim sporazumom, potrebno je naglasiti ulogu sigurno najzna ajnijeg od inilaca u Bosni i Hercegovini – Kancelarije Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu (OHR), koja je uspostavljena lanom II Aneksa 10. Op eg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini – Sporazum o civilnom sprovo enju mirovnog rješenja. Treba ukazati na injenicu da i nakon više od devet godina od uspostavljanja mira u Bosni i Hercegovini, Kancelarija Visokog predstavnika predstavlja instituciju koja u estvuje ili se direktno miješa u vršenje ustavotvorne, zakonodavne, izvršne i sudske vlasti. U dosadašnjoj praksi Visoki predstavnik je putem svojih odluka mijenjao entitetske ustave, donosio nove i mijenjao postoje e zakone, vršio direktan uticaj na sudsku i izvršnu vlast putem itavog niza odluka o smjenama pojedinih funkcionera, tj. nosilaca javne vlasti, kroz smjenjivanje predsjednika entiteta, sudija i tužilaca, kroz odluke o uspostavljanju stvarne i mjesne nadležnosti sudova, uspostavljanje Nezavisne pravosudne komisije kao posebnog tijela Kancelarije Visokog predstavnika za Bosnu i Hercegovinu i imenovanje odre enog broja lica ovlaštenih za pra enje sudskih postupaka i sl. Od uspostavljanja OHR-a do sada etiri lica su obavljala funkciju Visokog predstavnika. Ova institucija, pored ustavnih amandmana, u toku 1999. godine donijela je 3 zakona i sedam odluka, 2000-te godine 17 zakona i 28 odluka, 2001. godine 17 odluka, 2002. godine 24 zakona od ukupno 38 donesenih akata, 2003. godine 2 zakona, 36 odluka, 1 pismo o postavljenju i 1 nalog. U ukupnom zbiru to iznosi 58 zakona i 92 odluke u periodu od pet godina. Mnoge od navedenih odluka predstavljaju zakone u materijalnom smislu, ili ih, pak, sadrže kao prilog. Takav je slu aj npr. sa Odlukom OHR-a kojom se donosi Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o sudu Bosne i Hercegovine i Odluka kojom se donosi Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o tužilaštvu Bosne i Hercegovine. Samo u 2003. godini doneseno je 12 ovakvih odluka.

Za to vrijeme Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine usvojila je 132 zakona. Uz pomenuto, treba naglasiti da je Bosna i Hercegovina 2002. godine primljena u Vijeće Evrope, da je od 1992. godine (od priznanja) članica OUN i da ima svoje državne organe (institucije) koje funkcionišu u skladu sa Ustavom (Aneks IV Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini). Od potpisivanja Dejtonskog sporazuma održano je nekoliko izbora, a prvi put su 2002. godine organizovani po domaćim zakonima i u organizaciji domaćih vlasti. Dakle, postoje svi sadržaji i atributi koji jednu državu određuju kao suverenu i demokratsku, dok istovremeno postoji i institucija koje su kompetencije gotovo neograničene u svim domenima državne vlasti. Međutim, u odnosu na pravni poredak zemlje, institucija OHR-a nema ni političke, ni pravne odgovornosti. Ovom pitanju u predstojećem vremenu mora se posvetiti veća pažnja, prvenstveno zbog pozitivnih rezultata i doprinosa Visokog predstavnika razvoju ukupnih demokratskih odnosa u Bosni i Hercegovini, njegovih intencija koje su pravovremeno uslijedile, s obzirom na političke otpore u implementaciji Odluke Ustavnog suda, i donošenja velikog broja zakona i podzakonskih akata, ali i zbog negativnih implikacija koje su se manifestovale pojedinim odlukama Visokog predstavnika na ukupne odnose u Bosni i Hercegovini u odnosu na Ustav Bosne i Hercegovine, legitimno donesene zakone i demokratski provedene izbore u zemlji.

17. Zbog ratnih dešavanja u Bosni i Hercegovini je došlo do drastičnog pomjeranja stanovništva, a time i gubljenje uslova za raspolaganje prirodnim bogatstvima i drugim materijalnim resursima, što je u suprotnosti sa odrednicama ovog Pakta. Vlasti u Bosni i Hercegovini uz pomoć međunarodne zajednice duži niz godina ine napore da se stanje popravi, ili bar približno dovede do predratnog nivoa. Da bi se prevazišli, ili donekle ublažili problemi raspolaganja prirodnim i materijalnim bogatstvima, Bosna i Hercegovina je ustavnim promjenama 2002. godine stvorila solidan pravni okvir kojim bi se štitilo pravo raspolaganja prirodnim resursima i stvorile solidne pretpostavke za bezbjednija strana ulaganja, kretanja roba, kapitala i radne snage i dr. Na taj način Bosna i Hercegovina čini napore i daje doprinos za brže i uspješnije približavanje Evropskoj uniji, njenim pravilima i praksi oko razrješavanja važnih pitanja za funkcionisanje zemlje. To se posebno odnosi na tretman i raspolaganje prirodnim, materijalnim bogatstvima i pravima građana da, bez diskriminacije po bilo kom osnovu, raspoložu prirodnim bogatstvima kao što su: voda, šume, rudnici i dr. Danas je ovo pitanje sve više predmet interesovanja građana Bosne i Hercegovine, zbog izraženih ekoloških i drugih problema, (otvaranje novih kopova rudnika, izgradnja novih hidrocentrala – aktuelno na tokovima rijeka: Drine, Neretve, Vrbasa i dr.), gdje građani Bosne i Hercegovine ukoliko nisu zadovoljni odlukama nadležnih organa vlasti, mogu na demokratski način uticati na donošenje odluka o korištenju prirodnih bogatstava zemlje.

Član 2. Zabrana diskriminacije po žalbama

18. Shodno članu 2. Pakta, Bosna i Hercegovina je ustavnim i zakonskim okvirima obezbijedila da svi njeni, a i strani državljani koji ispunjavaju uslove za boravak na njenoj teritoriji bez ikakvog razlikovanja i diskriminacije, imaju ista prava. U Ustavu Bosne i Hercegovine, član II, stav 4. stoji: "Uživanje prava i sloboda, predviđenih u ovom članu ili u međunarodnim sporazumima navedenim u ovom Ustavu, obezbijeno je svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili

socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnim manjinama, imovina, rođenje ili drugi status.”

U kontekstu ovog plana zakonodavstvom Bosne i Hercegovine, kao i u oba njena entiteta i Brčko Distriktu BiH, obezbijeno je svakom licu koja su prava i slobode povrijeđeni, da raspolaže pravom žalbe, čak i u onim slučajevima kada su povređeni počinila lica pri obavljanju svojih službenih dužnosti.

Međutim, u stvarnom životu pojedinci još uvijek nisu informisani o pravima koja proizlaze iz Pakta (i Opcionog protokola, ako se o njemu radi), jer ovaj dokument nije objavljen na službenim jezicima naroda u Bosni i Hercegovini, tako da javnost, a posebno lica koja su prava po tom osnovu ugrožena, nisu obaviještena o svojim pravima, a ni o saradnji države sa Komitetom UN za ljudska prava.

19. U Bosni i Hercegovini ne postoji eksplicitna diskriminacija njenih građana i stranaca. Garancija se temelji na osnovu člana 2. Pakta, i ista se primjenjuje na strance, u istoj mjeri kao i na državljane Bosne i Hercegovine. Ovo pitanje regulisano je Ustavom Bosne i Hercegovine i Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu, koji je usvojen 2003. godine. Prema članu 6. ovog Zakona, prema strancima se ne smije ispoljavati diskriminacija ni po kojem osnovu. Stranac kojemu je odobren boravak iz humanitarnih razloga, shodno članu 35. ovog Zakona, ima pravo na rad i omogućeno mu je obrazovanje, zdravstvena i socijalna zaštita pod istim uslovima kao i državljanima Bosne i Hercegovine. Prema zakonodavstvu Bosne i Hercegovine stranci se ne mogu proizvoljno lišiti života. Oni ne smiju biti niti jesu izloženi mučenju ili okrutnom, nehumanom ili degradirajućem tretmanu ili kažnjavanju, niti mogu biti držani u ropstvu ili sužanjskom statusu. Prema ovom zakonu strancu se može uskratiti boravak ako nije ispunio potrebne uslove kako to propisuje Zakon. Protiv takvih rješenja strancu je dozvoljena žalba. Žalba se izjavljuje nadležnom ministarstvu u roku od 15 dana od dana prijema rješenja. Konačno rješenje o protjerivanju donosi nadležno ministarstvo koje je i donijelo rješenje. Vijeće ministara BiH može, izuzetno, na prijedlog obrazložen od strane nadležnog ministarstva ili nadležnog ministarstva unutrašnjih poslova, rješavaju i pojedinačne slučajeve donijeti odluku o protjerivanju stranaca iz Bosne i Hercegovine, ako procijeni da je protjerivanje nužno u interesu javnog poretka, ili se zasniva na razlozima nacionalne sigurnosti, u smislu odredbe člana 1. stav 2. Protokola broj 7. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda. Ovo pravo je iskoristilo Vijeće ministara u slučaju tzv. alžirske grupe.

Da bi odnos prema stranim državljanima bio korektniji i utemeljen prema međunarodnim standardima i zahtjevima Pakta o građanskim i političkim pravima, u toku je i priprema odgovarajućih podzakonskih akata kojim bi se detaljnije uredili uslovi, oblik i sadržaj dokumenata odobrenja boravka stranaca u Bosni i Hercegovini, kao i druga pitanja od značaja za boravak i kretanja stranaca.

Bosna i Hercegovina poseban tretman pruža stranim licima - izbjeglicama koji traže azil prema odredbama člana 3. - 34. Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. godine. Stranac sa statusom izbjeglice ima pravo boraviti na teritoriji Bosne i Hercegovine za vrijeme važenja azila i u tu svrhu se izdaje odobrenje boravka za izbjeglice. Status izbjeglice se, u principu, dodjeljuje i braćim drugom i maloljetnoj djeci, kao i drugim članovima uže porodice, ukoliko žive u istom domaćinstvu na teritoriji Bosne i

Hercegovine. Strancu sa priznatim statusom izbjeglice de iure su omogu eni pravo na rad, obrazovanje, zdravstvena i socijalna zaštita, pod istim uslovima kao i državljanima Bosne i Hercegovine.

Prestanak važenja azila donosi osnovna organizaciona jedinica nadležna za pitanja azila iz člana 76. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu po službenoj dužnosti, na zahtjev organizacione jedinice nadležnog ministarstva ili ministarstva unutrašnjih poslova. Protiv ovakvog rješenja nije dozvoljena žalba, ali se tužba stranca izjavljena nadležnom sudu odgaditi izvršenje rješenja. Važno je ista i da, prema važe ojoj zakonskoj regulativi Bosne i Hercegovine, stranac ne može biti protjeran niti prisilno udaljen s teritorije Bosne i Hercegovine prije pravosnažnosti odluke iz stava 1. pomenutog člana.

Dakle, prema zakonodavstvu Bosne i Hercegovine stranci imaju puno pravo na slobodu i ličnu sigurnost. Budu li na zakonit način lišeni slobode, moraju biti tretirani na human način i uz poštovanje inherentnog dostojanstva njihove ličnosti. Strana lica ne mogu biti zatvarana zbog neispunjavanja ugovornih obaveza. Imaju pravo na slobodu kretanja, na slobodu izbora boravka, slobodu napuštanja zemlje. Imaju jednake obaveze i pravo pred sudovima i pravo na jednako i pravedno suđenje pred kompetentnim, nezavisnim i nepristrasnim sudom, uspostavljenim po zakonu, u slučajevima bilo kakvih krivičnih optužbi ili prava i obaveza u procesu. Zaštićeni su od proizvoljnog ili nezakonitog miješanja u njihovu privatnost, porodicu, dom ili prepisku. Imaju pravo na slobodu misli, savjesti ili religije, i pravo na slobodu mišljenja i iskazivanje istog. Stranci imaju pravo na mirno okupljanje i slobodu udruživanja. U slučajevima kada stranci predstavljaju manjinu u smislu člana 27. Pakta, ne smiju biti lišeni prava da zajedno sa drugim članovima svoje grupe uživaju svoju vlastitu kulturu, praktikuju i promovišu vlastitu religiju i koriste vlastiti jezik, pravo na sklapanje braka i dr. Djeca stranaca imaju pravo na one mjere zaštite koje zahtijeva njihov status maloljetnika.

Prema zakonodavstvu Bosne i Hercegovine nabrojana prava stranaca mogu se ograničiti samo na zakonit način koji je preciziran Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu, odnosno sa međunarodnim Paktom o građanskim i političkim pravima.

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu stupio je na snagu, 14.10.2003. godine ("Službeni glasnik Bosne i Hercegovine", broj: 29/03).

Član 3. Ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini

20. Bosna i Hercegovina je, preuzimanjem obaveza koje proizlaze iz Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena /CEDAW/, sukcesijom 01.09.1993. godine, u posmatranom periodu ostvarila vidne rezultate. To se temelji na činjenici da je Bosna i Hercegovina u poslijeratnom periodu ustanovila i donijela sveobuhvatan zakonodavni okvir koji sprečava diskriminaciju na osnovu spola.

Izgrađeni su pravni i institucionalni mehanizmi koji imaju za cilj ostvarivanje gender jednakosti. U pravne mehanizme spada ustavna pozicija Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, priprema novih porodnih zakona, kao i zakon o zaštiti od nasilja u porodici. U institucionalne mehanizme spadaju Agencija za ravnopravnost spolova

na državnom nivou, Gender centri entitetskim nivoima u okvirima izvršne vlasti, a parlamentarne komisije za ravnopravnost spolova (državni, entitetski parlament) u okvirima zakonodavne vlasti. Na taj način se poštuju smjernice UN-a za ostvarivanje i napredak u osiguravanju jednakih građanskih i političkih prava žena i muškaraca.

21. Važno je istaći da Ustav Bosne i Hercegovine u članu II, koji je posvećen ljudskim pravima, u tački 4. zabranjuje diskriminaciju u pogledu priznavanja, uživanja i zaštite ljudskih prava: "bez diskriminacije po bilo kom osnovu, kao što su: pol, rasa, jezik". Ustav Bosne i Hercegovine, također, potvrđuje jednakost žena i muškaraca odredbom o zabrani diskriminacije, ali to čini i određuje i da se Evropska konvencija o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njeni protokoli direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ustavom je naglašeno da ovi akti imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.

22. Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, direktno se omogućava da se u praksi lakše prepoznaju situacije u kojima se na temelju spola, određena lica dovode u različite pozicije, odnosno da se različito tretiraju. Ovaj Zakon promovira, uređuje i štiti ravnopravnost spolova, te garantuje svim licima jednake mogućnosti, kako u javnoj, tako i u privatnoj sferi života. U članu 2. ovog Zakona stoji: "Spolovi su ravnopravni. Puna ravnopravnost spolova garantuje se u svim područjima društva, a naročito u oblasti obrazovanja, ekonomije, zapošljavanja i rada, zdravstvu i socijalnoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez obzira na bračnu i porodičnu stanje. Diskriminacija na osnovu pola i polne orijentacije je zabranjena." Dalje, u članu 3. ovog Zakona daje se definicija diskriminacije: "Diskriminacija na temelju pola, u smislu ovog Zakona, predstavlja svako pravno ili faktičko, direktno ili indirektno razlikovanje, privilegovanje, isključivanje ili ograničavanje po spolu zbog kojeg se pojedincima/kama otežava ili negira priznanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u političkom, obrazovnom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom, sportskom, građanskom i svakom drugom području javnog života."

23. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini predviđa osnivanje Agencije za ravnopravnost spolova na nivou Bosne i Hercegovine, s osnovnim zadatkom da priprema periodični Nacionalni plan akcije za promovisanje gender jednakosti, vrši analizu zakona i drugih propisa i općih akata radi praćenja ostvarivanja jednakosti i ravnopravnosti spolova, te da podnosi godišnje izvještaje o realizovanju djelatnosti na sprečavanju diskriminacije po osnovu spola u Bosni i Hercegovini. Agencija za ravnopravnost spolova u BiH je počela sa radom krajem 2004. godine.

24. Vlade oba entiteta krajem 2000. i 2001. godine osnovale su gender centre kao svoje stručne službe. Na inicijativu ovih centara domaći organi vlasti (zakonodavna i izvršna) su uspostavili institucionalne mehanizme koji se bave pitanjima ravnopravnosti spolova na svim nivoima organizacije vlasti.

25. U strukturi zakonodavne vlasti oba entiteta, formirana su parlamentarna povjereništva za ravnopravnost spolova kao radna tijela zakonodavnih organa. Ti odbori i komisije imaju slične mandate, koji ih obavezuju da u svim djelatnostima parlamenta ili skupština prate donošenje propisa i razmatranje materijala kojim se

utvrđuje politika u pojedinim oblastima i predlažu mjere koje će obezbijediti jednak pristup i ženama i muškarcima u razvojnom procesu.

Treba naglasiti da su u mnogim kantonima i općinama formirani takvi oblici organizovanja, kako bi se na širem prostoru Bosne i Hercegovine obezbijedio jednak pristup jednakosti spolova.

26. U Bosni i Hercegovini prisutne su prepreke koje koče i usporavaju poboljšanje položaja žena. To je prije svega uslovljeno socijalnim i ekonomskim problemima u društvu i njihovim ekonomskim položajem koji je često teži u odnosu na položaj muškaraca. Izbor zanimanja i obrazovanja na prostorima Bosne i Hercegovine, oduvijek je bio podijeljen po spolu. U Bosni i Hercegovini ne postoje pravne prepreke da žena postane ekonomski nezavisna, na primjer da otvori vlastito preduzeće, ali još uvijek nema dovoljno podsticaja ni beneficija da se bavi biznisom, iako su takve mjere veoma popularne u svijetu. Jedna od osnovnih mjera za poboljšanje pozicije žena, ali i za uspostavljanje uslova u kojima žene mogu uživati sva svoja prava i imati mogući u istom obimu kao i muškarci, jeste da one koriste svoj puni potencijal za učešće u političkom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom razvoju i da uživaju iste prednosti prema kontribuciji, tj. integracija gender jednakosti (mainstreaming) u postojeće politike, programe i zakone. Na taj način se uistinu uspješnije prevazilazi patrijarhalna shvatanja i dugogodišnja predrasuda o ulozi i položaju žene u društvu.

Tabela broj: 1. u prilogu

27. Sve više se koriste međunarodni instrumenti radi razmjene iskustava i organizovane pomoći u rješavanju praktičnih problema vezanih za obezbjeđivanje jednakih prava za žene i muškarce. U saradnji sa mrežom nevladinih organizacija OSCE je pokrenuo projekat pod imenom "Žene to mogu", kroz koji je vršena obuka žena kandidatkinja na kandidatskim listama i izabраниh žena u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti. Norveška vlada je još 2001. godine podržala ovaj projekat koji još uvijek traje. Do sredine 2003. godine ovim projektom je obuhvaćeno 2.500 žena iz cijele Bosne i Hercegovine.

28. Vlasti Bosne i Hercegovine, zajedno sa predstavnicima nevladinog sektora, preduzele su niz aktivnosti na analizi postojećih zakona s osnovnim ciljem da se obezbijedi zaštita žena i djece prema međunarodnim standardima. Formirane su radne grupe sastavljene od stručnjaka, teoretičara i praktičara iz vladinog i nevladinog sektora, koji su izvršili analizu krivičnih zakona i porodičnih zakona u Bosni i Hercegovini, a svoje primjedbe i sugestije uputili su nadležnim institucijama. Postala je redovna praksa da gender centri daju svoje primjedbe, mišljenja i sugestije entitetskim parlamentarnim radnim tijelima za jednakopravnost spolova o propisima koje razmatraju ta tijela, s aspekta njihove usklađenosti sa Zakonom o ravnopravnosti spolova. Radna grupa, koju su zajednički formirali gender centri i Komitet sigurne mreže (u čijem sastavu su 34 nevladine organizacije sa područja cijele Bosne i Hercegovine), izradila je tekst Prednacrtu zakona o zaštiti nasilja u porodici. Ovaj zakon je već usvojen u Federaciji Bosne i Hercegovine, a u Republici Srpskoj je u fazi usvajanja. Također je u parlamentarnoj proceduri i novi Porodični zakon.

29. Zakonom o državljanstvu Bosne i Hercegovine uređuju se na in, uslovi i postupci za sticanje i prestanak državljanstva Bosne i Hercegovine. Bra ni status nije od uticaja na dobijanje državljanstva, osim u slu ajevima kada se državljanstvo traži po osnovu bra ne zajednice sa državljaninom/kom Bosne i Hercegovine, pri emu se ne pravi razlika po osnovu polne pripadnosti. Za dobijanje državljanstva bitno je da podnosilac zahtjeva, žena ili muškarac, ispunjavaju uslove utvr ene zakonom koji ne pravi razliku u odnosu na žene ili muškarce, ve su isti. Žene, udate ili neudate imaju jednaka prava da, kao i muškarci, dobiju, promijene ili zadrže svoje državljanstvo. Brak sa stranim državljaninom ne uti e na promjenu državljanstva žene, osim u slu ajevima kada ona želi da uzme državljanstvo muža (pod uslovima propisanim zakonom države iz koje je muž), a predvi ena je i mogu nost dvojnog državljanstva, ukoliko postoji biletarni sporazum sa državom iz koje je bra ni drug (na elo reciprociteta).

30. U Bosni i Hercegovini, supruge i muževi uzimaju državljanstvo bra nog druga, zavisno o porodi nom opredjeljenju, odnosno izboru mjesta življenja, tako da se može konstatovati da su u Bosni i Hercegovini rijetki slu ajevi diskriminacije ili ugrožavanja prava na izbor državljanstva. Državljanstvo oca i majke ima jednaku vrijednost i, shodno zakonima Bosne i Hercegovine, uvažava se isklju ivo izbor bra nih drugova.

31. Djeca ro ena u braku u kojem su roditelji državljani razli itih država dobijaju ono državljanstvo sa kojim su saglasni roditelji i, ako je to zakonima države boravišta ili porijekla supružnika mogu e, djeca mogu imati oba državljanstva. Djeca mogu imati samostalne pasoše i mogu putovati na pasoš bilo kojeg roditelja. Oba roditelja moraju dati saglasnost na putnu ispravu djeteta i dozvolu za putovanje. Ako je dijete starije od 14 godina života, potreban je njegov pristanak u svim pomenutim slu ajevima.

Više podataka o državljanstvu djeteta dato je u Prvom izvještaju Bosne i Hercegovine Komitetu za prava djeteta (ta ke 59 – 61 - str. 13.).

32. Prema važe im ustavnim i zakonskim rješenjima u Bosni i Hercegovini, žene imaju jednaka prava i mogu nosti kao i muškarci da predstavljaju vlasti Bosne i Hercegovine i da ostvaruju državne me unarodne kontakte, ali zbog svog tradicionalnog položaja u društvu, žene još uvijek nisu dovoljno zastupljene prilikom me unarodnog predstavljanja zemlje. Na primjer, od ukupno 39 pozicija u diplomatskom rangu - Ministarstvo inostranih poslova BiH je imenovalo 9 žena ili 23%. U klasi generalnog konzula od ukupno 7 pozicija dvije ili 29 % su žene. Na ostalim diplomatsko-konzularnim, kao i administrativno-tehničkim mjestima, od ukupno 261 zaposlenog, raspore ene su 82 žene ili 31%.

33. Izbornim zakonom Bosne i Hercegovine utvr eno je da se izbor lanova svih organa vlasti vrši na osnovu opšteg i jednakog bira kog prava neposrednim i tajnim glasanjem. Prema istom zakonu, svaki državljanin Bosne i Hercegovine sa navršениh 18 godina života ima pravo da bira i da bude izabran u zakonodavna tijela na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini. Iz navedenih propisa proizlazi da žene i muškarci imaju ista prava kod u eša u politi kom i javnom životu. Broj žena na kandidatskim listama za zakonodavna tijela na svim nivoima vlasti (od opštine do Parlamentarne skupštine BiH) utvr en je Izbornim zakonom Bosne i Hercegovine

(član 419.), kojim se obavezuju sve stranke da kandiduju najmanje jednu trećinu kandidata ženskog pola. Ta kvota primijenjena je u izbornoj aktivnosti od 2000. godine. Podaci pokazuju da su do danas u Bosni i Hercegovini u postupku kandidovanja za izbore žene uvijek bile manjinski pol.

34. Prema raspoloživim podacima, evidentno je da je primjena obavezne kandidatske kvote omogućila i veći broj žena u zakonodavnim tijelima na nivou države, entiteta i Brčko Distrikta BiH. Međutim, iako je kandidatska kvota obezbijedila veći broj žena u zakonodavnim tijelima, nijedna žena nije predsjednica parlamenta ni na državnom, a niti na entitetskom nivou, što znači da su muškarci u zakonodavnoj vlasti na najvišim funkcijama.

Podaci o rezultatima izbora za organe lokalne vlasti (opštinski organi), Skupštinu Brčko Distrikta i Općinsko vijeće Grada Mostara, održanih 2. oktobra 2004. godine, također pokazuju da je među kandidatima za sva navedena zakonodavna tijela kandidovana 1/3 žena, dok je među izabranim vijećnicima/cama i odbornicima/cama samo je 14,7 % žena. Analizirajući podatke o nosiocima kandidatskih lista po polu, konstatovano je da su samo 11,9% žena nosioci lista. U sklopu razmatranih izbornih općinskih rezultata, već su pokrenute inicijative za dogradnju Izbornog zakona kako bi se utvrdila obaveza da politički subjekti pri podnošenju kandidatskih lista za izbor u zakonodavno tijelo jednog nivoa vlasti moraju obezbijediti najmanje 1/3 žena - nosilaca kandidatskih lista.

Tabela broj: 2. i 3 u prilogu

35. Slična je situacija i u oblasti broja žena tužiteljki. Od ukupno 127 tužilaca u Bosni i Hercegovini njih 47 su žene, ili 37%.

Tabela broj 1: **Žene u tužilaštvima, 2000. - 2002. godina**

	Ukupan broj	ŽENE		MUŠKARCI	
		BROJ	%	BROJ	%
TUŽIOCI FBiH	53	18	34	35	66
TUŽIOCI RS	73	29	38	44	62
TUŽIOCI DISTRIKTA BRČKO	1	0	0	1	100
TUŽIOCI BiH	127	47	37	80	63

U toku je reforma pravosudnog sistema u cijeloj Bosni i Hercegovini, a to će rezultirati smanjenjem broja sudova i tužiteljstava na lokalnom nivou.

36. Podaci o broju žena nosilaca javnih funkcija izvršne vlasti na državnom i entitetskom nivou pokazuju da je vrlo mali broj žena nosilaca najviših funkcija u izvršnoj vlasti. Nijedna žena nije izabrana za člana Predsjedništva na poslijeratnim izborima, ni za predsjednika/podpredsjednika entiteta, niti premijere entiteta.

Od ukupno 10 članova Vijeća ministara BiH samo je jedna žena (10%), od 15 članova Vlade Federacije Bosne i Hercegovine dvije su žene (13,3%), a od 19 članova Vlade Republike Srpske samo jedna žena je ministrica.

U državnim ministarstvima, Br ko Distriktu BiH i entitetskim ministarstvima ukupno je 540 lica na rukovodnim mjestima, od ega je 136 žena ili 25,2%.

U 486 obrazovnih institucija lokalnog zna aja samo je 85 žena direktorica, ili 27%.

Tabela broj 2: **U eš e žena u izvršnoj vlasti.**

U EŠ E ŽENA U IZVRŠNOJ VLASTI					
	Ukupan broj	Žene		Muškarci	
		Broj	%	Broj	%
PREDSJEDNIŠTVO BiH	3	0	0	3	100
VIJE E MINISTARA BiH	10	1	10	9	90
PREDSJEDNIK F BiH	2	0	0	2	100
PREDSJEDNIK RS	2	0	0	2	100
VLADA F BiH	15	2	13,3	13	86,7
VLADA RS	19	1	5,3	18	94,7
PREMIJER KANTONA	10	0	0	10	100

37. Prema Ustavu Bosne i Hercegovine, sudska vlast je samostalna i nezavisna u odnosu na izvršnu i zakonodavnu vlast. Od postoje ih 100 sudova u Bosni i Hercegovini, njih 7 organizovano je na državnom, entitetskim nivoima, sudu Br ko Distrikta BiH, 93 suda organizovana su na lokalnim nivoima. U ovim sudovima od 934 sudija/inica, 452 su žene ili 48,4%. Ve i postotak žena je u sudovima na lokalnom nivou: 428 ili 49,8%, a najve i u Osnovnom sudu Br ko Distriktu 61% i u Vrhovnom sudu Federacije Bosne i Hercegovine u kojem su žene zastupljene sa 56,3%. U sudovima na entitetskim nivoima i u Br ko Distriktu BiH nema žena predsjednica sudova. Na lokalnom nivou od 93 suda u 16 sudova, ili 17,2% su žene predsjednice suda. To zna i da se kod imenovanja predsjednika/ica sudova prednost daje muškarcima. Krajem 2004. godine za predsjednika Suda Bosne i Hercegovine izabrana je žena što e, svakako, imati pozitivan uticaj na budu a imenovanja žena na rukovode im mjestima u sudstvu.

38. Mada se može re i da je Bosna i Hercegovina obezbijedila dovoljno mehanizama za sprovo enje i obezbje ivanje ljudskih prava, a time i ženskih ljudskih prava, društvena praksa ne daje razloga za zadovoljstvo u ovoj oblasti. Iako žene u Bosni i Hercegovini ine natpolovinu ve inu stanovništva (51%), nisu ni približno u tom procentu prisutne u oblasti radnih i socijalnih odnosa (stopa nezaposlenosti žena je 44%), u eš e u politi kom životu (14,2%), u politi kim partijama (oko 18,5%). Istina, znatno ve i procenat žena je zaposlenih u obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti (62%).

39. Entitetskim zakonima o radu izjedna eno je pravo na zapošljavanje žena i muškaraca, ali u praksi je sasvim druga ija situacija. Poslodavci se teško odluju zaposliti ženu pravdaju i to poskupljenjem troškova poslovanja, jer je postoje i zakonski okvir ženama omogu i da koriste trudni ka bolovanja i pogodnosti bolovanja zbog njege djece. Uz taj vid diskriminacije, postoji diskriminacija žena po starosnoj dobi; u mnogim oglasima koji se objavljuju u dnevnoj štampi, a odnose se na zaposlenje, traži se ženska radna snaga starosne dobi do 35 godina, uz estu napomenu da je jedan od uslova i "atraktivan izgled". To zna i da su žene u Bosni i Hercegovini esto prilikom traženja posla, ili na samom poslu, izložene razli itim

seksualnim uznemiravanjima. Prema istraživanju koje su proveli gender centri Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske u okviru projekta "Gender jednakosti i ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini", na uzorku od 600 ispitanica, konstatovano je da seksualno uznemiravanje, odnosno zlostavljanje, postoji u svim sredinama. Me utim, zabrinjavaju i je podatak koji govori o odnosu ženske populacije prema ovim pojavama. Indikativno je da ak 87,62% ispitanica smatra da nisu bile izložene seksualnom uznemiravanju, a ako su i bile njih 33,33% se izjasnilo da je to od strane kolega, a 37,33% od strane svojih pretpostavljenih (šefova).

40. Veoma izražen problem u Bosni i Hercegovini je nasilje u porodici. Nažalost, to nasilje je još uvijek obavijeno velom tajne i nedovoljno se o njemu govori. Žrtve porodi nog nasilja obi no su žene (naj eš e u dobi 25 do 35 godina), zatim djeca i stara lica. Prema nekim podacima smatra se da je nasilje prisutno u svakoj etvrtoj porodici u Bosni i Hercegovini .

41. Drugi izražen problem u Bosni i Hercegovini je trgovina ("trafficking") ljudima. Do sada je Bosna i Hercegovina bila samo zemlja tranzita i prijema žena žrtava trgovine ljudima, ali neki pokazatelji govore da je postala i zemljom porijekla iz koje dolaze žene, žrtve trgove. Mada još uvijek u Bosni i Hercegovini ne postoje vjerodostojni podaci o broju žena žrtava traffickinga, prema Izvještaju UNOHCHR-a iz juna 2003. godine (Trgovina ljudima u Bosni i Hercegovini) u 2002. godini je podneseno 70 krivi nih prijava protiv 90 lica, od ega je kažnjeno 76 stranih državljanke u trajanju od 9 do 30 dana i podnesene su krivi ne prijave protiv 9 lica doma ih državljana sa kaznom zatvora u ukupnom trajanju od 253 dana. Doma i državljanjani su kažnjavani zbog ustupanja prostorija ili posredovanja u prostituciji, odnosno trgovine ljudima radi vršenja prostitucije. Mada je doma e zakonodavstvo stupilo na snagu (Krivi ni zakon Bosne i Hercegovine, Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, te usvojeni nacionalni Akcioni plan borbe protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini), još uvijek se osnovna smetnja nalazi na relaciji sprege izme u policije i kriminogenih krugova, što i dalje pogoduje porastu trgovine ljudima.

Tabela broj 3: **Podaci o u eš u žena u sudskoj vlasti na svim nivoima u Bosni i Hercegovini**

	UKUPANO SUDIJA/ SUTKINJA	ŽENE		MUŠKARCI	
		BROJ	%	BROJ	%
USTAVNI SUD BiH	9	2	22,2	7	77,8
SUD BiH – apelacioni odjel	7	1	16,6	6	83,3
USTAVNI SUD F BiH	9	2	22,2	7	77,8
USTAVNI SUD RS	7	1	16,6	6	83,3
VRHOVNI SUD F BiH	16	9	56,3	7	43,7
VRHOVNI SUD RS	16	1	6,25	15	93,7
OSNOVNI SUD DISTRIKTA BRČKO	13	8	61,5	5	38,5
KANTONALNI I OPĆINSKI SUDOVI U FBiH	587	323	55,0	264	45,0
OKRUŽNI I OSNOVNI SUDOVI RS	272	105	38,6	167	61,4

Član 4. Odstupanje od odredaba Pakta

42. Polaze i od odredaba Pakta prema kojim je mogu e ograni avanje prava koja se garantuju ovim dokumentom, ukoliko prijeti opasnost za naciju, odnosno državu, u Bosni i Hercegovini derogiranje nekih odredaba iz Pakta je bilo prisutno tokom rata, tj. u periodu od 1992. do 1995. godine. Naime, to je bilo vrijeme proglašavanja neposredne ratne opasnosti kada su osnovna gra anska i politi ka prava bila ugrožena, od prava na život gra ana, pa do ugroženosti svih drugih uslova koji su neophodni svakom licu za normalan život i rad.

Isto tako od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma u Bosni i Hercegovini se još uvijek krše ljudska prava: kako gra anska i politi ka tako ekonomska, socijalna i kulturna. Od gra anskih prava prisutno je kršenja prava na nediskriminaciju na osnovu etni ke, religijske, politi ke, kulturne pripadnosti, pravo na slobodu kretanja, pravo na pristup sudu i jednakost pred sudom, pravo na su enje u razumnom roku, pravo na povratak, pravo na obrazovanje bez diskriminacije (postojenje etni kih škola - dvije škole pod jednim krovom), pravo na rad i zapošljavanje bez diskriminacije, socijalna prava i dr.

Šire informacije i odgovori na ovaj član dati su u članovima 4. i 5. Inicijalnog izvještaja o primjeni Me unarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima u Bosni i Hercegovini, članovi 2(2) i članu 3. Izvještaja Bosne i Hercegovine po Konvenciji protiv torture i članovi 13(2), 14(3), 15(2) i člana 37. koji je šire obra en u Izvještaju o pravima djeteta u Bosni i Hercegovini. Svi navedeni izvještaju dostavljeni su nadležnim komitetima UN.

Član 5. Zabrana odstupanja od odredaba Pakta

43. Budu i da član 5. Pakta treba da sprije i svako pogrešno tuma enje bilo kojeg od članova Pakta koji može proizvesti kršenje i ograni avanje prava i sloboda u mjeri koja je ve a od one dopuštene dokumentom, može se konstatovati da je u Bosni i Hercegovini zbog složene situacije bilo kršenja pojedinih odredaba Pakta. To se prije svega odnosi na kršenje ljudskih prava gra ana zbog nemogu nosti države da obezbijedi najminimalnije uslove za život. Pored ratnih uslova u kojima se nije moglo garantovati osnovno ljudsko pravo – pravo na život, derogirana su bila osnovna prava na hranu, vodu, dom i mirno uživanje doma, pravo neu estvovanja u direktnim ili indirektnim ratnim sukobima itd. Osim ovih konstatacija potrebno je ista i da, raspadom bivše zajedni ke zemlje (SFRJ) i stvaranjem novih država koje su odmah me unarodno priznate, zbog ratnih dešavanja nije uspostavljen potreban pravni okvir kojim bi se mogla garantovati osnovna ljudska prava.

Mada se situacija od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma (decembra 1995. godine) do danas znatno poboljšala, još uvijek u Bosni i Hercegovini ima pojava kršenja ljudskih prava koja bi morala biti sankcionisana od strane nadležnih organa vlasti, ali to se ne ini. Primjer za to su elementarna ljudska prava – pravo na dom i mirno uživanje doma, te pravo na rad, jer velikom broju raseljenih gra ana Bosne i Hercegovine još uvijek nisu obezbijena ni minimalna, elementarna prava ustanovljena ovim Paktom. Iako su individualna pitanja uglavnom riješana, ostali su neostvareni i neriješeni problemi socijalnog statusa, zapošljavanja, školovanja, uslova za ispoljavanje osnovnih kulturnih i nacionalnih prava. U okviru ovog problema posebno je važno pitanje položaja izbjeglica Srba koji su iz Republike Hrvatske izbjegli u Republiku Srpsku, i ija osnovna ljudska prava još uvijek ne

rješavaju vlasti Republike Hrvatske, kao npr. pravo na povratak, dom, imovinu i mirno uživanje imovine, li nu bezbjednost i sl., što Bosni i Hercegovini u ovom aktuelnom politi kom trenutku predstavlja veliki problem, tim prije što ona nije u stanju da ovoj izbjegli koj kategoriji obezbijedi prava koja joj pripadaju po Me unarodnoj konvenciji iz 1951. godine. Dakle, može se konstatovati da su navedenoj izbjegli koj populaciji iz Republike Hrvatske drasti no ugrožena njihova osnovna ljudska i demokratska prava. Teško dolaze do svoje imovine u Republici Hrvatskoj, a u Bosni i Hercegovini (i Republici Srpskoj gdje ih je najviše) nemaju ni uslove, ni mogu nosti da riješe svoj status, odnosno konzumiraju obim prava u punom kapacitetu.

44. Pored navedenih, gra ani Bosne i Hercegovine imaju problem i u domenu penzijsko-invalidskog osiguranja i ostvarivanja univerzalnog prava na primanje penzija prema mjestu ostvarivanja i uplate doprinosa; zatim vojnih stanova - zbog specifi nosti ranije JNA i u eš a predstavnika svih naroda u njoj i tretman ove kategorije gra ana vezano za povrat stanarskih prava kojim su raspolagali prije izbivanja rata, stara devizna štednja gra ana i sl.

Član 6. Pravo na život neodvojivo je od čovjekove ličnosti

45. Pravo na život je osnovno ljudsko pravo za koje nije dozvoljeno derogiranje ak ni u vrijeme vanrednog stanja koje prijeti životima gra ana države lanice Pakta. Pravo na život podrazumijeva zaštitu ljudskih prava od strane drugih lica kao i od same države odnosno, njenih organa. Pravo na život od strane drugih lica štiti se krivi nim zakonima, a od strane države, odnosom prema smrtnoj kazni, koja je u Bosni i Hercegovini ukinuta. U Bosni i Hercegovini Ustavom i zakonima je utvr eno da niko proizvoljno ne može biti lišen života. Ustav Bosne i Hercegovine u lanu 2.(a) apostrofira da sva lica na teritoriji Bosne i Hercegovine uživaju ljudska prava i pod broj jedan se stavlja "pravo na život". Zakonodavstvo Bosne i Hercegovine i njenih entiteta izri ito se zabranjuje propaganda rata ili poziv za nasilje.

Država preduzima posebne mjere za spre avanje pojava lišavanja života, kao što spre ava i pojave lišavanja života od strane samih državnih vlasti. Zbog toga važe i zakoni striktno kontrolišu i ograni avaju okolnosti u kojima pojedinac može biti lišen života.

46. Pažnja države usmjerena je i na procedure u vezi sa istragama u procesu traženja nestalih lica, i povodom okolnosti koje mogu uklju iti kršenje prava na život. Prema dostupnim, ali još uvijek sasvim neprovjerenim podacima, smatra se da je tokom rata na prostorima Bosne i Hercegovine nestalo oko 30.000 lica. To je ukazalo na zna aj usvajanja Zakona o nestalim licima koji omogu uje unapre enje procesa traženja nestalih lica kroz preciziranje definicije nestalog lica i obavezu uspostavljanja centralne evidencije podataka o nestalim licima iz/u Bosni i Hercegovini, ostvarivanje socijalnih i drugih prava lanova porodica nestalih lica, kao i druga pitanja u vezi sa traženjem nestalih lica iz Bosne i Hercegovine i u Bosni i Hercegovini. Osnovni cilj donošenja ovog Zakona je eliminisanje diskriminacije u društvenom, ekonomskom i kulturnom životu i stvaranje propisa uskla enih sa normama i praksom evropskih država, lanica EU. Ustavni osnov za donošenje ovog Zakona temelji se u lanovima II i IV Ustava Bosne i Hercegovine i lanovima III i V Op eg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, Aneksu VII, Zakon u lanu

2. daje definiciju o tome šta se podrazumijeva pod pojmom nestalog lica: "Nestalo lice je lice o kojoj porodica nema nikakvih vijesti, i/ili je prijavljeno na osnovu pouzdanih informacija kao nestalo lice uslijed oružanog sukoba koji se desio na teritoriji bivše SFRJ". U ovom Zakonu od značaja je definisanje perioda na koji se odnosi traženje, a to je vrijeme od 30. aprila 1991. do 14. februara 1996. godine. Pravo članova porodica nestalih lica je da saznaju za sudbinu nestalih članova porodice i rodbine, njihovo boravište/prebivalište ili, ako su mrtvi, okolnosti, uzrok smrti i mjesto ukopa, ukoliko je takvo mjesto poznato, te da se dobiju posmrtni ostaci. Zbog odsustva volje jednog broja nadležnih organa vlasti u oba entiteta, proces traženja nestalih lica je težak i dug. Da bi se to prevazišlo članom 4. Zakona o nestalim licima isti se odgovornost i potreba direktnije saradnje nadležnih vlasti na prostorima Bosne i Hercegovine i zemalja u okruženju, u kojima se mogao desiti nestanak tih lica. Budući da je Međunarodna komisija za nestala lica (ICMP) na prostoru Bosne i Hercegovine osnovala i Institut za nestala lica, Predsjedništvo Bosne i Hercegovine prihvatilo je Sporazum za suosnivanje Instituta za nestala lica Bosne i Hercegovine. Važnu ulogu u ovom procesu imaju međunarodne organizacije zbog svog iskustva i mandata, a njihov cilj je da se i dalje zadrži međunarodni monitoring nad ovim procesom. Članom 11. ovog Zakona se osigurava princip socijalnog obezbjeđenja porodica nestalih. Taj princip, tj. iznos obeštećenja, bez diskriminacije, prilagođen je socijalnoj poziciji porodice i prosječnoj plaćenju.

Status nestalog lica prestaje danom identifikacije. Pravo novčanane nadoknade prestaje završetkom redovnog školovanja ili sklapanja braka izdržavanog djeteta, usvojenika, pastorka, brata ili sestre.

Svi državljani Bosne i Hercegovine imaju pravo na ostvarivanje zakonom utvrđenih prava, bez diskriminacije. To pravo je, također, garantovano članom 26. Zakona o nestalim licima i za strane državljane koji su članovi nestali na teritoriji Bosne i Hercegovine, pod uslovom da su njihove države o tome zaključile bilateralni sporazum sa Bosnom i Hercegovinom.

47. Mada države članice nisu obavezne da aboliraju smrtnu kaznu u cjelini, osim onih "najozbiljnijih zločina", a uz preporuku da je abolicija poželjna, u Bosni i Hercegovini smrtna kazna je ukinuta i taj čin predstavlja napredak u uživanju prava na život.

Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine, koji je usvojen, 01.05.2003. godine, za najteže oblike krivičnih djela u inostranstvu s umišljajem može se propisati kazna zatvora u trajanju od dvadeset do četrdeset godina. Pod uslovima propisanim u poglavlju X ovog Zakona može se izreći kazna maloljetničkog zatvora. Ova kazna po svojoj prirodi, svrsi, trajanju i načinu izvršenja je posebna, pogotovo što se radi o dugotrajnom lišavanju slobode.

Član 7. Zabrana primjene nehumanih kazni

48. U cilju zaštite digniteta, fizičkog i mentalnog integriteta pojedinca, Bosna i Hercegovina kroz zakonodavstvo svim svojim građanima pruža zaštitne mjere koje su potrebne protiv djelatnosti zabranjenih članom 7., bilo da ih nanese ljudi koji djeluju u okviru svoje službe, van službene djelatnosti ili kao privatna lica.

49. Bosna i Hercegovina je potpisnica Evropske konvencije o zaštiti od mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg postupka ili kažnjavanja. Potpisana je i ratifikovana 12.07.2002. godine, a stupila na snagu 01.11.2002. godine. Od velikog je značaja što ova Konvencija uvodi sistem kontrole na licu mjesta i podržava dijalog između zvanih lica države i multidisciplinarnog međunarodnog komiteta. Konvencija time daje svoj doprinos zajednički i inovativnom angažovanju državnih i civilnih društava u Evropi i obezbjeđuje viši standard u mjestima pritvora.

50. Potpisivanjem ove Konvencije u Bosni i Hercegovini preuzete su obaveze da se, između ostalog, omogući pristup informacijama o mjestima gdje se drže lica lišena slobode, kao i obezbjeđuje i drugih informacija vezanih za položaj lica lišenih slobode (uslova u kojima izdržavaju kaznu, kao i postupanja sa licima lišenim slobode).

51. Polazeći od standarda Evropskog komiteta za sprečavanje mučenja i nepravilnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, poznatog kao "Komitet za sprečavanje mučenja" ili skraćeno CPT, sa svojim nadležnostima i aktivnostima su upoznate entitetske vlasti i zaposleni u kazneno–popravnim ustanovama na posebno organizovanom seminaru od strane Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i Kancelarije Vijeća Evrope sa sjedištem u Sarajevu, krajem marta 2003. godine.

52. Aktivnost CPT-a ogleda se u periodičnim posjetama Bosni i Hercegovini, a po potrebi mogu se organizovati i "ad hoc" posjete. Delegacije CPT imaju neograničen pristup mjestima pritvora i pravo da se kreću unutar takvih mjesta, bez ograničenja, te na osnovu posjete daju preporuke sadržane u izvještaju, u ovom slučaju Bosni i Hercegovini. To je polazna osnova za otvaranje trajnog dijaloga sa državom i njenim organima.

53. Shodno navedenom, Evropski komitet je obavio monitoring u Bosni i Hercegovini u dva navrata, tokom 2003. i 2004. godine i iznio svoja zapažanja nadležnim organima vlasti, dao preporuke, komentare i zahtjeve za povratne informacije.

54. Prema Izvještaju vlasti Bosne i Hercegovine po zahtjevu Evropskog komiteta za prevenciju torture i nehumanog ili degradirajućeg tretmana ili kažnjavanja, stoji da je Državna granica na službu jedina policijska snaga na nivou države. Ona djeluje kao upravna jedinica Ministarstva bezbjednosti Bosne i Hercegovine koje je formirano u januaru 2003. godine. U toku je reorganizacija policije na nivoima entiteta i Brčko Distrikta BiH, shodno evropskim standardima, s osnovnim ciljem da policija djeluje što racionalnije i jedinstvenije na svim teritorijama Bosne i Hercegovine.

55. Pravni okvir koji reguliše policijski pritvor ustanovljen je novim Krivičnim zakonom i Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, koji su stupili na snagu marta 2003. godine. Zakonom o policijskim službenicima Bosne i Hercegovine, Glava III – pojedina policijska ovlaštenja, njegov član 10., pored dužnosti i ovlaštenja propisanih Zakonom o krivičnom postupku, a u cilju sprečavanja krivičnih djela, se daju slijedeća policijska ovlaštenja: provjera i utvrđivanje identiteta lica i stvari; obavljanje razgovora; privođenje; potraga za licima i stvarima; upotreba sile i obrada ličnih podataka i vođenje evidencije.

56. Po pitanju pravnog okvira za policijski pritvor u zakonima o krivi nom postupku oba entiteta, koji su usvojeni tokom 2003. godine, došlo je do izmjena u odnosu na prethodno regulisanje stanja pritvora i njegovog trajanja. U novim zakonima ugrađeni su međunarodni standardi. Dakle, novim rješenjima policijski pritvor je ukinut, funkcija istražnog sudije u cjelosti je prenesena na tužioca. To znači da policijski organ, shodno Zakonu, može lice lišiti slobode ako postoji osnovana sumnja da je to lice počinilo djelo i ako postoji neki drugi razlog predviđen za pritvor, ali je policijski organ dužan da takvu osobu bez odlaganja, a najkasnije u roku od 24 sata sprovede tužiocu. Ranije je bilo istražnom sudiji. Prilikom privođenja policijski organ je dužan obavijestiti tužioca o razlozima i vremenu lišavanja slobode. Upotreba sile prilikom privođenja dopuštena je u skladu sa Zakonom. Privodeno lice mora biti poučeno o svojim pravima, a ukoliko ne bude sprovedeno u predviđenom roku tužiocu, bit će pušteno na slobodu.

57. Prema novom Zakonu o krivi nom postupku više ne postoji institucija istražnog sudije, već tužilac sprovodi istragu, saslušava osumnjičenog i svjedoke. Posebnim zakonom propisana su prava lica lišenih slobode, prema kojem se lice lišeno slobode mora odmah na maternjem ili jeziku koji razumije obavijestiti o razlozima lišavanja slobode i istovremeno prije prvog ispitivanja poučiti da nije dužno dati iskaz, da ima pravo uzeti branioca kojeg može samo izabrati, kao i o tome da ima pravo da njegova porodica, konzularni službenik strane države koji je državljanin ili drugo lice koju on odredi, budu obaviješteni o njegovom lišenju slobode. Prema važećem Zakonu, licu lišenom slobode postaviće se branilac na njegov zahtjev, ako zbog svog imovnog stanja ne može snositi troškove odbrane.

58. Primjena sile (sredstva prinude) od strane službenika policije prilikom obavljanja službenih radnji (lišavanja slobode i sl.), mora biti srazmjerna opasnosti koja prijete u konkretnim okolnostima i svako prekoračenje intenziteta primjene sile predstavlja nezakonito postupanje. U slučajevima kada se utvrdi nezakonito postupanje policajca, pokreće se postupak – disciplinski ili krivični.

Tabela broj: 4. u prilogu

59. Registar pritvora (evidencija o lišavanju slobode) koji se vodi, između ostalog, sadrži podatke o licu lišenom slobode, podatke o službeniku koji je lice lišio slobode, podatke o vremenu kada je to učinjeno, prava lica lišenog slobode i dr. U registru treba da stoje i podaci o tome da li je lice lišeno slobode zahtijevalo branioca, da li je zahtijevalo ljekarski pregled, obavijest porodice, kao i obavijest o vrsti i broju povreda prilikom lišavanja slobode koja joj se izdaje u pisanoj formi odmah po lišavanju slobode.

60. Zakonom je predviđeno, što ranije nije bio slučaj, da se u radnim i drugim policijskim prostorijama, bez opravdanih razloga, ne smiju nalaziti predmeti koji ne služe za izvršavanje svakodnevnih radnih zadataka (štapovi, nepolicijske palice, hladno i vatreno oružje, ili drugi predmeti koji se mogu dovoditi u vezu sa degradacijom, torturom ili nehumanim odnosom prema licima koja se, po bilo kojim osnovama, mogu nalaziti u službenim prostorijama policije).

61. Policijske uprave u oba entiteta i Brčko Distriktu BiH, po preporukama CPT-a vrše policijsko obrazovanje i obuku osoblja svih rangova, s naglaskom da sposobnost

me uljudske komunikacije bude jedan od glavnih faktora u procesu regrutovanja policijskih službenika. Tu važnu ulogu imaju policijske akademije na kojima se obuka iz teorije i prakse planira kroz nastavne planove i programe u koje su ukomponovane odrednice Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i zaštiti od mučenja, nehumanog ili ponižavajućeg postupka ili kažnjavanja.

62. Prostorije za smještaj lica lišenih slobode u većini nadležnih ustanovaministarstava unutrašnjih poslova na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine (oba entiteta i Brčko Distriktu BiH), su uslovne i odgovaraju standardima iz ove oblasti. Tamo gdje to nije slučaj, preduzimaju se odgovarajuće mjere na sanaciji i popravci neuslovnih prostora, sve u cilju obezbjeđenja adekvatnog prostora u skladu sa materijalnim mogućnostima. Nakon kontrola CPT-a u pojedinim sredinama prišlo se otklanjanju negativnih pojava. Izvršeno je kreiranje prostorija, zamjena ležajeva i preduzete su mjere za veću higijenu. Zbog primjedbi CPT-a iz pojedinih prostorija prišlo se uklanjanju predmeta koji su smješteni u posebne prostorije namijenjene za čuvanje depozita.

63. Normativno, a i u praksi, u kazneno-popravnim ustanovama izražen je stav o strogoj kažnjivosti svakog fizičkog i psihičkog zlostavljanja i maltretiranja zatvorenika. S tim u vezi, osmišljava se i strategija borbe protiv nasilja među samim zatvorenicima i protiv samopovređivanja što je stalna briga zatvorske administracije.

64. Prema važećem zakonodavstvu na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine svi zatvorenici, posebno maloljetnici, se disciplinski tretiraju u skladu sa propisanom procedurom. Samopovređivanje se u praksi više ne tretira kao disciplinski prekršaj, što će biti normativno regulisano u predstojećim izmjenama zakona i pratećih propisa.

Tabela broj 5. u prilogu

Iz podataka je vidljivo da je broj disciplinskih prekršaja osuđenih lica veliki i da iz godine u godinu pokazuje tendenciju rasta, prateći porast broja osuđenih koji su se nalazili na izdržavanju kazne.

65. Najčešća vrsta disciplinskih kazni je upućivanje u samicu, i ona je zastupljena sa 50,7 % od ukupno izrečenih kazni.

Upućivanje u samicu izriče se samo za najteže disciplinske prekršaje, a osuđeno lice se ne može uputiti na izdržavanje ove kazne prije nego što se pribavi pismeno mišljenje ljekara o zdravstvenom stanju. Ova disciplinska kazna ne može trajati neprekidno duže od 30 dana, a tokom godine ne može trajati duže od 6 mjeseci. Osuđenog koji se nalazi u samici obilazi ljekar svaki dan, vaspitana najmanje 2 puta sedmično i rukovodilac ustanove jednom sedmično.

Disciplinska kazna samice se obavezno obustavlja ako po pismenom mišljenju ljekara dalji boravak u samici ugrožava zdravlje osuđenog lica (član 173. stav 2. Zakona o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija, ZIKPS – a)

Naj eš i disciplinski prekršaji su: zloupotreba pogodnosti (zakašnjavanje duže od 24 sata, konzumiranje alkohola, nevra anje u ustanovu), me usobna tu a, nasilni ko ponašanje, korištenje nedozvoljenih stvari i dr.

66. U izvještajnom periodu, u Kazneno-popravnim ustanovama Republike Srpske dogodile su se 4 pobune (štrajka) osu enih: u Kazneno-popravnom zavodu Fo a 1998. godine, u kojoj je u estvovalo oko 80 osu enih lica, i u Kazneno-popravnom zavodu Banja Luka oko 70 osu enih. Štrajk osu enih 1998. godine manifestovao se odbijanjem uzimanja hrane i odbijanjem izvršenja radnih obaveza, a zahtjevi štrajka a su bili za djelimi nom amnestijom za sva osu ena lica. Nakon razgovora s ministrom pravde i obe anja da e zahtjev biti upu en nadležnim institucijama, štrajk je obustavljen. Prema organizatorima štrajka nisu poduzimane disciplinske mjere u Kazneno-popravnom zavodu Fo a, dok su organizatori pobune Kazneno-popravnom zavodu iz Banje Luka premješteni u druge kazneno-popravne zavode Republike Srpske (5 osu enika). Zakon o amnestiji donesen je 1998. i objavljen u "Sl. glasniku RS", broj 40, od 30.12.1998. godine.

Štrajk 2000. godine u Kazneno-popravnom zavodu Fo a u kojemu je u estvovalo oko 95 osu enika je bio motivisan istim zahtjevima, a manifestovao se barikadiraanjem osu enih u podkrovnim prostorima i izlaskom na krov zgrade. Štrajk je okon an mirnim putem, nakon razgovora s predstavnicima Ministarstva pravde BiH i obe anja da e njihovi zahtjevi biti proslije eni nadležnim organima. Zbog destruktivnog ponašanja prije i tokom trajanja štrajka, 4 osu enika su premještena u druge kazneno-popravne zavode u Republici Srpskoj.

S istim zahtjevima i na isti na in organizovan je štrajk i 2001. godine u Kazneno-popravnom zavodu Fo a s oko 95 u esnika. Neki od zahtjeva, u odnosu na ranije, bili su radikalniji, pa je organizatorima štrajka u razgovoru s ministrom pravde ukazano na sve mogu e posljedice u slu aju nereda. Štrajk je okon an mirnim putom, bez upotrebe sile i vo enja disciplinskih postupaka.

U Kazneno-popravnom zavodu Banja Luka na Odjeljenju istrage, 2.6.1999. godine, tri pritvorena lica su izvršila barikadiraanje u sobi, zapalila dušek i posteljinu. Zbog nedostatka kiseonika, nakon 50 minuta, pritvorena lica su odustale od pobune. Prilikom gašenja požara, jedan stražar je lakše povrije en. Prema pritvorenim licima nisu korištena sredstva prinude. Razlozi za barikadiraanje su, prema izjavama pritvorenih lica, bili u nezadovoljstvu radom sudskih organa.

U ostalim ustanovama tj. kazneno-popravnim zavodima Republike Srpske, nije bilo organizovanih pobuna, izuzev pojedina ne solidarnosti sa zahtjevima u esnika štrajka.

O svim ovim doga anjima su obaviješteni i u njihovu razrješenju aktivno u estvovali predstavnici UN IPTF i OHR-a.

67. Štrajkovi gla u i samopovre ivanja su, pored organizovanih pobuna, naj eš i oblici izražavanja nezadovoljstva u kazneno-popravnim ustanovama na odluke organa i institucija. Pojedina nih odbijanja uzimanja hrane u izvještajnom periodu bilo je 53 od strane osu enih lica i 137 od pritvorenih lica. Ova odbijanja su trajala od 3 do 15 dana, a u 5 slu ajeva su primijenjene medicinske mjere, jer su život i zdravlje

štrajka a na osnovu medicinskih indikacija. bili dovedeni u pitanje. Naj eš i oblik samopovre ivanja manifestovao se rezanjem vena i gutanjem tvrdih predmeta. Blagovremenim ljekarskim intervencijama izbjegnute su teže posljedice. U periodu koji je pra en ovim izvještajem zabilježeno je 59 takvih slu ajeva.

68. U istom vremenu dogodila su se tri samoubistva osu enih lica i dva samoubistva pritvorenih lica. Svih pet samoubistava su izvršena vješanjem. Nadležna sudsko-policajska komisija su izvršila uvi aj za svako od ovih samoubistava.

Naj eš i razlozi odbijanja uzimanja hrane i samopovre ivanja su nezadovoljstvo zbog odre ivanja pritvora, izricanja presude, nedobijanja pogodnosti, odugovla enja kaznenog postupka i dr.

69. Zakon predvi a mogu nost primjene posebnih mjera prema osu enom kod kojega postoji opasnost od bjekstva, nasilnog ponašanja prema drugim licima i stvarima, opasnost od samoubistva ili samopovre ivanja ili ugrožavanja discipline i reda, koje se ne mogu otkloniti na drugi na in. Posebne mjere obuhvataju:

- poja ana kontrola koja predstavlja eš e promatranje i kontrolu osu enih no u i danju, a izvršava se na na in da se ne remete svakodnevne aktivnosti osu enih lica;
- oduzimanje i privremeno zadržavanje stvari ije je držanje ina e dopušteno, traje privremeno i vrlo rijetko se primjenjuje;
- smještaj u posebnu prostoriju bez opasnih stvari, koji može trajati najduže 48 asova i izvršava se nakon što ljekar da pozitivno mišljenje u pogledu mogu nosti osu enog lica da može boraviti u posebnoj prostoriji;
- smještaj na odjeljenje s maksimalnim obezbje enjem i intenzivnim programom postupanja, ova mjera može se odrediti samo u kazneno-popravnim ustanovama zatvorenog tipa;
- vezanje liscama ruku, a po potrebi i nogu, kao posebna mjera može trajati najviše 12 sati tokom 24 sata;
- usamljenje, kao posebna mjera rijetko se primjenjuje i nju izri e ministar na prijedlog rukovodioca ustanove i ova mjera može maksimalno trajati je 6 mjeseci, i
- testiranje za zarazne bolesti i opojna sredstva, ova mjera primjenjuje se u slu aju kada postoji sumnja na zarazne bolesti ili uzimanje opojnih droga u kojem slu aju se vrši uzimanje krvi i urina radi testiranja.

Prema osu enim licima mogu se pored posebnih mjera primijeniti i sredstva prinude kada je neophodno da se sprije e:

- bjekstvo,
- fizi ki napad na zaposlenog u ustanovi, osu eno ili drugo lice,
- nanošenje povrede drugom, samopovre ivanje,
- namjerno prouzrokovanje materijalne štete, i
- kada je potrebno da se sprije i ili savlada aktivan ili pasivan otpor osu enog.

70. Zakon decidno nabraja koja sredstva prinude se mogu primijeniti prema osu enom, pa ih tako rangira redoslijedom: zahvati privo enja i odbrane, vezivanje, tjelesna snaga, gumena palica, vodeni šmrkovi, hemijska sredstva i vatreno oružje. Prilikom upotrebe sredstava prinude službeno lice je dužno upotrebiti ono sredstvo

prinude koje najmanje ugrožava zdravlje i život pojedinca, a kojim se uspješno savladava otpor i srazmjerno je opasnosti koja prijete.

U Federaciji Bosne i Hercegovine bilo je više disciplinskog kažnjavanja osuđenih lica u vremenu kada su bili štrajkovi i pobune u kazneno-popravnim zavodima. U periodu od 1996. godine do 30.06.2003. godine dogodile su se tri ozbiljnije pobune osuđenih lica, prilikom kojih su osuđena lica organizovano tražila smanjenje kazne zatvora putem pomilovanja ili primjene amnestije i prilikom kojih je (9.03.1996. godine) 120 osuđenih lica stupilo u štrajk gla u. Najteže narušavanje bezbjednosne situacije u 1996. godini desilo se u septembru mjesecu, nakon što su sredstva informisanja na različite načine objavila Odluku o pomilovanju koju je donijelo Predsjedništvo Bosne i Hercegovine, a koja je glasila da se osuđenim licima snižava kazna za 1/3 od ostatka kazne, a ne od izrečene kazne, kako su tražila osuđena lica. Tom prilikom nastala je i velika materijalna šteta kao posljedica velikog stepena destruktivnog ponašanja osuđenih lica.

U pobuni koja se 28.08.2001. godine dogodila na sportskom poligonu u Kazneno-popravnom zavodu zatvorenog tipa Zenica, okupilo se 200 osuđenih lica koja su tražila amnestiju i pomilovanje, te više uslovnog otpusta, a od Kazneno-popravnog zavoda su tražili manje disciplinskog kažnjavanja, bolje životne uslove, više pogodnosti kretanja izvan kruga Zavoda i veći stepen zapošljavanja osuđenih lica. Najveća pobuna desila se 11.02.2003. godine kada je 240 osuđenih lica izašlo na krovove Zavoda i uz visok stepen destruktivnog ponašanja i rušila sve aktivnosti tražilo pomilovanje i amnestiju. Tada je pričinjena i velika materijalna šteta koja je iznosila više od 300.000 KM.

Važno je napomenuti da je, poslije ove pobune koja je mirno okončana, 56 osuđenih lica bilo izdvojeno, od kojih je njih 26 bilo premješteno u druge kazneno-popravne zavode, a 30 smješteno u disciplinsko odjeljenje. Od ovoga broja, 24 lica su kažnjena disciplinskom mjerom samice do 90 dana, koju je odobrilo Federalno ministarstvo pravde.

Primjene sile je bilo, ali nije bilo povrijeđenih osuđenika.

Prava osumnjičenih i okrivljenih

71. Lice koje je prema zakonodavstvu Bosne i Hercegovine i njenih entiteta i Brčko Distrikta BiH podvrgnuto ispitivanju nije dužno davati bilo koju izjavu ili odgovoriti na bilo koje pitanje koje joj postavi ovlašteno lice, osim davanja podataka o svom identitetu, a ovlašteno lice organa unutrašnjih poslova dužno je da ga poučava o njegovom pravu. Osumnjičeno lice za koje postoji sumnja da je počinilo krivično djelo ima pravo uzeti branioca, kao i pravo da branilac bude prisutan pri njegovom ispitivanju koje vrši ovlašteno lice. Ako je osumnjičeni lišen slobode, on ima pravo da zahtijeva da mu se imenuje branilac, ukoliko po svom imovnom stanju ne može da snosi troškove odbrane. On ima pravo da sam izabere branioca među advokatima i da o tome obavijesti Sud. Svako ovlašteno lice organa unutrašnjih poslova dužno je da poučava osumnjičenog o pravima iz predhodnih stavova. Okrivljeni, već na prvom ispitivanju mora biti informisan o djelu za koje se tereti i o osnovama optužbe. Okrivljenom se odmah mora omogućiti da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist.

Od osumnji enog, okrivljenog ili bilo kojeg drugog lica koje u estvuje u postupku zabranjeno je iznu ivanje priznanja ili bilo kakve druge izjave.

72. Okružni vojni sudovi osnovani su za vrijeme ratnog stanja na nivoima zara enih strana. Ovi sudovi sudili su za krivi na djela koja ine vojna lica, ali i civilnim licima za krivi na djela koja ine vojna lica, zatim civilnim licima za krivi na djela protiv imovine, krivi nih djela protiv službenih i drugih odgovornosti, ukoliko je predmet djela bio dio borbenog sredstva ili oružja, ili municije ili eksploziva koji je služio za potrebe odbrane. Tako er, ovi sudovi sudili su ratnim zarobljenicima za krivi na djela protiv ovje nosti i me unarodnog prava. O žalbama protiv odluka okružnih vojnih sudova odlu ivalo se sa instance tadašnje organizacije sudstva.

Nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma 1995. godine i prestanka ratnog stanja, prestala je potreba za postojanjem vojnih sudova, koji su ukinuti shodno zakonskim propisima. Istim je bilo propisano, da e okružni vojni sudovi ustupiti predmete iz svoje nadležnosti višim sudovima, sada kantonalnim sudovima, odnosno mjesno nadležnim sudovima, sada opštinskim, u zavisnosti od visine kazne koja je odre ena za izvršeno krivi no djelo, dok su sudije i predstavnici okružnih vojnih sudova nastavili sudsku funkciju u višim sudovima entiteta.

73. Lica ispod 18 godina starosti prema važe em zakonodavstvu ne smještaju se u elije i spavaonice zajedno sa punoljetnim i starijim licima, pa se ak i mla a punoljetna lica (do 23 godine) smještaju odvojeno od ostalih.

U Zakonu o krivi nom postupku propisan je poseban postupak prema maloljetnicima koji su po inili krivi no djelo, a koji u vrijeme pokretanja krivi nog postupka nisu navršili 21 godinu života.

Prema Izvještaju Federacije Bosne i Hercegovine, prate i maloljetni ku delikvenciju i strukturu maloljetnih izvršilaca krivi nih djela, evidentiran je porast djece kao izvršilaca krivi nih djela. Najve a zastupljenost je pojava krivi nih djela protiv imovine (kra e, teške kra e, razbojni ke kra e itd.). Tokom 1997. godine evidentiran je i jedan slu aj ubistva, koje je po inio maloljetnik.

Analizom kretanja kriminaliteta u kategoriji uzrasta do 18 godina, u Izvještaju Republike Srpske u periodu od 1995. do 1998. godine, uo ena je tendencija pada kriminaliteta, da bi 1998. ponovo po ela da pokazuje tendenciju rasta. Republika Srpska u svom Izvještaju dala je orijentacione podatke za period 1995. do 1998. godine: u op em kriminalitetu, prosjek maloljetni kih djela je 3% (po godinama 1995-4,63%; 1996-2,48 %; 1997-1,98% i 1998-2,92%).

Federacija Bosne i Hercegovine daje podatke za period od 1992. do 1997. godine: prijavljeno je ukupno 4.702 krivi na djela maloljetnika; za 1997. godinu 1.343, odnosno 14,7% je zastupljenost maloljetnih izvršilaca

Tabela broj 6. i 7. u prilogu

U kazneno-popravnom zavodu Fo a od novembra 2000. godine ne izvršava se mjera pritvora.

Tabela broj 8. u prilogu

U Okružnom zatvoru Trebinje osuđena lica su poela izdržavati kaznu od 1.1.2003. godine.

Tabela broj 9. u prilogu

Prethodna tabela pokazuje tendenciju porasta broja osuđenih lica koja su se nalazila na izdržavanju kazne u kazneno-popravnim ustanovama Republike Srpske u izvještajnom periodu. Međutim, i pored porasta broja osuđenih, sadašnji smještajni kapaciteti zadovoljavaju trenutne potrebe, jer tabela prikazuje ukupan broj osuđenih lica koja su boravila u kazneno-popravnim ustanovama Republike Srpske.

Najčešći oblici upotrebe sredstava prinude bili su fizička sila 29 i gumena palica 33 puta, a najčešće su korišteni u sprečavanju međusobne tuče osuđenih lica, pružanje aktivnog otpora službenom licu, odbijanje napada na stražara, sprečavanje samopovređivanja, privođenje osuđenih lica s vanjskih radilišta koja su bila u pijanom stanju i dr.

Vodeni šmrkovi, hemijska sredstva i vatreno oružje nisu korišteni.

Zakon posebno precizira uslove koji moraju biti ispunjeni da bi službena lica koristila vatreno oružje, pa tako navodi da mora:

- postojati protupravni istovremeni napad kojim se ugrožava život zatvorenika, zaposlenih i drugih lica zatečenih u ustanovi;
- radi onemogućavanja bjekstva osuđenog lica iz ustanove prilikom savladavanja vanjskog zida, a drugim sredstvima se ne može spriječiti bjekstvo;
- radi onemogućavanja bjekstva osuđenog lica prilikom sprovođenja, samo ako se radi o licu koje je osuđeno na kaznu zatvora od pet godina ili težu kaznu, ili ako se radi o pritvorenom licu protiv kojeg se vodi krivični postupak zbog krivičnog djela za koje je propisana kazna zatvora od deset godina, ili teža kazna.

O svakoj upotrebi prinude ustanova je dužna obavijestiti ministarstvo koje odlučuje o opravdanosti ili neopravdanosti upotrebe sredstava prinude.

Od ukupno 77 korištenih sredstava prinude, 71 je opravdano, dok je 6 neopravdano. Protiv 6 službenih lica vođen je disciplinski postupak zbog prekoračenja ovlaštenja i izrečena je novčana i uslovna kazna predviđena Zakonom, te prestanak radnog odnosa.

Prilikom upotrebe sredstava prinude nije bilo ozbiljnijih povreda osuđenih, niti službenih lica. Radilo se, uglavnom, o lakšim tjelesnim povredama.

Upotreba sredstava prinude prema osuđenim i pritvorenim licima jedno je od najosjetljivijih područja rada u kazneno-popravnim ustanovama. Zbog toga Zakon obavezuje stražara da o upotrebi prinude odmah obavijesti rukovodioca ustanove, a rukovodilac ustanove je dužan da u roku od 24 sata obavijesti nadležno ministarstvo

o upotrebi fizičke snage, gumene palice, vodenih šmrkova, hemijskih sredstava i vatrenog oružja (Zakon o izvršavanju krivičnih i prekršajnih sankcija BiH , l. 182).

Tabela broj 10. u prilogu

74. Na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine obezbijeeno je da zatvorenici nikada ne budu smješteni u mrak i hladnoće. Čine se naponi da se obezbijedi minimum od 4 m² prostora po zatvoreniku i dobri higijenski uslovi, ali su tu velike teškoće zbog nedostatka budžetskih sredstava. S tim u vezi se čine naponi, uz pomoć DFID-a i "ATOS CONSULTING", da se realizuje projekat "Razvoj prihvatljivih strategija u sektoru pravde", u okviru kojeg se pripremaju godišnji i srednjoročni strateški planovi (za 2004. godine i od 2005. do 2007. godine) sa ciljem da se raspoloživa ograničena budžetska sredstva racionalnije koriste i usmjeravaju na rješavanje ključnih materijalnih uslova u kazneno- popravnim ustanovama.

75. Još uvijek se radi na otklanjanju prepreka i to: nedovoljan broj pripadnika obezbjeđenja, manjak medicinskog osoblja, nedostatak kvalitetnijih programa i tretmana i klasifikacije osuđenih lica u ustanovama zatvorenog tipa, veći broj osuđenih lica od raspoloživih kapaciteta, nedostatak tretmana za posebne grupe osuđenih lica (ovisnici, opasni osuđenici, psihijatrijski bolesni osuđenici, maloljetni zatvorenici i sl.).

76. Životni uslovi zatvorenika, pacijenata u psihijatrijskim ustanovama su veoma teški, kao i osoblja koje se brine o njima. Uslovi u tim ustanovama, umjesto da se poboljšavaju, često se pogoršavaju. Spavaonice i dnevni boravci su bez dekoracije i bez TV-a, na zatvorenom dijelu odjeljenja higijenski uslovi su loši, prenatrpane su spavaonice i loši su uslovi za rad u radionicama za radnu terapiju. Nedostaje kvalifikovano medicinsko osoblje i alarmno-pozivni sistem za osoblje za forenzičku psihijatriju i sl.

77. Pravo na ulaganje žalbe zbog lošeg tretmana koji je zabranjen članom 7. Pakta, priznato je u zakonodavstvu Bosne i Hercegovine. Žalbe moraju biti istražene odmah i nepristrasno ocijenjene od strane nadležnih organa, kako bi se omogućio pravovremeni pravni lijek i obaveza prezentovanja statističkih podataka o broju žalbi i objašnjenje kako su one obrađene. Zakon o Sudu Bosne i Hercegovine u članu 37. nalaže da tužilac ili lice koje je osuđeno može izjaviti žalbu žalbenom odjeljenju u sljedećim slučajevima:

- bitne povrede krivičnog postupka,
- pogrešne primjene zakona,
- pogrešno i nepotpuno utvrđeno stanje.

Tužilac može izjaviti žalbu kako na štetu, tako i u korist optuženog. Rok u kojem se može izjaviti žalba na odluku je 15 dana, od dana dostavljanja odluke stranci. Okrivljeni se može odrediti prava na žalbu samo nakon što mu je odluka dostavljena. Tužilac se može odrediti prava na žalbu protiv interesa optuženog od trenutka objavljivanja odluke, pa do isteka roka za izjavu žalbe, a može u bilo kojem trenutku do donošenja odluke apelacionog odjeljenja odustati od već izjavljene žalbe.

78. U Bosni i Hercegovini ne raspoložemo sa podacima o izvještenju medicinskih i naučnih eksperimenata na ljudima, bez njihove slobodne saglasnosti. O ovom pitanju u Bosni i Hercegovini nisu doneseni odgovarajući propisi.

Član 8.

79. Iako je ropstvo ukinuto, a trgovina ljudima davno zabranjena širom svijeta odredbama, koje se odnose na član 8. i član 4. stavovi 1. i 2., Meunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima ukazuje se na dosljednu borbu država članica Pakta da se odupru i zabrane svaki oblik ropskog služenja kojemu lice može biti izloženo u savremenom svijetu. Ustavom Bosne i Hercegovine pitanje sprečavanja svih oblika trgovine ljudima posredno se uređuje preciziranjem ljudskih prava i osnovnih sloboda. S tim u vezi, Bosna i Hercegovina je ratifikovala Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom, kojim se dopunjuje Konvencija UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala iz 2000. godine. Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine, u okviru Poglavlja XVII, predviđaju se krivična djela protiv ovjere i vrijednosti zaštite enih meunarodnim pravom (član 186), u kome se kaže: "Ko u estvuje u vrbovanju, prebacivanju, davanju utočišta ili prihvatu lica prijete ili koriste ili silu ili druge oblike prisile, otmicu ili prevaru, obmanu, zloupotrebu vlasti ili tuđe nemoć, ili davanje, ili primanje isplata ili povlastica, kako bi se pribavio pristanak lica, u svrhu eksploatacije lica, kaznit će se zatvorom od jedne do deset godina."

80. Trgovina ženama i prostitucija u Bosni i Hercegovini javila se u značajnijem obimu tek u poslijeratnim godinama, a posebno je bila u porastu po etkom 1999. godine kada su ministarstva unutrašnjih poslova prvi put zvanim raspolagala podacima o trgovini ženama i djecom. Pokazalo se da je većina žena kojima se trguje porijeklom iz Moldavije, Ukrajine, Rumunije i Bugarske. One se pojavljuju na klasičnim i ne kao konobarice, plesačice, a onda se, u određenom broju slučajeva, primoravaju na prostituciju, uhvaćene u krug dužničkog ropstva, tjelesnog i seksualnog nasilja i zlostavljanja. Tipična mjesta za prostituciju su noćni klubovi, barovi, sriptiz klubovi i sl. Važno je naglasiti da su u razdoblju od 1999. do 2000. godine, prema zvanim dokazima, u trgovinu ženama bili umiješani lokalna policija, meunarodna policija i SFOR.

81. U decembru 2000. godine Bosna i Hercegovina je potpisala u Palermu UN Konvenciju o transnacionalnom organizovanom kriminalu sa dva dopunska Protokola, od kojih je Protokol za sprečavanje, zaustavljanje i kažnjavanje trgovine ljudima, naročito ženama i djecom usmjeren na suzbijanje ovog oblika kriminala, te obezbjeđenje potpune zaštite žrtava.

82. Nakon Palerma, u decembru 2001. godine na državnom nivou Bosna i Hercegovina je usvojila Akcioni plan za sprečavanje trgovine ljudima, u kojoj su izradili, pored nadležnih ministarstava Bosne i Hercegovine, entitetskih ministarstava i Vlade Brčko Distrikta BiH, aktivno učestvovali i radile NVO-a iz Mreže "Ring", te predstavnici meunarodnih organizacija (UN Misija, UNOHCHR, UNICEF, OSCE, IOM, OXFAM). Ovaj plan je kreiran na osnovama pomenutog Protokola i meunarodnih konvencija koje tretiraju ovu tematiku, a sve u okvirima ustavnog i zakonskog poretka Bosne i Hercegovine. Mada se Akcioni plan sastoji od prevencije, podizanja svijesti, pravne reforme, obuke i pomoći kod integracije žrtava, prioritet samog plana bila je aktivnost u obezbjeđenju pomoći i trgovanim ženama i djeci, te krivično gonjenje trgovaca. Za njegovu implementaciju poštuju se načela: ne tretirati žrtve trgovine kao izvršitelja protupravne radnje; obezbijediti da pomoć nije uslovljena saradnjom u krivičnom postupku; obezbijediti sve potrebne mjere, uključujući i

legislativne, kako bi obezbijedili sigurnost trgovanim licima i kao žrtvama i potencijalnim svjedocima, do trenutka repatrijacije; uklju iti žene u proces odlu ivanja u cilju spre avanja institucija od donošenja daljih procedura u ime žrtava bez njihovog pristanka; obezbijediti žrtvama sve potrebne informacije u vezi sa policijskim istragama i sudskim procedurama; obezbijediti sigurnost smještaja, zdravstvene zaštite, pravne pomo i i druge potrebne zaštite. Veoma je zna ajno da Akcioni plan naglašava potrebu uspostavljanja tijesne saradnje svih subjekata nadležnih za njegovu implementaciju, te potrebu organizovane obuke za Državnu grani nu službu, policiju, tužilaštva, sudove, državne službenike i dr.

83. Vije e ministara BiH u martu 2002. godine donijelo je Odluku o formiranju Državne komisije za sprovo enje Akcionog plana, a u skladu sa navedenom Odlukom formirana je Udarne grupa za borbu protiv trgovine ljudima i ilegalne emigracije. Izme u Vije a ministara BiH, vlada entiteta i Br ko Distrikta BiH potpisan je Memorandum o razumijevanju kao pravni okvir za obezbje enje implementacije Akcionog plana. Tako er, pri ministarstvima unutrašnjih poslova entiteta i Br ko Distrikta BiH postoje udarne grupe koje djeluju na spre avanju trgovine i prostitucije, kao i STOP timovi u koje su uklju eni predstavnici ministarstava unutrašnjih poslova i IPTF-a. Zbog pružanja odgovaraju e zaštite žrtvama trgovine potpisan je Protokol o saradnji sa NVO i usvojeno Privremeno uputstvo kojim se precizira obaveza nadležnih tijela (prije svih policije) da se lica, za koja se sumnja da su žrtve trgovine, smjeste u skloništa kojim upravljaju NVO, gdje e im biti pružena odgovaraju a podrška: pravna pomo , medicinska zaštita i dr. Radi primjene pomenuti dokumenti su septembra 2003. godine, dostavljeni nadležnim državnim i entitetskim tijelima na upotrebu.

84. Tokom juna 2000. godine formiranjem etiri jedinice Državne grani ne službe Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu DGS), zapo inje rad DGS-a na zaštiti državne granice i me unarodnih aerodroma, te kontrole prelaska lica i roba. Trenutno, ova služba potpuno kontroliše državnu granicu i me unarodni aerodrom. Poseban akcent u radu DGS-a je na spre avanju ilegalnih imigracija i trgovine ljudima. Potrebno je naglasiti da, i pored preduzetih opsežnih mjera na organizovanju i osposobljavanju ove službe, još uvijek treba ulagati napor da DGS u potpunosti odgovori zadatku. Pripadnici ove službe još uvijek nisu educirani za primjenu novodonesenih zakona, jer je i sada osjetan nedostatak razmjene obavještajnih informacija sa ostalim snagama u zemlji za sprovo enje predmetnih zakona. Tako er, prema trenutnom stanju zaposlenih u jedinicama DGS-a nedovoljna je zastupljenost žena.

Imaju i to u vidu, u DGS-u se radi na implementaciji Plana edukacije za njene pripadnike, posebno radi obezbje enja efikasne primjene Krivi nog zakona Bosne i Hercegovine, Zakona o krivi nom postupku Bosne i Hercegovine i Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu. Užurbano i kontinuirano se radi na uspostavljanju mehanizama razmjene obavještajnih i drugih operativnih informacija, što je primarni cilj novoformiranog Ministarstva sigurnosti BiH. Tako er, užurbano se radi i na preispitivanju unutrašnje organizacije DGS-a zbog uspostave balansa zaposlenih prema spolu, efikasnosti rada i obavljanja postavljenih zadataka.

85. Prema izvještaju državnog koordinatora za spre avanje trgovine i ilegalne imigracije, u Bosni i Hercegovini je formirana Državna grupa za spre avanje trgovine i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini koju ine eksperti iz razli itih ministarstava

Bosne i Hercegovine. Imenovani su i oficiri za vezu za cijelu Bosnu i Hercegovinu: 16 kontakt osoba iz policije za borbu protiv trgovine ljudima iz oba entiteta, koji su spona izme u policijskih uprava i stanica na terenu, kantonalnih ministarstava unutrašnjih poslova, centara javne bezbjednosti i državnog koordinatora za spre avanje trgovine i ilegalne imigracije u Bosni i Hercegovini.

86. Prva deportacija ilegalnih imigrantkinja obavljena je u novembru 2003. godine. Trinaest žena koje su ilegalno boravile u Bosni i Hercegovini dobrovoljno su napustile zemlju.

Prema podacima državnog koordinatora, i u saradnji sa NVO, prikupljene su informacije u vezi sa trgovinom ljudima koje se odnose na broj, starosnu dob i zemlju porijekla lica kojima je pružena pomo i uto ište u njihovim skloništima. Prema informacijama etiri NVO, u periodu od 2000. do 2003. godine, kroz njihova skloništa prošlo je 270 žrtava trgovine, me u kojima je bilo troje djece.

Podaci Me unarodne organizacije za migracije, u ijem je mandatu zbrinjavanje i smještaj žrtava trgovine ljudima, iz izvještaja sa injenog 14.05.2002. godine, a koji se odnosi na period od jedne godine, pokazuju slijede e:

Tabela broj: 4 Podaci o ženama koje su bile žrtve trgovine ljudima

<i>Država porijekla</i>	<i>Broj osoba</i>	<i>Prosječna starost</i>
<i>Moldavija</i>	<i>206</i>	<i>22,1</i>
<i>Rumunija</i>	<i>179</i>	<i>21,3</i>
<i>Ukrajina</i>	<i>50</i>	<i>25,2</i>
<i>Bjelorusija</i>	<i>5</i>	<i>27,5</i>
<i>Rusija</i>	<i>8</i>	<i>20,4</i>
<i>SRJ</i>	<i>8</i>	<i>23,7</i>
<i>Kazahstan</i>	<i>2</i>	<i>20,5</i>
<i>Mađarska</i>	<i>1</i>	<i>16,7</i>

Prema prezentiranim podacima ukupno su vra ene 442 lica.

87. Prema dostupnim podacima nadležnih državnih organa, protiv po inilaca djela trgovine ljudima u estalo je podnošenje krivi nih prijava, preduzimanje istražnih radnji i izricanje zatvorskih kazni. Na primjer, u Br ko Distriktu BiH do sada je pravosnažno osu eno 25 lica kojima su izre ene kazne zatvora u trajanju od preko 13 godina, uz nov ane kazne u ukupnom iznosu od 34.000,00 KM. U ovim osu uju im presudama evidentirano je u eše 79 stranih državljanke. Podaci se odnose na period od 1997. godine i dalje. Sli ne aktivnosti preduzimaju se i na podru ju Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske, ali nema statisti kih podataka.

88. Prema operativnim obradama podataka DGS-a za period 2000. - 2002. godina, izvršena je obrada za 132 žene koje su ilegalno ušle u Bosnu i Hercegovinu, ili je ilegalni ulazak naknadno utvr en. U 21 slu aju utvr eno je da su za ulazak u Bosnu i Hercegovinu koristile falsifikovane putne isprave; u 30 slu ajeva DGS je pokrenuo

prekršajni postupak; protiv 9 žena pokrenut je krivični postupak, a u 16 slučajeva žene, koje su bile predmet obrade ove službe, su izjavile da su predmet trgovine.

U prilogu je dat pregled ilegalnih prelazaka državne granice od 2000-2003. godine za koje se osnovano pretpostavlja da su bili vezani za trgovinu ljudima.

Tabele broj: 11. 12. i 13. u prilogu

89. Prema podacima Human Rights Field Operation In Bosnia and Herzegovina, za dvije godine (2001. i 2002. godine) u Bosni i Hercegovini je lokalna policija, uz pomoć IPTF STOP tima, organizovala uobičajene racije u mnogim klubovima, što je rezultiralo da je preko 500 stranih državljanke žrtava trgovine otkriveno u tim objektima i putem IOM vraćeno kući, ali prema novim saznanjima određeni broj repatriраних djevojaka, nakon izvjesnog vremena, ponovo je zatečen u Bosni i Hercegovini.

90. Budući da je na području Jugoistočne Evrope, pa i u Bosni i Hercegovini, prisutna pojava trgovine djecom, pri čemu je Bosna i Hercegovina zemlja destinacije, ali i zemlja porijekla, svi izvještaji i informacije, a i preporuke Pakta za stabilnost, pokazuju da se ovom pitanju mora bez oklijevanja pristupiti. Zbog toga je na nivou Bosne i Hercegovine u sklopu Državnog akcionog plana formirana Podgrupa za sprečavanje trgovine djecom i zaštitu djece žrtava trgovine djecom i usvojen Plan aktivnosti za 2004-2005. godinu. Planirana je konkretna aktivnost za realizaciju četiri ključne aktivnosti: zakonodavne mjere za ovu pojavu; operativne aktivnosti; zaštita žrtava – sklonište-sigurna kuća i prevencija; edukacija i programi jačanja svijesti.

91. U Bosni i Hercegovini tokom 2001. i 2002. godine organizovane su dvije ad hoc akcije pod nazivom "Mikro" i "Miraž" koje su od Kancelarije Visokog komesara za ljudska prava ocijenjene uspješnim, o čemu postoji izvještaj navedenog organa.

92. Što se tiče prisilnog ili obaveznog rada, treba istaći da zabrana ne isključuje postojanje teškog rada kao mjere kažnjavanja, ali pod uslovom da je njegovo nametanje zasnovano na kazni koju je donio nadležni sud. U zakonodavstvu Bosne i Hercegovine i njenih entiteta nisu predviđene obaveze prisilnog ili obaveznog rada kao vrste kazne.

93. Prema odredbama Zakona o radu u institucijama Bosne i Hercegovine, entiteta i Brčko Distrikta BiH, lice mlađe od 18 godina koje ima opću zdravstvenu sposobnost može zasnovati radni odnos, s tim što donja starosna granica za zasnivanje radnog odnosa ne može biti ispod 15 godina.

Isto tako, prema važećim propisima, radniku mlađem od 18 godina ne dozvoljava se da obavlja teške fizičke poslove, radove pod zemljom ili vodom, niti na ostalim poslovima, koji bi mogli stalno i sa povećanim rizikom da utiču na zdravlje i život radnika mlađeg od 18 godina, s obzirom na njegove psihofizičke osobine. Radniku mlađem od 18 godina, prema zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, ne može se odrediti da radi više od punog radnog vremena. Također, radnik mlađi od 18 godina koji radi u oblasti industrije, građevinarstva ili saobraćaja ne može da radi noću u izmjeni u 22 sata i šest sati narednog dana, osim kada to zahtijeva opći interes, zbog

posebno teških okolnosti i to pod strogo utvrđenim uslovima, koji se za ostale radnike utvrđuju Zakonom o zaštiti na radu.

Trudnim ženama, počevši od šestog mjeseca trudnoće, i majkama sa djecom do jedne godine života, zabranjen je noćni rad, kao i radnicima mlađim od 18 godina života. Što se tiče ostalih prava, zakoni predviđaju posebne mjere zaštite žena. Njima se obezbjeđuje posebna zaštita u trudnoći i zabranjuje rad na poslovima koji su štetni po njeno zdravlje i trudnoću. Prema Zakonu o radu u institucijama Bosne i Hercegovine, žena koja počinje raditi prije isteka porodiljskog odsustva ima pravo, pored dnevnog odmora, i na dodatno odsustvo u trajanju od 60 minuta radi dojenja djeteta. Žena, također, za vrijeme trudnoće, odnosno dojenja djeteta, može biti raspoređena na druge poslove ako je to u interesu njenog zdravstvenog stanja koje je utvrdio ovlašteni ljekar. Ukoliko poslodavac nije u mogućnosti da je rasporedi na drugi posao, žena ima pravo na odsustvo sa rada uz nadoknadu plate, u skladu sa kolektivnim ugovorom i pravilnikom o radu. Privremeni raspored ne može imati za posljedicu smanjenje plate ženi. Poslodavac može premjestiti ženu na drugo radno mjesto samo uz njen pismeni pristanak.

94. Kada sud odmjeri i izrekne kaznu zatvora od najviše šest mjeseci, istovremeno može odrediti da se izrekne kazna, uz pristanak optuženog, zamijeni radom za opšte dobro na slobodi (član 43. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine). Tad se uzima u obzir činjenica da izvršenje kazne zatvora ne bi bilo neophodno za ostvarivanje svrhe kažnjavanja, ali istovremeno uslovna kazna ne bi bila dovoljna za postizanje opće svrhe krivičnih sankcija. Rad za opšte dobro na slobodi određuje se u trajanju srazmjerno izrečenoj kazni zatvora, od najmanje deset do najviše šezdeset radnih dana. Rok izvršenja rada za opšte dobro na slobodi ne može biti kraći od jednog mjeseca niti duži od jedne godine. Odmjeravaju i trajanje rada za opšte dobro na slobodi kao i roka izvršenja tog rada, sud uzima u obzir izrečenu kaznu zatvora koja se zamjenjuje i mogućnosti počinilca u pogledu njegove lične situacije i zaposlenja. Zamjena kazne zatvora radom za opšte dobro na slobodi može se primijeniti i u slučajevima kada se novčana kazna zamjenjuje kaznom zatvora prema odredbama člana 47. pomenutog Zakona. Raspoređivanje na rad za opšte dobro na slobodi u smislu vrste i radnog mjesta vrši Ministarstvo pravde BiH, vodeći računa o sposobnostima i znanjima osuđenog.

Dakle, u zakonodavstvima oba entiteta i Brčko Distrikta BiH predviđeno je da se u ustanovama u kojima borave osuđena lica mogu organizovati ekonomske jedinice, pogoni i gradilišta u okviru i izvan kazneno-popravnih ustanova. Zakon dozvoljava zapošljavanje osuđenih lica i izvan kazneno-popravnih ustanova i to u preduzeće ima i drugim organizacijama s mogućnošću da osuđeno lice koje je osuđeno na kaznu zatvora u trajanju do jedne godine može za vrijeme izdržavanja kazne obavljati poslove koje je obavljalo u vrijeme izvršenog kaznenog djela, ako kazneno djelo nije u vezi s tim poslovima, o čemu odobrenje daje Ministarstvo pravde BiH. Radno vrijeme osuđenih lica je izjednačeno s radnim vremenom zaposlenih u građanstvu, a osuđena lica imaju pravo na dnevni, sedmični i godišnji odmor shodno propisima koji se temelje na odredbama Zakona. Osuđeno lice ima pravo na korištenje godišnjeg odmora u trajanju od 18 radnih dana. Odmor se po pravilu koristi u okviru ustanove, ali ukoliko se ovo pravo koristi uz pogodnost, odmor se može koristiti izvan kazneno-popravnih ustanova. Osuđena lica su osigurana od nesreće na poslu i profesionalnog oboljenja pod istim uslovima kao i zaposleni u građanstvu. Za svoj rad osuđena lica

primaju nadoknadu koja je utvrđena u procentu od najmanje 20% od najniže cijene rada po entitetima, s tim što se rad duži od punog radnog vremena i radno uvećava shodno propisima iz radnih odnosa. Osuđena lica slobodno raspolažu sa 70% ostvarene nadoknade u cilju podmirenja svojih ličnih potreba, a ostatak od 30% ostavlja se kao štednja koju dobija nakon izdržane kazne zatvora. Ukoliko osuđeno lice bez svoje krivice ne radi, a nema ostvarenih sredstava, ustanova mu obezbjeđuje sredstva za najnužnije potrebe. Isto tako, kada osuđeno lice oboli na radu, ili u vezi sa radom u kazneno-popravnoj ustanovi, ima pravo na nadoknadu za vrijeme spriječenosti za rad.

Sva radom angažovana lica su osigurana u slučaju invalidnosti i tjelesnog oštećenja prouzrokovanog nesrećom na poslu ili profesionalnom bolešću, osim u slučaju samopovređivanja.

95. Zakonodavstvo Bosne i Hercegovine i njenih entiteta regulisalo je načine i uslove obaveznog služenja vojnog roka. U sklopu zakona koji regulišu tu materiju sadržane su i odredbe o civilnom služenju vojnog roka tj. za one koji ne služe vojnu službu na osnovu prigovora savjesti.

Član 9. Sloboda i bezbjednost ličnosti

96. U članu II Ustava Bosne i Hercegovine stoji da država i oba njena entiteta moraju obezbijediti najviši stepen međunarodno priznatih ljudskih prava i temeljnih sloboda. U tu svrhu formirana je Komisija za ljudska prava za Bosnu i Hercegovinu, kako to predviđa Aneks VI Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini. Zakonom o Sudu Bosne i Hercegovine u članu 34. razvrstana su prava osumnjičenih i okrivljenih, shodno pravima na slobodu i ličnu sigurnost, te ustanovljena odredba da niko ne može biti proizvoljno uhapšen ili pritvoren, tj. da niko ne može biti lišen slobode izuzev iz razloga i u skladu sa postupkom predviđenim u Zakonu. Osumnjičeni za kojeg postoji osnovana sumnja da je počinio krivično djelo ima pravo uzeti branioca, kao i pravo da branilac bude prisutan njegovom ispitivanju koje vrši ovlašteno lice. Ako je osumnjičeni lišen slobode, on ima pravo da zahtijeva da mu se imenuje branilac ukoliko prema svom imovnom stanju ne može da snosi troškove odbrane. Osumnjičeni ima pravo da sam izabere branioca među advokatima i da o tome obavijesti Sud.

Svako ovlašteno lice organa unutrašnjih poslova dužno je poučiti osumnjičenog o pravima iz st. 2. i 3. pomenutog člana. Okrivljeni već na prvom ispitivanju mora biti obaviješten o djelu za koje se tereti i o osnovama optužbe. Okrivljenom se odmah mora omogućiti da se izjasni o svim činjenicama i dokazima koji ga terete i da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist. Od osumnjičenog ili okrivljenog, ili bilo kojeg drugog lica koje učestvuje u postupku, zabranjeno je iznunjavanje priznanja ili kakve druge izjave. To znači da Sud ne može da temelji svoju odluku na dokazima pribavljenim kroz povrede ljudskih prava i sloboda propisanih Ustavom i međunarodnim ugovorima, niti na dokazima koji su pribavljeni povredama pomenutog i drugih zakona.

Bitna su dva roka na koje treba dati odgovore: prvi je vremenski rok u okviru kojeg uhapšeno lice mora biti dovedeno pred sudiju, a drugi je vremenski rok u kojem isto to lice može biti pritvoreno dokleka na suđenje.

U slučaju ajevima nezakonitog hapšenja ili pritvora žrtve moraju imati ostvarivo pravo na kompenzaciju.

97. Krivi ni zakon Bosne i Hercegovine u članu 147. normira i krivi no djelo protivpravnog lišenja slobode od strane službenog ili odgovornog lica u institucijama Bosne i Hercegovine, koje glasi: "Ko drugog protivpravno zatvori, drži zatvorenog ili mu na drugi način oduzme slobodu kretanja kazni se se novom kaznom ili kaznom zatvora od tri godine. Po initelj e se kazniti kaznom zatvora od dvije do osam godina ukoliko je protivpravno lišenje slobode trajalo duže od trideset dana ili je uinjeno na svirep način ili je licu koje je protivpravno lišeno slobode usljed toga narušeno zdravlje ili su nastupile druge teške posljedice. Ako je lice koje je protivpravno lišeno slobode usljed toga izgubilo život, po initelj e se kazniti zatvorom najmanje pet godina."

Član 10. Obaveza humanog postupanja

98. Prema Krivi nom zakonu Bosne i Hercegovine (član 190.) "službeno ili drugo lice koje djeluju i na podsticanje ili uz izri čitu ili pre utnu saglasnost službenog lica, nanese drugom fizi ku ili duševnu bol ili tešku fizi ku ili duševnu patnju, s ciljem da dobije od njega ili od tre eg lica informaciju ili priznanje, ili da se kazni za krivi no djelo koje je po inio ili se sumnja da je po inio on ili tre e lice, ili koji ga zastrašuje ili ga prisiljava bilo iz kojeg drugog razloga kaznit e se kaznom zatvora od jedne do deset godina."

Prema uhapšenim i osu enim licima mora se postupati ovje no uz poštovanje li nog dostojanstva pojedinca (član II ta ka 3. Ustava Bosne i Hercegovine – katalog prava). Zabranjeno je od osumnji enog, optuženog ili bilo kojeg drugog lica koje u estvuje u postupku iznuzivati priznanje ili kakvu drugu izjavu (član 10. Zakona o krivi nom postupku Bosne i Hercegovine). Stav 2. istog člana Zakona normira da "Sud ne može zasnovati svoju odluku na dokazima pribavljenim povredama ljudskih prava i sloboda propisanih ustavom i me unarodnim ugovorima koje je Bosna i Hercegovina ratifikovala, niti na dokazima koji su pribavljeni bitnim povredama ovog zakona". Dakle, sud ne može temeljiti svoju odluku na dokazima koji su dobijeni na osnovu dokaza iz stava 2. člana 10. Zakona o krivi nom postupku Bosni i Hercegovini.

99. Krivi no djelo mu enja inkorporirano je u posebni dio Krivi nog zakona Bosne i Hercegovine koji obra uje krivi na djela protiv ovje nosti i vrijednosti zaštiti enih me unarodnim pravom. U članu 172. stav 1. Krivi nog zakona Bosne i Hercegovine, normirano je: "Ko, kao dio širokog ili sistemskog napada usmjerenog bilo protiv kojeg civilnog stanovništva, znaju i za takav napad, u ini djelo mu enja ili druga ne ovje na djela sli ne prirode koja su u injena u namjeri nanošenja velike patnje ili ozbiljne fizi ke ili psihi ke povrede ili narušenje zdravlja, kaznit e se kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora." U smislu stava 1. ovog člana pojam mu enja jeste namjerno ispoljavanje snažnog fizi kog ili duševnog bola ili patnje lica zadržanog od strane optuženog ili pod nadzorom optuženog, izuzimaju i bol ili patnju koja je posljedica isklju ivo izvršenja zakonskih sankcija.

100. Krivi ni zakon Bosne i Hercegovine normirao je i termin službenog lica u smislu da je službeno lice izabrani ili imenovani rukovodilac u tijelima zakonodavne, izvršne i sudske vlasti Bosne i Hercegovine i u drugim državnim i upravnim ustanovama ili službama koje obavljaju određene upravne, stručne i druge poslove u okviru prava i dužnosti vlasti koja ih je osnovala, gdje se precizira njihova odgovornost shodno poštovanju UN-ovih Standarda minimalnih pravila tretmana zatvorenika, Kodeksa ponašanja službenika koji sprovode zakon, te Principa medicinske etike relevantnih za zatvorske ljekare. Na temeljima UN Konvencije protiv torture usklađeno je i kazneno zakonodavstvo oba entiteta i Brčko Distrikta BiH sa minimalnim razlikama, s tim da se aktivno radi na usklađivanju normi na istavom području Bosne i Hercegovine. Tako, na primjer, Krivi ni zakon Federacije Bosne i Hercegovine ne predviđa krivi na gonjenja za određena krivi na djela po službenoj dužnosti, pa je nužno raditi na izmjeni i dopuni krivnog zakonodavstva koje se obavezati javnog tužioca da počinio kaznenih djela goni po službenoj dužnosti. Isto tako Krivi ni zakon Brčko Distrikta BiH nema inkorporiranu posebnu definiciju krivnog djela mučenja, kao što je to predviđeno članom 1. Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka.

Važno je naglasiti da je na teritoriji Republike Srpske za najteže oblike krivnih djela bila predviđena smrtna kazna, koja je nakon potpisivanja Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini 1995. godine ukinuta, što je kao obaveza proizašla iz Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, odnosno Protokola br. 6 koji je njen sastavni dio. Umjesto smrtne kazne uvedena je kazna doživotnog zatvora.

101. Osuđena lica dužna su pridržavati se odredaba zakonâ, pravilnika o kućnom redu ustanova i zavoda gdje izdržavaju kaznu. Red i disciplina u kazneno-popravnim zavodima održavaju se radi ostvarivanja svrhe kažnjavanja i prevaspitanja osuđenih lica, te bezbjednosti ustanova i zajedničkog života osuđenih lica koja izdržavaju kaznu zatvora. Ta svrha ne može se postići samo u uslovima i mjerama održavanja reda i discipline. Zbog toga su ustanovljena prava, dužnosti i pogodnosti osuđenih lica, u slučajevima kada se ne može obezbijediti disciplina, kako je to utvrđeno pomenutim dokumentima.

102. Zakonom je predviđeno da osuđena lica mogu disciplinski odgovarati za disciplinske prekršaje koji mogu biti lakši i teži. Za lakše disciplinske prekršaje osuđenim licima mogu se izreći disciplinske kazne: ukor i javni ukor, a za teže disciplinske prekršaje izriče se nova kazna, te upućivanje u samicu do 20 dana.

Najčešći disciplinski prekršaji koje osuđena lica su: zloupotreba pogodnosti, konzumiranje alkohola, međusobna tuča, reketiranje, nasilničko ponašanje i korištenje nedozvoljenih stvari.

Štrajkovi glađu i samopovređivanje su, pored povremenih pobuna, najčešći oblici izražavanja nezadovoljstva osuđenih i pritvorenih lica u kazneno-popravnim zavodima.

Disciplinski postupak vodi i kazne izriče disciplinska komisija koju imenuje rukovodilac ustanove. Ona donosi prvostepeno rješenje. Na to rješenje osuđeno lice ima mogućnost žalbe rukovodiocu ustanove koji donosi drugostepeno rješenje, koje

je kona no i protiv koga se ne može voditi upravni spor. Naj eš a mjera disciplinske kazne je upu ivanje u samicu, i ona je zastupljena sa preko 50% ukupno izre enih kazni.

Tabela broj 5. u prilogu

Više podataka navedeno na stranicama 106 - 113. Inicijalnog izvještaja Bosne i Hercegovine po lanu 19. Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavaju ih kazni i postupaka.

103. Shodno zakonskim odredbama, predvi eno je da pritvorena lica budu odvojena od osu enih, ženska od muških, a maloljetna lica da kaznu zatvora izdržavaju odvojeno od punoljetnih lica. Mada se u praksi nastoje ispoštovati zakonske odredbe, zbog nedostatka materijalno-tehni kih sredstava i uslova, ove odredbe se esto ne poštuju. Pritvorske jedinice kazneno-popravnih ustanova oba entiteta raspolažu prostorijama (elijama) za izvršenje mjera pritvora za ženska lica i imaju zaposleno osoblje ženskoga pola. Na osu ene žene za vrijeme trudno e, poro aja i materinstva u pogledu odsustva sa posla primjenjuju se opšti propisi.

104. Za maloljetne po inioce krivi nih djela, kojima je izre ena vaspitno-popravna mjera upu ivanja u vaspitno popravni dom, izvršenje je predvi eno u posebnim odjeljenjima koja se nalaze u kazneno-popravnim domovima oba entiteta (Banja Luka i Sarajevo). Prilikom utvr ivanja ove mjere ne odre uje se njeno trajanje, ve sud naknadno odlu uje o trajanju ove mjere koja se izri e za period od jedne do pet godina. I u ovim odjeljenjima odvojeno se izvršavaju vaspitne mjere za muška i za ženska lica.

105. Kada je rije o obrazovanju osu enih lica zakon propisuje obavezno osnovno obrazovanje za maloljetna lica koja nemaju završenu osnovnu školu, a po potrebi i srednju školu, što se utvr uje programom postupanja. Pored toga, ustanove organizuju posebne oblike stru nog osposobljavanja osu enih lica u saradnji sa školama koje se nalaze u sjedištu ustanove. Iz dobijenih uvjerenja ne smije se vidjeti da je opšte i stru no obrazovanje završeno u ustanovama ovog tipa. Pored navedenog, osu enim licima se odobrava vanredno školovanje na visokim školama i na univerzitetima. Za potrebe stru nog obrazovanja osu enim licima je na raspolaganju biblioteka s knjigama i asopisima, te mogu nost pra enja radio i televizijskog programa. Doduše, u sadašnjem vremenu biblioteke bi trebalo obogatiti novim izdanjima i literaturom obrazovnog, stru nog, i vjerskog sadržaja.

106. Kontakti osu enih lica sa porodicom i socijalnom sredinom su nesmetani. Oni se ostvaruju putem posjeta rodbine i prijatelja, putem slanja i prijema pismenih pošiljki, prijema paketa i telefonskih razgovora. Držanje i upotreba mobilnih telefona je zabranjena.

Na nepravilnosti u pogledu ostvarivanja svojih prava osu eno lice može podnijeti žalbu rukovodiocu ustanove i službenom licu koje vrši kontrolu nad ostvarivanjem prava osu enih lica u ustanovi.

107. Bosnu i Hercegovinu u vremenu od 27.04. do 09.05.2003. godine posjetila je delegacija Evropske komisije za prevenciju torture i nehumanog i degradiraju eg

tretmana i kažnjavanja (CPT). Delegacija je posjetila jedan broj zatvora i psihijatrijskih bolnica. Prema preliminarnim zapažanjima delegacije, nakon intervjuisanja lica koja je policija lišila slobode, a koja su navedena u tekstu izjave, konstatuje se da su u ve ini slu ajeva policijski službenici nakon hapšenja sa uhapšenim licima postupali na korektan na in. Me utim, delegacija je u izjavi nakon saslušanja okrivljenih lica primijetila da je bilo slu ajeva fizi kog maltretiranja od strane zatvorskih službenika. To se odnosilo na uniformisanu policiju i krim. inspektore. Intervjuisano medicinsko osoblje u odre enim istražnim zatvorima potvrdilo je da je jedan broj lica primljenih u njihove ustanove bio maltretiran poslije zadržavanja u policiji, što pokazuju povrede koje su konzistentne sa njihovim navodima.

108. Najbolja mogu a garancija protiv maltretiranja podrazumijeva striktno kriterije selekcije u vrijeme zapošljavanja policijskih službenika i pružanja adekvatne profesionalne obuke. Drugo djelotvorno sredstvo prevencije nekorektnog ponašanja bazira se na marljivom ispitivanju svake relevantne informacije, a ti e se maltretiranja koja mogu primijetiti sva kompetentna tijela bez obzira da li ta informacija jeste ili nije vidu formalne žalbe.

Član 11. Ispunjavanje ugovorenih obaveza

109. Budu i da lan 11. Pakta ukazuje da lišavanje slobode može uslijediti samo nakon kršenja krivi nog, ili, izuzetno, gra anskog zakona, a ne ne ije nesposobnosti da se ispuni ugovorna obaveza, u krivi nom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine na nivou države, njenih entiteta i Br ko Distrikta BiH nije predvi ena kazna zatvora za nemogu nost ispunjenja neke ugovorne obaveze. Zakonodavstvo Bosne i Hercegovine shvata da je svrha ovog lana da obezbijedi stav i praksu da siromaštvo i nedostatak finansijskih sredstava ni u kojem slu aju ne mogu opravdati zatvaranje lica. Ne smije se ak ni indirektno dopustiti da neko ko nije u stanju da ispuni svoje ugovorne obaveze bude zbog toga zatvoren. U zakonodavstvu Bosne i Hercegovine neispunjavanje ugovornih obaveza ili kašnjenja s njenim ispunjenjem daje pravo povjeriocu da traži nadoknadu štete koju je uslijed toga pretrpio, a dužniku stvara obavezu da štetu nadoknadi. Ina e, ova oblast – zaklju ivanje ugovora, nadoknada štete i odgovornost u vezi s tim, obra ena je i definisana Zakonom o obligacionim odnosima.

Član 12. Sloboda kretanja i izbora mjesta stanovanja.

1. Prebivalište i boravište

110. lan I stav 4. Ustava Bosne i Hercegovine obezbje uje punu slobodu kretanja po cijeloj Bosni i Hercegovini i entiteti nemaju pravo da ometaju kretanje lica, roba, usluga i kapitala na itavoj teritoriji Bosne i Hercegovine. Nijedan entitet ne može postavljati bilo kakvu kontrolu na granici izme u entiteta.

111. Zakonom o prebivalištvu i boravištu državljana Bosne i Hercegovine ure uje se njihovo prebivalište i boravište. Sve odredbe ovog zakona jednako se odnose na sve državljane. Nijedna odredba ovog zakona se ne smije tuma iti tako da ograni ava pravo državljana na slobodan izbor mjesta prebivališta/boravišta.

112. Pod prebivalištem se smatra op ina ili distrikt u kome se državljanin nastani s namjerom da tamo stalno živi.

113. Pod boravištem se smatra op ina ili distrikt gdje se državljanin nastani s namjerom da tamo privremeno živi.

114. Pod adresom stanovanja smatra se naziv ulice i broj ku e ili stana u mjestu u kojem državljanin ima prebivalište ili boravište.

115. Ovim Zakonom obuhva en je i dio izbjeglog i raseljenog stanovništva kojima je priznat njihov status prema odgovaraju im zakonskim dokumentima.

116. Prijavljivanje i odjavljivanje prebivalištva i boravišta vrši lice koje se prijavljuje, odnosno odjavljuje, ili ovlašteni zakonski zastupnik. Prijavljivanje i odjavljivanje maloljetnog lica vrši roditelj, staratelj, odnosno organ staranja.

Postupak od podnošenja zahtjeva za prijavu prebivališta do odjave ranijeg prebivališta i do prijave novog prebivališta ne može trajati duže od 15 dana. Nadležni organ je dužan da državljaninu odmah izda potvrdu koja e mu poslužiti kao dokaz da je lice izvršilo prijavu prebivališta kako je predvi eno Zakonom o prebivalištu i boravištu državljana Bosne i Hercegovine.

117. Zakonom o centralnoj evidenciji i razmjeni podataka propisano je vo enje i održavanje centralne evidencije podataka putem elektronske obrade podataka o: prebivalištu državljana Bosne i Hercegovine, jedinstvenom mati nom broju (JMB), o pasošima, li nim kartama, o vizama i dozvolama boravka, registraciji vozila, krivi na evidencija.

118. Za svaku od navedenih evidencija Zakonom je utvr ena svrha uspostavljanja te evidencije, propisani su organi koji mogu vršiti tehni ku obradu podataka, (prikupljanje, registracija i pohranjivanje, te korištenje i brisanje podataka), utvr en je sadržaj dosijea svake evidencije i, što je naro ito zna ajno, utvr en je postupak i uslovi za prenos podataka iz navedenih evidencija. Pristup podacima mogu ostvariti samo zakonom propisani javni organi Bosne i Hercegovine pod odre enim uslovima.

119. U 2004. godini uspostavljeni su sistemi za evidenciju prebivališta gra ana, JMB, evidenciju pasoša, evidenciju li nih karata. Planirano je da se ostale evidencije predvi ene ovim zakonom uspostave tokom 2005. godine.

Navedenim evidencijama rukovodi Direkcija za implementaciju CIPS projekta (Citizen Information Protection System), koja je organizovana kao poseban i operativno samostalan organizacioni dio Ministarstva civilnih poslova BiH.

120. Zaštita li nih podataka gra anina u smislu zaštite njegove privatnosti je jedno od osnovnih prava ije je ostvarenje preduslov za pravilno funkcionisanje svakog demokratskog društva.

Osnovni standardi zaštite privatnosti ve su definisani Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima UN, kao i Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i

osnovnih sloboda i njenim protokolima, koji se direktno primjenjuju u Bosni i Hercegovini i imaju prioritet nad svim ostalim zakonima.

Razvoj informacionih i komunikacionih tehnologija omogućio je nove načine prikupljanja, obrade i prenosa ličnih podataka, što nalaže da se obezbijedi što bolji nivo zaštite privatnosti i ostalih ličnih prava koja se odnose na prikupljanje ličnih podataka u kompjuterskim bazama podataka.

Bosna i Hercegovina je u julu 2004. godine ratifikovala Konvenciju Vijeća Evrope o zaštiti lica s obzirom na automatsku obradu ličnih podataka i izmjene i dopune iste Konvencije (od 15. juna 1999.) i Dodatni protokol uz Konvenciju (od 08. novembra 2001. godine).

121. Već su citirane odredbe Ustava Bosne i Hercegovine i ostalih zakona koje garantuju zaštitu ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. Kako relevantne odredbe Ustava Bosne i Hercegovine ne pružaju potpunu zaštitu privatnosti u smislu automatske obrade ličnih podataka lica, Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine je u novembru 2001. godine donijela Zakon o zaštiti ličnih podataka.

Treba naglasiti da je zaštita ličnih podataka novina u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine.

Zakon je donesen s ciljem da se na teritoriji Bosne i Hercegovine svim licima bez obzira na njihovo državljanstvo ili prebivalište obezbijedi poštovanje ljudskih prava i osnovnih sloboda, a naročito pravo na tajnost u pogledu obrade ličnih podataka koji se na njih odnose.

122. U skladu sa Zakonom, a u cilju zaštite podataka, sprečavanja pristupa ličnim podacima i njihovom prenosu, osnovana je Komisija za zaštitu podataka.

Komisija za zaštitu podataka je jedini institucionalni okvir za zaštitu ljudskih prava u procesu obrade ličnih podataka, kao i njihovog korištenja od strane javnih organa u Bosni i Hercegovini.

Osnovna zadaća Komisije je da nadgleda sprovođenje Zakona o zaštiti ličnih podataka i drugih zakona o obradi podataka, razmatra žalbe koje se podnose Komisiji i podnosi godišnji izvještaj o radu Parlamentarnoj skupštini Bosne i Hercegovine.

123. Komisija je sastavljena od 5 članova, koji ne mogu biti izabrani predstavnici niti mogu obavljati bilo kakvu političku funkciju. Članove Komisije imenuje Vijeće ministara BiH.

Vijeće ministara BiH je u novembru 2002. godine imenovalo članove Komisije za zaštitu podataka, nakon čega je ista otpočela s radom.

2. Putne isprave

124. Sva pitanja, kao i postupak izdavanja putnih isprava za državljane Bosne i Hercegovine, propisani su Zakonom o putnim ispravama Bosne i Hercegovine i podzakonskim aktima donesenim na osnovu ovog zakona.

Putne isprave državljanina Bosne i Hercegovine su: pasoš, diplomatski pasoš, službeni pasoš, zajednički pasoš, putni list i pomorska, odnosno brodarska knjižica.

125. Putne isprave izdaju zakonom utvrđeni organi: nadležni organi u entitetima, Ministarstvo civilnih poslova BiH, diplomatska i konzularna predstavništva Bosne i Hercegovine u inostranstvu i Ministarstvo vanjskih poslova BiH.

Zahtjev za izdavanje putne isprave podnosi se na propisanom obrascu.

Nadležni organ dužan je riješiti zahtjev u roku koji je propisan Zakonom (30, odnosno 60 dana i 48 sati za vanredne i urgentne slučajeve propisane Zakonom).

126. Zahtjev za izdavanje putne isprave može biti odbijen samo zbog razloga propisanih Zakonom. Lice čiji je zahtjev za izdavanje putne isprave odbijen ima pravo žalbe nadležnom organu.

127. Navedenim zakonom izričito su propisani slučajevi u kojima nosiocu putne isprave ista može biti oduzeta. O oduzimanju putne isprave odlučuje nadležni organ koji je izdao putnu ispravu. Zakonom je propisano da lice kojemu je oduzeta putna isprava ima pravo žalbe nadležnom organu.

128. Izdavanje putnih isprava u Bosni i Hercegovini vrši se putem CIPS projekta, od januara 2004. godine. Do kraja 2004. godine na nivou Bosne i Hercegovine izdato je ukupno 1.433.554 putnih isprava.

3. Uslovi za prijem stranaca na teritoriju zemlje

129. Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu u članu 1. navodi da se ovim Zakonom uređuju uslovi i postupak ulaska i boravka stranaca u Bosni i Hercegovini, razlozi za odbijanje ulaska i boravka, razlozi za otkaz boravka i za protjerivanje stranaca s teritorije Bosne i Hercegovine, postupak podnošenja zahtjeva za azil, odobravanje azila i prestanak azila u Bosni i Hercegovini, nadležnosti organa vlasti u primjeni ovog zakona, kao i druga pitanja u vezi sa azilom, boravkom i kretanjem stranaca u Bosni i Hercegovini. Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu utvrđeni su uslovi i postupak ulaska i boravka stranaca u Bosni i Hercegovini. Ovim Zakonom, u članu 6., prema strancima je zabranjen svaki vid diskriminacije po bilo kojem osnovu. Isto tako, stranci su dužni da poštuju ustavni poredak i pridržavaju se propisa i drugih odluka državnih organa Bosne i Hercegovine, entiteta i Brčko Distrikta BiH.

130. Stranci mogu preći granicu Bosne i Hercegovine samo na granicama prelazima otvorenim za međunarodni saobraćaj ili na mjestima namijenjenim za saobraćaj između dvije države, osim ako sporazumom između Bosne i Hercegovine i susjednih država nije određeno drugačije; pri ulasku u Bosnu i Hercegovinu stranac se

podvrgava kontroli od strane službenog lica; dužnost stranca koji želi u i ili iza i iz Bosne i Hercegovine je da ta no i potpuno odgovori na sva pitanja i preda traženu dokumentaciju na zahtjev službenog lica.

131. Da bi ušao u Bosnu i Hercegovinu stranac mora da ispuni slijede e uslove: da posjeduje važe u putnu ispravu; da posjeduje važe u vizu za ulazak; da posjeduje sredstva za ulazak, boravak i izlazak iz zemlje, uklju uju i i sredstva za zdravstvenu zaštitu; da ima ulaznu vizu susjedne države kroz koju putuje; da mu nije izre ena mjera protjerivanja ili zabrana ulaska u Bosnu i Hercegovinu; da njegovo prisustvo ne predstavlja opasnost za bezbjednost zemlje.

a.) Privremeni boravak

132. Privremeni boravak može se dobiti iz razloga, kao što su: brak sa državljaninom Bosne i Hercegovine, spajanje porodice, obrazovanje, nau no-istraživa ki i umjetni ki rad, rad po osnovu izdate radne dozvole, u poslovne svrhe, u svrhu lije enja ili iz humanitarnih razloga. Odobrenje privremenog boravka može se izdati za period od jedne godine, ili za period važenja pasoša stranca, ukoliko pasoš vrijedi za period kra i od jedne godine. Privremeni boravak iz humanitarnih razloga odobrava se na vrijeme od tri mjeseca. Strancu koji je ušao u Bosnu i Hercegovinu kao turista ne može se odobriti privremeni boravak na osnovu rada.

b.) Stalni boravak

133. Stalni boravak odobrava se pod uslovima: da lice na osnovu odobrenja za privremeni boravak neprekidno živi u Bosni i Hercegovini, najmanje pet godina prije podnošenja zahtjeva za odobrenje stalnog boravka; da raspolaže sa sredstvima za izdržavanje uklju uju i i sredstva za zdravstvenu zaštitu; da posjeduje ljekarsko uvjerenje izdato u posljednja tri mjeseca prije podnošenja zahtjeva, iz kojeg je vidljivo da ne boluje od oboljenja visokog rizika za okolinu, odnosno da je poslovno sposoban.

c.) Azil

134. Azil se odobrava strancu koji se zbog opravdanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti nekoj društvenoj grupi ili svojih politi kih mišljenja, na e izvan zemlje ije državljanstvo ima i koji ne može ili zbog straha ne e da traži zaštitu te zemlje ili strancu ako nema državljanstvo, a nalazi se izvan zemlje u kojoj je imao uobi ajeno mjesto boravka uslijed takvih doga aja, ne može ili zbog straha ne želi u nju da se vrati. Azil može biti odbijen strancu kojemu je status izbjeglice priznat u drugoj zemlji.

Zahtjev za azil stranac podnosi nadležnoj organizacionoj jedinici Ministarstva sigurnosti BiH ili ministarstava unutrašnjih poslova entiteta i Br ko Distrikta BiH. Ministarstvo izdaje podnosiocu zahtjeva potvrdu da je podnio zahtjev za azil koja se smatra odobrenjem boravka do donošenja pravosnažne odluke o njegovom zahtjevu.

Shodno lanu 75. Zakona protiv podnosioca zahtjeva za azil , koji dolazi direktno sa teritorije gdje mu je bio ugrožen život ili sloboda, ne primjenjuju se sankcije zbog nelegalnog ulaska ili pristupa u zemlji, pod uslovom da se bez odga anja prijavi

organima iz člana 74. stav 1. ovog zakona i da izloži valjane razloge za bespravan ulazak ili prisustvo. U stvarima azila javnost je isključena i sve informacije koje su u vezi sa ovim postupkom smatraju se povjerljivim.

Ministarstvo obezbjeđuje odgovarajuće uslove za prijem stranaca koji traže azil, naročito u oblasti smještaja, ishrane, zdravstvene zaštite i obrazovanja. Stranac sa statusom izbjeglice ima pravo da boravi na teritoriji Bosne i Hercegovine za vrijeme važenja azila i u tu svrhu mu se izdaje odobrenje boravka za izbjeglice. Putna isprava strancu sa statusom izbjeglice izdaje se sa rokom važenja koji ne može biti kraći od dvije godine sa mogućnošću produženja.

135. Za vrijeme boravka na teritoriji Bosne i Hercegovine stranci moraju posjedovati dokumente kojim bi dokazali i potvrdili svoj identitet i pravo na ulazak i boravak u Bosni i Hercegovini, te ih pokazati nadležnom organu.

4. Status izbjeglica i raseljenih lica

136. Moderna i skladna koncepcija za rješavanje statusa izbjeglih i raseljenih lica ne može se ostvariti bez popisa stanovništva. Ovaj problem je sastavni dio Strategije ekonomskog i socijalnog razvoja Bosne i Hercegovine i ne može se ostvariti bez podrške međunarodne zajednice.

Od početka rata u Bosni i Hercegovini u aprilu 1992. godine, pa do potpisivanja Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (DMS), iz svojih prijeratnih domova u Bosni i Hercegovini pokrenuto je približno 2,2 miliona lica, što čini oko 50% predratnog domicilnog stanovništva. Od tog broja je oko 1,2 miliona lica potražilo izbjegličku zaštitu u više od 100 zemalja svijeta. Treba naglasiti da su tadašnja Savezna Republika Jugoslavija (današnja Srbija i Crna Gora) i Republika Hrvatska prihvatile gotovo 40% izbjeglica iz Bosne i Hercegovine, dok su SR Njemačka i Austrija pružile zaštitu najvećem broju bh izbjeglica u odnosu na ostale zemlje izvan regiona. Ove četiri zemlje prihvatile su gotovo 80% svih lica koja su kao izbjeglice napustila Bosnu i Hercegovinu. Treba još naglasiti da je kao posljedica ratnih događanja od 1992. do 1995. godine unutar Bosne i Hercegovine raseljeno blizu milion lica, od čega gotovo trećina unutar svojih domicilnih općina. Isto tako, naglašavamo da se veliki broj izbjeglica po povratku iz inostranstva nije vratio na svoja prijeratna prebivališta, zamjenjujući i na taj način status izbjeglice statusom raseljenog lica. Ovo se, prije svega, odnosi na lica koja su prinudno vraćena u Bosnu i Hercegovini, ali i na veliki broj onih koji su se nakon otkaza gostoprimstva u zemljama prihvata vratila u Bosnu i Hercegovinu. Na ovaj način je npr. relocirano 60-65% povratnika iz SR Njemačke.

137. Povratak izbjeglih i raseljenih lica u Bosnu i Hercegovinu otpočeo je odmah po potpisivanju Dejtonskog mirovnog sporazuma. Od njegovog potpisivanja do 30.09.2004. godine registrovano je ukupno 1.002.668 povrataka u Bosnu i Hercegovinu, od čega 440.486 izbjeglica i 562.182 raseljenih lica. Na području Federacije Bosne i Hercegovine vratilo se 729.372, na području Republike Srpske 251.914 lica, a u Brčko Distrikt BiH 21.382 lica.

138. Devet godina nakon potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma u oko 40 zemalja širom svijeta boravi blizu pola miliona lica koja su Bosnu i Hercegovinu napustila od 1992. do 1995. godine i, kao takva evidentirana su kao izbjeglice iz

Bosne i Hercegovine. Od ovog broja manje od 100.000 lica još uvijek nije dobilo trajna rješenja, što znači da u zemljama prihvata nisu riješili svoj status putem državljanstva ili kroz dozvolu trajnog boravka, azil, radno-pravni status ili na drugi legalan način. Potrebno je ukazati na činjenicu da, prema popisu raseljenih lica sprovedenom krajem 2000.godine, više od 60.000 raseljenih lica u Bosni i Hercegovini ima status tzv. specijalne potrebe. Među njima je bilo 32.952 hronično bolesnih lica, 23.537 tjelesnih invalida (više od 1000 lica je slijepo) i 3.347 mentalnih invalida, a bilo je 9.357 porodica sa jednim roditeljem.

139. Zvanični pokazatelji o interesu za povratak za period nakon 2000. godine nije bilo. Međutim, realne su činjenice da je krajem 2004. godine interes za povratak daleko veći i od interesa iskazanog 2000. godine. Razlog tome je intenziviranje sprovođenja imovinskih zakona, tako da je procenat vraćene imovine sa stope od 21% na dan 31.12.2000. godine, porastao na 84% na dan 30.06.2003. godine. Cijeni se da je do sredine 2004. godine sprovođenje imovinskih zakona izvršeno sa oko 99%. To je dovelo do situacije da se privremeni korisnici koji su koristili tu u imovinu sve više odlučuju za povratak u svoje prijeratne domove. Pokazalo se da je cilj potpune implementacije imovinskih zakona do kraja 2003. godine bio realan i da predstavlja jedno od najvažnijih dostignuća u poslijeratnom periodu. Ohrabruju podaci o tzv. manjinskim povratcima, o čemu govore informacije o broju povrataka u Bosnu i Hercegovinu do 30. juna 2003. godine.

140. Prema zadnjim službenim pokazateljima (ažurirano sa 30.09.2004. godine) u Bosni i Hercegovini se vratilo ukupno 1.002.668 lica, od kojih je 440.486 povratak izbjeglih, a 562.182 povratak raseljenih lica.

Od ovoga na području je Federacije Bosne i Hercegovine vratilo se ukupno 729,372 osobe, i to 386.701 izbjeglih i 342.671 raseljenih lica. Na području je Republike Srpske vratilo se 251.914 lica i to 51.821 izbjeglih i 200.093 raseljenih lica.

U Brčko Distriktu BiH vratilo se 21.382 osobe, i to 1.964 izbjeglih i 19.418 raseljenih lica.

141. Detaljan pregled ostvarenih povrataka na području Bosne i Hercegovine, razvrstano po godinama, nacionalnoj strukturi povratnika, entitetima i kategorijama, u periodu od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma do 30.09.2004. godine, dat je u tabeli i grafikonu koji se nalaze u prilogu Izvještaja.

Tabela broj: 14. i grafikon broj 1.

142. Relativno spor povratak iz inostranstva uslovljen je boljim standardom života i integriranjem naših ljudi u zemljama prihvata. Značajan protok vremena u kome su u Bosni i Hercegovini stvarani osnovni preduslovi za fizički bezbjedan povratak, uslovlili su da su se izbjegla i raseljena lica često pokušavala lokalno integrirati u mjestima privremenog boravka.

Od gore datog broja povrataka treba reći da je do 31.08.2004. godine ukupno u Bosni i Hercegovini ostvareno 445.735 tzv. "manjinskih povrataka", od čega u

Federaciji Bosne i Hercegovine 267.622, u Republiku Srpsku 156.731 i u Br ko Distrikt BiH 21.382 povratka.

Tabela broj 15. u prilogu

143. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je utvrdilo je po etkom 2003. godine da je za potrebe prioritnog povratka, a u kombinaciji sa provo enjem imovinskih propisa, neophodno obnoviti još oko 50.000 stambenih jedinica za što je, prema standardima Me unarodne upravne grupe (IMG) o minimumu useljivog stambenog prostora po osobi, potrebno obezbijediti sredstva od oko 900 miliona KM.

S tim u vezi tokom 2003. godine Ministarstvo je pripremilo, a Vije e ministara BiH usvojilo je "Strategiju Bosne i Hercegovine za sprovo enje Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma", koja predstavlja prvi zajedni ki, okvirni dokument Bosne i Hercegovine, kojim se definišu ciljevi i planiraju potrebne akcije i reforme, sve u cilju realizacije jednog od najvažnijih aneksa Op eg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini (Aneks VII).

Do 2003. godine za ove namjene izdvojeno je oko 100 miliona KM od strane svih institucija u Bosni i Hercegovini (Bosna i Hercegovina, entiteti, kantoni, opštine, Br ko Distrikt BiH) i, otprilike još toliko sredstava me unarodne zajednice.

Tokom 2003. godine, u rekonstrukciju stambenog fonda i infrastrukture u Bosni i Hercegovini na ime olakšanog povratka raseljenih i izbjeglih lica, u ukupno najavljenim ulaganjima koja su iznosila 216,7 mil.KM, u estvovali su organi vlasti Bosne i Hercegovine sa 35% od ukupnog iznosa, me unarodni donatori sa 55%, dok je ostatak sredstava obezbije en putem nevladinog sektora i li nim ulaganjima povratnika.

Mjereno u odnosu na definisane okvirne ciljeve iz Strategije, jasno je da je 2003. godina, što se ti e ulaganja u rekonstrukciju bila prili no uspješna.

Dio programirane aktivnosti na rekonstrukciji otpo eo je tokom 2003. godine, ali je u smislu fizi kog realizovanja prenesen u 2004. godinu.

144. U 2004. godini dolazi do kona ne uspostave Fonda za povratak, kao samostalne upravne organizacije finansijskog tipa pri Vije u ministara BiH, koji e izvršavati finansijske odluke Komisije za izbjeglice i raseljena lica sprovoditi, kao koordinacionog tijela na nivou Bosne i Hercegovine

Sredstva za funkcionisanje Fonda za povratak i sprovo enje zaklju aka Komisije za izbjeglice i raseljena lica u oblasti rekonstrukcije stambenih jedinica za potrebe povratka obezbije ena su kao dio budžetskih sredstava za 2004. godinu nadležnih entitetskih ministarstava za izbjeglice i raseljena lica, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice i Vlade Br ko Distrikta BiH.

Sporazumima o udruživanju i na inu realizovanja sredstava za rekonstrukciju stambenih jedinica povratnika koji su Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, Federalno ministarstvo raseljenih lica i izbjeglica, Ministarstvo za izbjeglice i raseljena lica Republike Srpske i Vlada Br ko Distrikta potpisali za 2003. i 2004. godinu,

obezbjede su sredstva u iznosu od oko 35,8 mil. KM za rekonstrukciju oko 2.000 stambenih jedinica za potrebe povratka u 2003. i 2004. godini.

145. Na osnovu Sporazuma za 2004. godinu, Komisija za izbjeglice i raseljena lica je na 9. sjednici održanoj 12.10.2004. godine u Mostaru, koristila se ranije usvojenim podzakonskim aktima, izvršila izbor 42 opštine u kojima će se implementirati projekti i biće finansirani kao zajednički projekti (30 opština).

Rangiranje prioriteta područja izvršeno je primjenom metodologije Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice zasnovane na potrebama, odnosno na osnovu broja prijave za dobivanje pomoći za rekonstrukciju i povratak registrovanih na osnovu javnog poziva Ministarstva objavljenog u junu 2004. godine i ukupnog broja preostalih uništenih i oštećenih stambenih jedinica na području određene opštine.

146. Realizacija povrata imovine i stanarskih prava

Ovo je jedan od strateških ciljeva implementacije Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma koji je skoro u potpunosti završen.

Zbog različitih okolnosti u Bosni i Hercegovini, povratak imovine uvijek je tekao bolje od stvarnog povratka raseljenih lica i izbjeglica.

Neki od razloga su dosta spora uspostava stabilnosti i bezbjednosti na prostorima unutar Bosne i Hercegovine nakon potpisivanja Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i relativno (ne)uređena regulativa na polju povrata imovine i stanarskih prava.

Proces povrata imovine i stanarskih prava priveden je na samom kraju (manje od 1% nevraćene imovine).

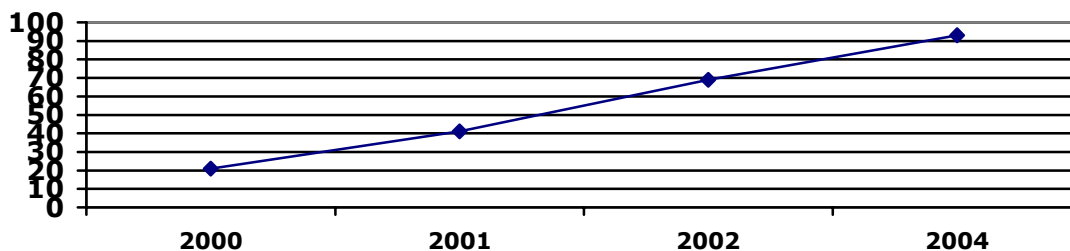
147. Ukupno je na osnovu podnesenih 213.239 zahtjeva u Bosni i Hercegovini, zaključno sa 30.09.2004. godine doneseno 198.307 ili 93 % pozitivnih rješenja kojima se odobrava povratak imovine i stanarskih prava, dok je u istom periodu svega 13.383 ili 6,28 % negativno riješeno.

Do pomenutog datuma, bilo je i "de iure" i "de facto" riješeno 92,71%, tj. 197.692 zahtjeva, ta nije, toliko je vlasnika i nosilaca stanarskog prava uvedeno u posjed svoje imovine. Od ovog broja u Federaciji Bosne i Hercegovine je realizovan stvarni povratak od 107.326 zahtjeva ili 92,79%, u Republici Srpskoj 83.649 zahtjeva ili 92,35%, te u Brčko Distriktu BiH 6.717 zahtjeva, odnosno 96,11%.

U odnosu na rezultate ostvarene do početka 2003. godine, kada je procenat implementacije imovinskih zakona u Bosni i Hercegovini iznosio 69%, rezultati ostvareni u periodu 01.01.2003. do 30.09.2004. godine su za skoro četvrtinu uvećani, kako je prikazano u slijedećem grafikonu.

Grafikon broj: 1. Procenat provođenja imovinskih propisa u Bosni i Hercegovini

Procenat provođenja imovinskih propisa u BiH

5. Stvaranje uslova za održiv povratak

148. Stvaranje uslova za održiv povratak i reintegriranje povratnika, jeste strateški cilj u kome se bilježe ograničeni rezultati. Nedovoljno definisana i konzistentna politika i propisi iz oblasti zdravstva, školstva, socijalne zaštite, zapošljavanja i drugih pitanja održivosti povratka, naročito u ranijem periodu, predstavljaju veliku smetnju konačnom procesu povratka i reintegracije u Bosni i Hercegovini.

Ovo je oblast u Bosni i Hercegovini koja je uglavnom u nadležnosti resornih institucija u entitetima, pa Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH ne može na institucionalan način intervenirati u ovoj oblasti.

Ipak, u posljednje vrijeme desile su se krupne organizacione promjene na nivou Bosne i Hercegovine, kao što su npr. promjene unutar Vijeća ministara BiH, i to formiranjem Ministarstva sigurnosti BiH, Ministarstva pravde BiH, zatim proširenjem nadležnosti Ministarstva civilnih poslova BiH, kroz preuzimanje određenih pitanja iz oblasti koje do sada nisu bile tretirane na nivou Bosne i Hercegovine, a to su zdravstvo, školstvo, socijalna zaštita, penzije i dr.

S druge strane, uvažavajući činjenicu da pitanja vezana za održivost nisu u nadležnosti Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, sve važne oblasti koje se mogu tretirati u kontekstu održivosti povratka (bezbjednost, školstvo, zdravstvo, socijalna i penzionarna zaštita, deminiranje dr.), stalne su i vrlo značajne tačke dnevnog reda sjednica Komisije za izbjeglice i raseljena lica, koja je ovu problematiku programski uredila i na taj način ispunjava svoju koordinirajuću ulogu između resornih institucija.

149. Na 2. sjednici Komisije održanoj 24.03.2004. godine usvojen je Plan aktivnosti za razmatranje pitanja održivosti povratka. Na osnovu tog plana tokom 2004. godine tretirana su pitanja bezbjednosti i deminiranja, školstva i zdravstva.

U okviru rasprave o pitanjima sigurnosti kao elementu održivosti povratka, konstatovano je da je bezbjednost sve manji razlog koji negativno utiče na donošenje konačne odluke o povratku i reintegraciji povratnika. Tokom zadnje dvije godine, ubrzano je provedena primjena imovinskih propisa i vraćena je gotovo sva imovina i stanarska prava prijeratnim vlasnicima i nosiocima stanarskog prava. To je dalo veliki podstrek stvaranju dobre klime među ljudima, potpunom ostvarenju

slobode kretanja i otvaranju svih dijelova Bosne i Hercegovine za slobodan pristup i kretanje prijeratnog stanovništva.

Me utim, u smislu cjelokupnog stanja u oblasti bezbjednosti, potrebno je i dalje raditi na institucionalnoj izgradnji ovog sektora.

Zapošljavanje predstavnika tzv. "manjinskih naroda" u policiji i ministarstvu unutrašnjih poslova prioritet je na kome nije dovoljno urađeno, iako ima rezultata.

150. Rezultati su evidentni na planu deminiranja kao važnog preduslova za povratak i reintegraciju u Bosni i Hercegovini, iako činjenica da je još uvijek oko 4 % teritorije Bosne i Hercegovine pod minama ne daje pravo na zadovoljstvo stanjem po ovom pitanju. Deminiranje je svakako važan preduslov povratka, posebno ako se zna da je sada aktuelan povratak u sela i u mjesta gdje poljoprivreda i stočarstvo čine osnove za obezbjeđenje egzistencije povratnika.

Ova se oblast koordinira sa Ministarstvom civilnih poslova na način da se njemu dostavljaju planovi i projekti povratka, koji se zatim putem Komisije za deminiranje i putem bilateralnih donatora usklađuju sa planovima deminiranja.

Bosna i Hercegovina je zemlja sa najvećim i najkompleksnijim problemom mina u Evropi i u grupi najugroženijih zemalja u svijetu. Ovo stanje usložnjava prirodu problema mina u Bosni i Hercegovini koji karakteriše: nepostojanje zapisnika o minskim poljima, nepouzdana podaci o lokacijama minskih polja, njihovom obliku i rasporedu mina, postavljanje mina pojedinačno ili u relativno malom broju na velikoj površini, što za posljedicu ima veliku sumnjivu površinu. Mine ograničavaju pristup prirodnim i drugim resursima neophodnim za razvoj zemlje, a posebno za održivost povratka stanovništva.

Ukupna sumnjiva površina iznosi 2,481 km² ili oko 4 % teritorije Bosne i Hercegovine. Broj lokalnih zajednica ugroženih minama u Bosni i Hercegovini je 1.366 što je 1/5 od ukupnog broja ovih zajednica. U zajednicama pogođenim minama živi oko 1.300.000 ljudi, od čega je 100.000 neposredno ugroženo. Minskom kontaminacijom ukupno je zahvaćeno 128 opština.

U proteklom periodu ostvaren je značajan napredak u izgradnji sistema protivminskih akcija u Bosni i Hercegovini. Ovaj napredak se ogleda u dogradnji Standarda za uklanjanje mina i NUS-a i usvajanju nove Strategije deminiranja u Bosni i Hercegovini do 2009. godine.

Tabela broj: 5.

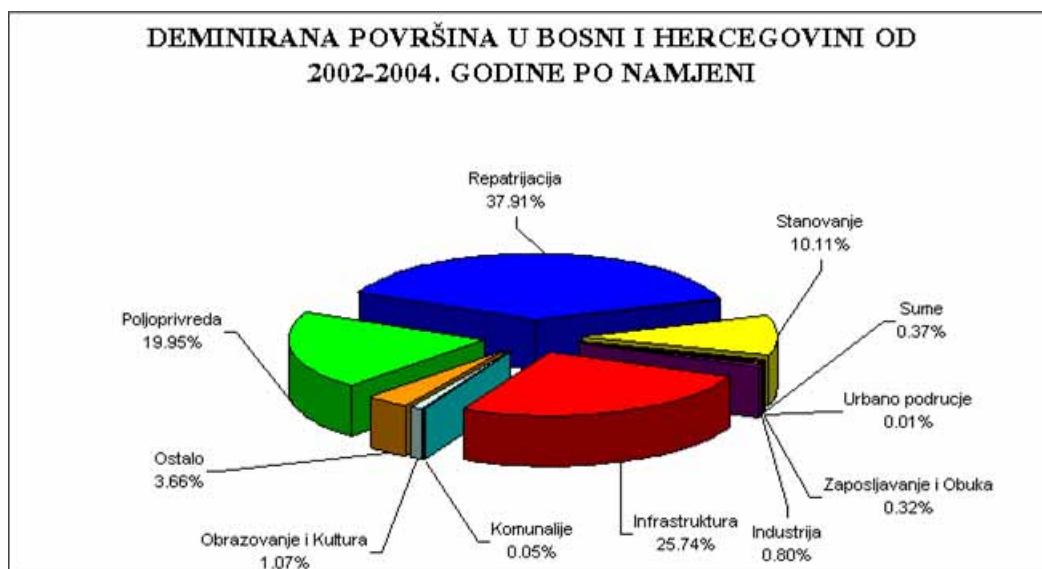
Humanitarno deminiranje

GODINA	Oišeno m ²	Oišeno kuća
2002	6,001,392.00	300
2003	6,411,947.00	181
2004	4,170,961.00	88
UKUPNO	16,584,300.00	569

151. Težište protivminskih akcija koje su u funkciji održivosti povratka u periodu 2002-2004. godine bilo je na deminiranju zemljišta namijenjenog povratku stanovništva, zatim na infrastrukturi, stanovanju (obnovi kuća) i poljoprivredi. Pored operacija humanitarnog deminiranja, preduzimane su različite preventivne mjere radi zaštite stanovništva. Težište ovih mjera je bilo na obilježavanju i edukaciji stanovništva o minskoj opasnosti.

Grafikon broj: 2.

152. Zbog usklađivanja interesa za povratak i stvaranja preduslova za njegovo realizovanje, vlast daje prioritet obnovi oko 50.000 stambenih jedinica, time bi se obezbijedio direktan povratak oko 200.000 raseljenih lica i izbjeglica u planirane četiri godine, što bi kombinovanjem sa provedenjem imovinskih propisa (PLIP) stvorilo pretpostavke za puno sprovođenje odredbi Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma i uspješno okončanje procesa povratka u Bosni i Hercegovini.

Da bi se postigao ovaj ambiciozni strateški cilj neophodno je usaglasiti politiku i propise iz ove oblasti i osposobiti Fond za povratak koji je tokom 2004. godine počeo sa radom. Na ovaj način očekuje se aktivnije učestvovanje, te da i međunarodna zajednica usmjeri sredstva u Fond za povratak i dâ doprinos i učestvovanje u zajedničkim aktivnostima. Pretpostavlja se da je za finansiranje rekonstrukcije 50.000 stambenih jedinica neophodno obezbijediti oko 900 miliona KM.

153. Bosna i Hercegovina, iako zemlja sa najvećim brojem izbjeglog i raseljenog stanovništva, zbog situacije u okruženju primila je veliki broj izbjeglica iz SRJ i Republike Hrvatske. Prema aktuelnim podacima od 30.09.2004. godine u Bosni i Hercegovini boravi 22.534 izbjeglica koji uživaju sva prava shodno pozitivnim zakonskim propisima. Od navedenog broja 3057 su izbjeglice iz Srbije i Crne Gore, a 19.477 iz Republike Hrvatske.

154. Prema Zakonu o kretanju i boravku stranaca i azilu (u daljem tekstu: Zakon) Ministarstvo sigurnosti BiH nadležno je za pitanja azila, a posebno za odlučivanje po zahtjevima za azil.

U periodu od 01.01. do 30.06.2004. godine Odsjek za azil, koji funkcioniše u Sektoru za imigraciju i azil Ministarstva sigurnosti BiH (u daljem tekstu Odsjek za azil), nije bio kadrovski i tehnički osposobljen za provođenje azilantskog postupka, tako da je UNHCR sprovodio aktivnosti koje se odnose na utvrđivanje izbjegličkog statusa. Osnovni cilj ovog projekta odnosi se na uspostavljanje funkcionalnog sistema azila u Bosni i Hercegovini, tj. izgradnja kapaciteta organa vlasti kako bi isti preuzeli funkciju provođenja azilantskog postupka polovinom 2004. godine.

Da bi državni organ, tj. Odsjek za azil bio u mogućnosti da preuzme u definisanom roku Zakonom utvrđenu nadležnost, u izvještajnom periodu bilo je neophodno da se ostvare slijedeći rezultati: definisane su procedure upravljanja postupkom utvrđivanja izbjegličkog statusa od identifikovanja tražilaca azila, prijema zahtjeva za azil, upućivanja tražilaca azila u azilantsku proceduru, donošenja odluke koja je konačna u upravnom postupku, pa do donošenja odluke koja je izvršna po pravosnažnosti rješenja.

Urađeni su podzakonski akti:

- Nacrt ustrojstva Sektora za imigraciju i azil kao organizacione jedinice Ministarstva bezbjednosti, što je sastavni dio Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji Ministarstva bezbjednosti Bosne i Hercegovine .
- Podzakonski akti kojima se reguliše ova oblast su:
  - Pravilnik o putnom listu za strance ("Službeni glasnik BiH", broj: 25/04),
  - Pravilnik o azilu u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", broj: 26/04) i
  - Pravilnik o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima ("Službeni glasnik BiH", broj: 26/04)

UNHCR je Odsjeku za azil, u skladu sa projektom "Pomoć i izgradnja kapaciteta u Odjeljenju za azil" pri Ministarstvu bezbjednosti BiH, omogućio i angažovanje dva pravnik i jednog prevodioca na ugovor o djelu. Pravnici su nastavili svoj kontinuitet angažmana od 2003. godine, a prevodilac je angažovan 01.06.2004. godine. Ova pomoć je neophodna zbog kontinuiteta, sve do završetka zvaničnih procedura popunjavanja radnih mjesta u Odsjeku za azil.

Obuka službenika Odsjeka za azil i Odjeljenja za strance vrši se u ministarstvima unutrašnjih poslova entiteta i Brčko Distrikta BiH.

Urađena je Odluka o produženju statusa privremenog prihvata u Bosni i Hercegovini osoba iz Srbije i Crne Gore sa posljednjim prebivalištem na Kosovu i Metohiji, i Uputstvo o produženju statusa privremenog prihvata u Bosni i Hercegovini lica iz Srbije i Crne Gore sa posljednjim prebivalištem na Kosovu i Metohiji.

155. a) Lica izbjegla iz Srbije i Crne Gore imaju priznat privremeni prihvata u Bosni i Hercegovini

U izvještajnom periodu u skladu sa Odlukom o produženju privremenog prihvata lica iz Srbije i Crne Gore u Bosni i Hercegovini i Uputstvom o statusu osoba iz Srbije i

Crne Gore koja su privremeno prihvaćena u Bosni i Hercegovini realizovana je aktivnost produženja privremenog prihvata za lica iz Srbije i Crne Gore koja imaju priznat privremeni prihvata u Bosni i Hercegovini. Aktivnost produženja privremenog prihvata trajala je do 29.06.2004. godine.

Pravo na privremeni prihvata do 30.06.2004. godine imalo je 3057 lica koja u skladu sa važećom pravnom regulativom imaju pravo na produženje privremenog prihvata u Bosni i Hercegovini do 30.06.2005. godine.

Prema raspoloživim podacima, od državljana Srbije i Crne Gore koji imaju pravo na produženje privremenog prihvata u Bosni i Hercegovini do 30.06.2005. godine u Federaciji Bosne i Hercegovine boravište imaju 3033 lica, a u Republici Srpskoj 24 lica.

Polnu strukturu lica koje imaju pravo privremenog prihvata čine 1.539 žena i 1.518 muškaraca.

b) Lica izbjegla iz Republike Hrvatske

Pored izbjeglih lica iz Srbije i Crne Gore, u Bosni i Hercegovini i Republici Srpskoj boravi i veliki broj izbjeglih Srba iz Republike Hrvatske kojih, prema najnovijim podacima, ima 19.477. Treba ukazati da su ovoj kategoriji izbjeglica drastično ugrožena osnovna ljudska prava, jer njihova matična država Republika Hrvatska do sada nije pokazala interes da stvori bar minimalne uslove da se oni vrate svojim kućama. Naravno, to su ugroženi oni kojima je država Hrvatska zakonskom regulativom oduzela stanišna prava i oni faktički nemaju gdje da se vrate. Dodaju li se tome i drugi egzistencijalni problemi pomenutih lica i nemoguće za državu Bosne i Hercegovine da sama rješava ove veoma složene probleme, bilo bi nužno iste rješavati na relaciji Zagreb-Sarajevo-Beograd. Istina, predstavnici vlasti tri države već su ostvarili preliminarne dogovore i potpisali odgovarajuće protokole za rješavanje problema Srba izbjeglih iz Republike Hrvatske u Bosni i Hercegovinu.

c) Podneseni zahtjevi za azil u Bosni i Hercegovini i priznata prava za izbjeglički status

U promatranom periodu UNHCR je provodio postupak utvrđivanja izbjegličkog statusa, Odsjek za azil je učestvovao samo u edukativnom smislu - edukacija uz rad zaposlenih u Odsjeku za azil.

d) Smještaj u izbjegličke prihvatne centre

Kako ne postoji azilantski centar, u izvještajnom periodu UNHCR je tražio centar za smještaj u izbjegličke prihvatne centre koji su formirani za smještaj lica iz Srbije i Crne Gore koja uživaju privremeni prihvata u Bosni i Hercegovini. Navedenim centrima je upravljalo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, a Odsjek za azil Ministarstva sigurnosti nije imao nikakvih aktivnosti u navedenoj oblasti.

156. Mjere implementacije

(i) Upravljanje postupkom utvrđivanja izbjegličkog statusa kojeg preuzima Ministarstvo bezbjednosti

U toku izvještajnog perioda UNHCR je provodio aktivnosti na utvrđivanju izbjegličkog statusa u Bosni i Hercegovini.

Također, zaposleni u Odsjeku za azil su nastavili obuku uz rad koju je implementirao UNHCR, a ista se odnosila na oblast međunarodnog izbjegličkog prava, provođenja azilantskog postupka i donošenje prvostepenih odluka koje su konačne u upravnom postupku.

Odsjek za azil, u saradnji sa UNHCR-om, preduzeo je aktivnosti na izgradnji i osposobljavanju sistema upravljanja zahtjevima za azil koji su podnijeti u Odjeljenjima za strance u kantonalnim ministarstvima unutrašnjih poslova Federacije Bosne i Hercegovine, centrima javne bezbjednosti u Republici Srpskoj i Policijskoj Brčko Distrikta, kao i Državnoj granici službi.

Preuzimanje azilantskog postupka od UNHCR-a u Ministarstvo bezbjednosti BiH podrazumijeva i obezbjeđenje uslova za prihvatanje i smještaj tražilaca azila. Vijeće ministara BiH je na 51. sjednici održanoj 29.04.2004. godine donijelo odluku o osnivanju specijalizovanih ustanova za prihvatanje stranaca. Jedna od specijalizovanih ustanova je i Azilantski centar, tj. centar za zbrinjavanje lica koja zatraže azil u Bosni i Hercegovini.

(ii) Podzakonski akti koji su zakonski definisani i odnose se na međunarodnu zaštitu tražilaca azila izbjeglica, kao i relevantna interna uputstva

- Odsjek za azil, u saradnji sa UNHCR-om, pripremio je tekst nacrtu organizacije Sektora za azil kao organizacione jedinice Ministarstva sigurnosti, što je sastavni dio Pravilnika o unutrašnjoj organizaciji Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine. Pravilnik se nalazi u fazi usvajanja.
- Pravilnikom je definisan Sektor za azil kao posebna organizaciona jedinica Ministarstva sigurnosti koja se sastoji od tri odsjeka i to: Odsjek za postupak azila, Odsjek za potporu i Odsjek za prihvatanje i program.
- Odsjek za azil, u saradnji sa UNHCR-om, pripremio je tekst Pravilnika o azilu u Bosni i Hercegovini, koji je stupio na snagu 15.06.2004. godine.
- Pravilnikom se propisuju osnovni principi, nadležni organi, uslovi i naostavljaju izbjegličkog statusa i privremenog boravka iz humanitarnih razloga u skladu sa članom 79. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu. Također, ovim pravilnikom propisuju se prava i obaveze tražitelja azila, metod i postupak registracije izbjeglica, te principi zaštite podataka kao i ostala pitanja vezana za azil u Bosni i Hercegovini.
- Odsjek za azil, u saradnji sa UNHCR-om, učestvovao je u radu radne grupe koja je pripremila Pravilnik o putnom listu za strance.
- Pravilnikom je definisana mogućnost izdavanja Putnog lista za strance onom strancu koji je imao odobren azil ili odobrenje boravka iz humanitarnih razloga, ili ako uživa privremenu zaštitu, kako bi mu se omogućio povratak u matičnu zemlju ili u državu u kojoj ima uobičajeno mjesto boravka, ili u treću državu koja to lice prihvata.

(iii) Utvrđivanje odgovarajućih propisa kojima se obezbijediti adekvatna rješenja za lica sa Kosova i Metohije koja trenutno imaju status privremenog prihvata

U skladu sa Uputstvom o statusu lica iz Srbije i Crne Gore koja su privremeno prihva ena u Bosni i Hercegovini, Odjel za azil u saradnji sa op inskim organima nadležnim za pitanja raseljenih lica i izbjeglica vršio je produženje privremenog prihvata osobama iz Srbije i Crne Gore u Bosni i Hercegovini. Aktivnosti na produženju privremenog prihvata trajale su do 29.06.2004. godine. Stupanjem na snagu Uputstva o produženju statusa privremenog prihvata u Bosni i Hercegovini lica iz Srbije i Crne Gore sa posljednjim prebivalištem na Kosovu i Metohiji prestala je primjena Uputstva o statusu lica iz Srbije i Crne Gore koja su privremeno prihva ena u Bosni i Hercegovini.

Zaposleni u Odsjeku za azil su bili u stalnom kontaktu sa op inskim organima nadležnim za pitanja izbjeglih i raseljenih lica i pružali sve potrebne upute za implementaciju važe ih uputstava.

- Odsjek za azil, u saradnji sa UNHCR-om, pripremio je Odluku o produženju statusa privremenog prihvata u Bosni i Hercegovini lica iz Srbije i Crne Gore sa posljednjim prebivalištem na Kosovu i Metohije, koja je stupila na snagu 18.06.2004. godine.
- Odlukom se do 30.06.2005. godine produžava status privremenog prihvata u Bosni i Hercegovini lica iz Srbije i Crne Gore sa posljednjim prebivalištem na Kosovu i Metohiji. Navedenom odlukom Ministarstvo bezbjednosti BiH je ovlašteno da izmijeni i dopuni Uputstvo o statusu lica iz Srbije i Crne Gore koja su privremeno prihva ena u Bosni i Hercegovini ili da donese novo Uputstvo kojim e se regulisati status lica koja u skladu sa Odlukom uživaju status privremenog prihvata u Bosni i Hercegovini
- U skladu sa Odlukom o produženju statusa privremenog prihvata u Bosni i Hercegovini osoba iz Srbije i Crne Gore sa posljednjim prebivalištem na Kosovu i Metohiji, Odsjek za azil u saradnji sa UNHCR-om pripremio je Uputstvo o produženju statusa privremenog prihvata u Bosni i Hercegovini lica iz Srbije i Crne Gore sa posljednjim prebivalištem na Kosovu i Metohiji, koje je stupilo na snagu 29. 06.2004. godine.

Uputstvom se reguliše postupak i uslovi produženja statusa privremenog prihvata, prava i obaveze lica kojima je privremeni prihvata produžen u Bosni i Hercegovini, kao i uslovi pod kojim status privremenog prihvata može prestati i prije isteka roka na koji je privremeni prihvata produžen.

Ministarstvo sigurnosti BiH je u saradnji sa UNHCR-om uradilo obrasce koji su definisani Uputstvom o produženju statusa privremenog prihvata u Bosni i Hercegovini lica iz Srbije i Crne Gore sa posljednjim prebivalištem na Kosovu i Metohiji, koji su proslije eni nadležnim opštinskim organima za sprovo enje postupka produženja privremenog prihvata. Ministarstvo sigurnosti BiH, Odsjek za azil, uradio je i opštinskim organima dostavio spiskove lica kojima je produžen privremeni prihvata u Bosni i Hercegovini do 30.06.2005. godine.

Ministarstvo sigurnosti BiH, Odsjek za azil, organizovao je radni sastanak sa predstavnicima opštinskih organa nadležnih za pitanja raseljenih lica i izbjeglica i iste upoznao sa primjenom Uputstva o produženju statusa privremenog prihvata u Bosni i Hercegovini lica iz Srbije i Crne Gore sa posljednjim prebivalištem na Kosovu i

Metohiji, te je izvršena analiza mogu ih problema u primjeni i definisani principi postupanja.

Uticaj na zaštitu uživalaca i politika prioriteta UNHCR-a

157. Definisan je i usvojen pravni okvir ija implementacija osigurava tražiteljima azila i izbjeglicama pristup teritoriji Bosne i Hercegovine, pravi nom i djelotvornom postupku utvr ivanja izbjegli kog statusa.

Obezbije ena je pravna procedura koja omogu ava razvoj i ja anje resursa države da upravlja funkcionalnim sistemom azila.

Educiran je kadar za sve faze azilantskog upravnog postupka, tj. od momenta identifikovanja tražilaca azila, preuzimanja zahtjeva, do donošenja kona ne odluke u upravnom postupku. Broj lica koji je educiran nije dovoljan, i u edukaciju kadra treba uklju iti ve i broj lica.

Donesena pravna regulativa definisala je da se tokom cijelog azilantskog postupka treba nastojati da se prioritetno rješavaju zahtjevi tražitelja azila koji su: žrtve nasilja, mu enja ili traume, osobe, posebno žene koje su izložene riziku nasilja, mu enja ili traume, starci ili invalidi, napuštena djeca, oni kojima je potrebna hitna medicinska pomo itd.

Sli na ulaganja i projekti

158. U oktobru 2003. godine pokrenut je projekat Evropske komisije u okviru CARDS programa pod nazivom "Podrška izgradnji kapaciteta za postupanje po zahtjevima za odobrenje azila i tretman osoba koje traže azil u Bosni i Hercegovini". Cilj projekta je da se pruži pomo organima Bosne i Hercegovine da izgrade vlastitu sposobnost kojom e osobama koje traže azil i izbjeglicama osigurati pristup teritoriji i pravi nom djelotvornom postupku utvr ivanja izbjegli kog statusa, te im omogu iti da iskoriste prava zagwarantirana u doma em zakonodavstvu koje je u skladu sa me unarodnim standardima. Projekat finansira Evropska komisija, a provodi ga UNHCR u saradnji sa Ministarstvom sigurnosti.

Evropska komisija iz programa CARDS finansira projekat "Formiranje centralne baze podataka i softverska podrška na teritoriji BiH". Implementacijom navedenog projekta planirano je obezbje enje tri pristupne stanice za korištenje i vezu sa bazom podataka o strancima, dva printera za organizacionu jedinicu Azila i 16 board camera za Odjeljenja za strance gdje e se primati zahtjevi za azil. Nabavka planirane opreme je nedovoljna za provedbu azilantskog postupka po proceduri koja je definisana donešenim podzakonskim aktom.

Tabela broj: 6. Izvještaji o progresu prema pokazateljima

Pokazatelji efikasnosti	Stvarni napredak
<ul style="list-style-type: none"> • Nijednom tražitelju azila na granici nije odbijen pristup teritoriji. • Broj prisilnih povrataka (<i>refoulement</i>) i deportacija tražitelja azila i izbjeglica u tre e zemlje smanjen je ili je u potpunosti poništen.	<ul style="list-style-type: none"> • Nema podataka da je tražitelju azila na granici bio odbijen pristup teritoriji BiH • Nijedan tražitelj azila ili izbjeglica nije deportovan, niti je prekršen princip <i>refoulement</i> -a
<ul style="list-style-type: none"> • Nijednom tražitelju azila nije uskra en pristup azilantskom postupku.	<ul style="list-style-type: none"> • Postupak azila vodio je UNHCR, te Ministarstvo nije imalo podataka da je nekoj osobi odbijen

% zahtjeva tražitelja azila obrađeno je za 10 mjeseci.	pristup proceduri o azilu.
<ul style="list-style-type: none"> Nijednom tražitelju azila ili izbjeglici nije uskraćen pristup pravima koja su zagarantovana prema meunarodnim i regionalnim standardima. Zakonske rupe u nacionalnom zakonodavstvu su redukovane. Podzakonski akti na Zakon usvojeni su do 14. aprila 2004. godine. 	<ul style="list-style-type: none"> Odsjek ne raspolaže pokazateljima iz oblasti ostvarivanja ovih prava, jer je funkcija ostvarivanja navedenih prava u izvještajnom periodu bila odvojena od Ministarstva sigurnosti – Odsjeka za azil. Podzakonski akt Pravilnik o azilu u Bosni i Hercegovini donešen 15.04.2004. godine.
<ul style="list-style-type: none"> Nijednoj osobi kojoj je potrebna meunarodna zaštita ta zaštita nije uskraćena (bilo da se radi o kontinuiranom privremenom prihvatu ili pristupu ili azilantskom postupku). 	<ul style="list-style-type: none"> Svim osobama koje su privremeno prihvaćene u BiH do 30.06.2004. godine privremeni prihvati u BiH je produžen do 30.06.2005. godine, a azilantski postupak je provodio UNHCR.

Pokazatelji dostignuta	Stvarni napredak
<ul style="list-style-type: none"> Nacrta podzakonskih akata blagovremeno dati na usvajanje. U nacrtima podzakonskih akata stavovi i komentari UNHCR-a uzeti u obzir. 	<ul style="list-style-type: none"> Nacrta podzakonskih akata blagovremeno dati na usvajanje. Prijedlog Pravilnika o unutarnjem ustroju Ministarstva sigurnosti Bosne i Hercegovine - u fazi usvajanja. Pravilnika o azilu u Bosni i Hercegovini - stupio na snagu ("Sl. glasnik BiH", broj 26/04). Pravilnik o putnom listu za strance - stupio na snagu ("Sl. glasnik BiH", broj 25/04). U nacrtima podzakonskih akata stavovi i komentari UNHCR-a uzeti u obzir.
<ul style="list-style-type: none"> Nakon podnošenja na usvajanje, u nacrt podzakonskog akta uvršteno radno mjesto prevodioca. 	<ul style="list-style-type: none"> Prijedlog podzakonskog akta o unutrašnjoj organizaciji Ministarstva urađen i uvršteno radno mjesto prevodioca u Sektoru za azil.
<ul style="list-style-type: none"> Strategija je dovršena do 30. juna 2004. godine bez propusta u proceduri primopredaje. 	<ul style="list-style-type: none"> Strategija je pripremljena do 30. juna 2004. godine. Radi se na usaglašavanju odredaba prijedloga Protokola o prenosu određenih statusa izbjeglice i drugih odgovornosti vezanih za azil sa UNHCR-a na Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine.
<ul style="list-style-type: none"> Ministarstvo prima i registruje sve nove zahtjeve za azil od 1. jula 2004. godine. 	<ul style="list-style-type: none"> Ministarstvo je primilo i registrovalo sve nove zahtjeve za azil od 1. jula 2004. godine.
<ul style="list-style-type: none"> Do 1. jula 2004. godine informacija dostupna na svim mjestima ulaska. Informacija je sačinjena na svim jezicima koje govore tražitelji azila u BiH. 	<ul style="list-style-type: none"> Informacija nije pripremljena, aktivnosti prolongirane za drugu polovinu 2004. godine.
<ul style="list-style-type: none"> Statistički podaci se redovno proslijeđuju UNHCR-u. 	<ul style="list-style-type: none"> Ministarstvo ima statističke podatke vezane za osobe koje uživaju pravo na privremeni prihvati BiH i iste, na zahtjev, proslijeđuje UNHCR-u. Softver za baze podataka o tražiocima azila nije još urađen.
<ul style="list-style-type: none"> Tim kompetentnih prevodilaca uspostavljen do preuzimanja postupka određenih izbjeglih statusa od strane Ministarstva. 	<ul style="list-style-type: none"> Tim prevodilaca nije uspostavljen i Ministarstvo koristi prevodioca UNHR-ovog tima.
<ul style="list-style-type: none"> 10 muških i ženskih prevodilaca prošlo obuku UNHCR-a. 	<ul style="list-style-type: none"> Aktivnost nije realizovana u izvještajnom periodu, ali je ista u podprojektu planirana za drugu polovinu 2004. godine.
<ul style="list-style-type: none"> Svi službenici u Odjelu za azil prošli su obuku o izbjeglih kom pravu i pravima tražilaca azila i izbjeglica. 3 pravnik prošli obuku na radnom mjestu o tehnikama intervjuisanja, pisanjima procjena, itd. UNHCR omogućio učešće 10 pravnik na eksternim treninzima o izbjeglih kom pravu. 	<ul style="list-style-type: none"> Svi službenici u Odsjeku za azil prošli obuku o izbjeglih kom pravu i pravima tražilaca azila i izbjeglica. U skladu sa prijemom novih radnika po predloženoj sistematizaciji, koja je u fazi usvajanja, potrebno je nastaviti edukacije iz određenih oblasti u azilantskom postupku. 2 pravnik prošli obuku na radnom mjestu o tehnikama intervjuisanja, pisanjima procjena, itd. Još uvijek 1. pravnik prolazi navedenu obuku.
<ul style="list-style-type: none"> Blagovremeno nabavljena oprema prema UNHCR-ovim smjernicama za nabavku opreme. 	<ul style="list-style-type: none"> Nabavka opreme u toku.

Pokazatelji dostignu a	Stvarni napredak
<ul style="list-style-type: none"> • Preispitivanje dalje potrebe za zaštitom blagovremeno privedeno kraju. • Preispitivanje nije uzrokovalo nijedan propust po pitanju zaštite. 	<ul style="list-style-type: none"> • Preispitivanje dalje potrebe za zaštitom blagovremeno privedeno kraju. Odluka o produženju statusa privremenog prihvata u Bosni i Hercegovini osoba iz Srbije i Crne Gore sa posljednjim prebivalištem na Kosovu - stupila na snagu ("Sl. glasnik BiH", broj 33/04). Uputstvo o produženju statusa privremenog prihvata u Bosni i Hercegovini lica iz Srbije i Crne Gore sa posljednjim prebivalištem na Kosovu - stupilo na snagu 29. 06.2004. godine ("Sl. glasnik BiH", broj 33/04).
<ul style="list-style-type: none"> • Svaki pojedinac je adekvatno informisan. 	<ul style="list-style-type: none"> • Svaki pojedinac je adekvatno informisan. Informacija o produženju statusa privremenog prihvata dostavljena na adrese korisnika.

159. Op a procjena rezultata Projekta

a) Cjelokupni uticaj projekta

Implementacijom Projekta u izvještajnom periodu obezbijeno je:

- izrada pet podzakonskih akata, od kojih je 4. stupilo na snagu, a jedan je u fazi donošenja,
- oja an je kadrovski potencijal Odsjeka za azil zapošljavanjem po ugovoru o djelu 2 pravnik i 1 prevodioca,
- vršena edukacija uz rad zaposlenih u Odsjeku za azil,
- održan je jedan "okrugli sto" i seminar u cilju edukacije po jednog inspektora za strance u MUP-ovim odjeljenjima za strance za poslove koji su u nadležnosti istih.
- Implementacijom Projekta obezbijeni su uslovi da Ministarstvo sigurnosti 1.7.2004. godine preuzme aktivnosti na registraciji novih tražilaca azila i donošenju odluka po navedenim zahtjevima koje su kona ne u upravnom postupku.

b) Saradnja sa drugim u esnicima

Odsjek za azil Ministarstva sigurnosti direktno sara uje sa UNHCR-om po svim pitanjima koja su vezana za oblast azilantskog postupka i statusa lica koja uživaju privremeni prihvata u Bosni i Hercegovini. Tako er, u izvještajnom periodu Odsjek za azil Ministarstva sigurnosti direktno je sara ivao sa Evropskom komisijom i IOM-om na implementaciji projekata iz programa CARDS koji podržavaju razvoj azilantskog sistema u Bosni i Hercegovini.

c) Nezaovoljene potrebe

U izvještajnom periodu implementacija Projektnih aktivnosti koje se odnose na podršku razvoja azilantskog sistema u Bosni i Hercegovini, uglavnom, su slijedila definisani plan Projektom. Prioritet je dat izradi pravne regulative i edukaciji kadra.

Zna ajan broj podzakonskih akata je ura en i implementacija istih se o ekuje u narednom periodu. Me utim, potrebno je donijeti i nedostaju e pravne akte kako bi se pravno regulisale procedure primjene azilantskog sistema u cjelosti, kao što je izdavanje putnog dokumenta za izbjeglice, funkcionisanje azilantskog centra i definisanje uslova za dalje regulisanje statusa svim licima koja su stekla izbjegli ki status, ili im je odobren privremeni prihvata na teritoriji Bosne i Hercegovine prije stupanja na snagu Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu.

Edukovan je odre en broj lica koja su u mogu nosti preuzeti i provesti azilantski postupak i to od momenta prepoznavanja potencijalnog tražioca azila, preuzimanja zahtjeva za azil, pa do donošenja kona ne odluke u upravnom postupku. Me utim, broj edukovanih osoba je nedovoljan i potrebno je na svim nivoima nastaviti edukacije radi pove anja broja lica koja su osposobljena za provo enje aktivnosti azilantskog postupka.

Obezbjede nje tehni ke komponente, koja je pored pravne regulative i osposobljenog kadra neophodna za provo enje azilantskog postupka, je u zakašnjenu. Realizacija navedenog segmenta je prioritet u narednom periodu implementacije Projekta.

d) Nau ene lekcije i preporuke za budu nost

Smatramo da je Bosna i Hercegovina u izvještajnom periodu, u saradnji sa UNHCR-om, postigla zna ajne rezultate koji su posljedica koordinacije svih aktivnosti koje se realizuju po projektima koji podržavaju razvijanje azilantskog sistema u Bosni i Hercegovini.

Uspostavljenu praksu i na in rada treba nastaviti u budu em periodu i stalno raditi na iznalaženju novih rješenja koja e omogu iti efikasno provo enje azilantskog sistema u Bosni i Hercegovini, u skladu sa me unarodnim standardima i standardima EU.

e) Na in regulisanja slobode kretanja stranaca

Sloboda kretanja stranaca regulisana je lanom 5. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu u kome se kaže da stranci koji borave u Bosni i Hercegovini, pod uslovima koje odre uje pomenuti zakon, uživaju pravo na slobodno kretanje unutar zemlje i slobodan izbor mjesta svog boravka, ako nije druga ije odre eno pomenutim ili drugim posebnim zakonom.

f) Pravo stranaca da zasnuju radni odnos u Bosni i Hercegovini

Prava zapošljavanja stranih državljana i lica bez državljanstva regulisana su posebnim zakonima o zapošljavanju stranaca koji su doneseni u oba entiteta, a na nivou države Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu. Strancem se , u smislu pomenutih zakona, smatraju fizi ka lica koja nemaju državljanstvo Bosne i Hercegovine. Stranac može zaklju iti ugovor o radu ili ugovor o obavljanju privremenih i povremenih poslova sa poslodavcem prije nego što stranac dobije radnu dozvolu u skladu sa zakonom. Radna dozvola izdaje se strancu, pod uslovom da ima odobrenje za stalno nastanjenje ili privremeni boravak na prostoru Bosne i Hercegovine. Radna dozvola izdaje se na odre eno vrijeme, a najduže za jednu godinu. Izuzetno, prema zakonodavstvu Federacije Bosne i Hercegovine, radna dozvola može se izdati i na neodre eno vrijeme. Zahtjev za radnu dozvolu za zapošljavanje stranaca podnosi poslodavac odgovaraju oj službi za zapošljavanje, prema svom sjedištu, s obrazloženjem o potrebi za radom sa strancem, zatim o uslovima za zaklju ivanje ugovora o radu ili ugovora o obavljanju povremenih poslova, o broju potrebnih zaposlenika, vrsti poslova i vremenu njihovog trajanja.

Radnu dozvolu izdaje služba za zapošljavanje. Strancu koji posjeduje turisti ku vizu ne može se izdati radna dozvola.

Radna dozvola za strance prestaje da važi u slijede im slu ajevima: istekom vremena na koje je izdata, istekom vremena za koje važi odobrenje za privremeni

boravak, otkazom boravka, u skladu sa posebnim propisima i gubitkom statusa stalno nastanjenog stranca, istekom vremena za koji je zaključen ugovor o radu ili ugovor o obavljanju privremenih i povremenih poslova, oduzimanje radne dozvole i sl.

Strancu se oduzima radna dozvola ako izvrši krivično djelo ili teško djelo protiv javnog reda i mira za koje se može izreći i kazna zatvora, kao i u drugim slučajevima utvrđenim zakonom. O oduzimanju radne dozvole odlučuje organ koji je donio istu. Nadležna služba je u roku od pet dana od dana oduzimanja radne dozvole strancu dužna da obavijesti nadležnu inspekciju za rad i zapošljavanje.

Poslodavac koji je od dana stupanja na snagu Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu zaključen ugovor o radu, odnosno ugovor o obavljanju privremenih i povremenih poslova sa strancem, dužan je u roku od 30 dana od dana stupanja na snagu ovog Zakona podnijeti zahtjev za izdavanje radne dozvole strancu. Ako stranac ne dobije radnu dozvolu, u skladu sa Zakonom, prestaje mu ugovor o radu, odnosno prestaje mu ugovor o obavljanju privremenih i povremenih poslova.

Iako su prethodna rješenja sadržana u oba entitetska zakona o zapošljavanju stranaca, postoje mišljenja da su postojeća rješenja u suprotnosti sa Zakonom o azilu i boravku stranaca u Bosni i Hercegovini, prema kojem je radna dozvola jedan od uslova za dobijanje privremenog boravka i ulaska u zemlju. Postoje mišljenja da bi poslodavcu radnu dozvolu trebalo usloviti zakonitim boravkom stranaca u Bosni i Hercegovini i da se radna dozvola ne može izdavati licu koje nema zakonit boravak i koje nije prisutno na teritoriji Bosne i Hercegovine, jer je to u suprotnosti i sa ostalim propisima iz oblasti rada i zapošljavanja. Trenutno važeća rješenja u oba entitetska zakona su u funkciji borbe protiv trgovine ljudima i nezakonitog i nelegalnog ulaska u zemlju. Kada bi radna dozvola bila osnova za ulazak u zemlju radi zapošljavanja, to bi bio veliki rizik jer bi prethodna ponuda poslodavca za zaključenje ugovora o radu mogla biti u velikoj mjeri zloupotrijebljena i u funkciji nezakonitog ulaska stranaca u Bosnu i Hercegovinu.

Član 13. Prava stranih lica

160. Prema zakonodavstvu Bosne i Hercegovine protjerivanje stranih lica može se izvršiti samo na osnovu odluke donesene u skladu sa važećim zakonskim propisima, sem u slučajevima kada za to postoje nužni razlozi radi nacionalne bezbjednosti, da se iznesu razlozi o protjerivanju i da njegov slučaj bude razmatran od strane nadležnih vlasti, te da mu se odredi lični branilac. Prema članu 56. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, protjerivanje je mjera kojom se nalaže strancu izlazak iz Bosne i Hercegovine i zabranjuje ulazak i boravak u Bosni i Hercegovini u određenom vremenskom periodu koji ne može biti kraći od jedne ni duži od deset godina. Rješenje o protjerivanju stranaca sa teritorije Bosne i Hercegovine donosi nadležna organizaciona jedinica Ministarstva sigurnosti BiH po službenoj dužnosti, na prijedlog suda, druge organizacione jedinice Ministarstva ili ministarstava unutrašnjih poslova. Vrijeme trajanja protjerivanja računa se od dana donošenja konačne odluke, s tim da se vrijeme provedeno u zatvoru (pritvoru), ili pod nadzorom ne računa u vrijeme trajanja ove mjere. Rješenjem o protjerivanju određuje se rok za dobrovoljno izvršenje rješenja koji ne može biti duži od 15 dana.

161. Strancu može biti izrečena mjera protjerivanja iz slijedećih razloga: ako je ostao u Bosni i Hercegovini nakon isteka roka važenja vize, ili odobrenja boravka; nakon isteka perioda važenja prava na bezvizni boravak; ako je viza pravosnažnom odlukom poništena ili ukinuta, a strancu nije otkazan boravak; ako je ostao u Bosni i Hercegovini nakon prestanka važenja azila ili nakon što je zahtjev za azil odbijen pravosnažnom odlukom, a nije ostvario pravo na boravak u skladu sa zakonom, niti je stekao državljanstvo Bosne i Hercegovine; ako je odluka o oduzimanju ili otpustu iz državljanstva Bosne i Hercegovine postala pravosnažna, a nije ostvario pravo na boravak u skladu sa ovim zakonom; ako je prekršio ili pokušao da prekrši propise o prelasku državne granice Bosne i Hercegovine, bez obzira da li je povreda nastala pri ulasku ili izlasku iz Bosne i Hercegovine; ako je pravo boravka stranaca ili odobrenje boravka pravosnažno otkazano u skladu sa zakonom, a u navedenom roku nije napustio teritoriju Bosne i Hercegovine; ako je pravosnažnom sudskom odlukom proglašen krivim zbog krivičnih djela koja imaju obilježja trgovine narkoticima, oružjem, ljudima, krijumčarenja ljudi, terorizma, pranja novca ili bilo kojeg oblika organizovanog, prekograničnog i transnacionalnog kriminala, a sud mu uz kaznu nije izrekao i mjeru bezbjednosti protjerivanja sa teritorije Bosne i Hercegovine; ako ga Sud Bosne i Hercegovine osudi za drugo krivično djelo i kazni sa više od četiri godine zatvora, a sud mu uz kaznu nije izrekao mjeru bezbjednosti protjerivanja sa teritorije Bosne i Hercegovine.

162. Pri ocjeni da li će se strancu izreći i mjera protjerivanja sa teritorije države, odnosno prilikom donošenja odluke o dužini trajanja te mjere, nadležna organizaciona jedinica Ministarstva dužna je da sa istom pažnjom ocijeni sve okolnosti, dokaze i činjenice bitne za donošenje odluke, a u skladu sa na elima i odredbama Zakona o upravnom postupku Bosne i Hercegovine.

163. Protiv rješenja o protjerivanju dozvoljena je žalba Ministarstvu sigurnosti BiH u roku od 15 dana od dana prijema rješenja. Konačno rješenje o protjerivanju izvršava nadležna organizaciona jedinica Ministarstva koja je donijela prvostepeno rješenje, preduzimanjem mjera za prisilno udaljavanje stranaca iz Bosne i Hercegovine, po potrebi uz saradnju drugih organizacionih jedinica Ministarstva sigurnosti BiH ili ministarstva unutrašnjih poslova, a u skladu sa pomenutim zakonom.

164. Prema postojećem zakonodavstvu Vijeće ministara BiH može izuzetno, na obrazložen prijedlog državnog ministarstva ili nadležnog ministarstva sigurnosti BiH, rješavati i u pojedinačnim slučajevima donijeti odluku o protjerivanju stranaca iz Bosne i Hercegovine, ako ocijeni da je protjerivanje nužno u interesu javnog poretka, ili se zasniva na razlozima nacionalne sigurnosti, u smislu odredbe člana 1. stav 2. Protokola broj 7. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

165. Stranci prema aktuelnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, njenih entiteta i Brčko Distrikta BiH ne mogu, ni na koji način, biti vraćeni ili protjerani na granicu teritorije gdje bi im život ili sloboda bili ugroženi zbog njihove rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi, ili zbog političkog mišljenja, bez obzira da li su zvanično dobili azil. Zabrana vraćanja ili protjerivanja odnosi se i na lica za koja postoji osnovana sumnja da bi bila u opasnosti da budu podvrgnuta mučenju ili drugom nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju. Stranci se, također, ne mogu poslati u zemlju u kojoj nisu zaštićeni od slanja na takvu teritoriju.

166. Kada stranac navede razloge vezane za član 60 pomenutog Zakona, organ u postupanju upu u je predmet Ministarstvu sigurnosti BiH radi pokretanja postupka utvrđivanja osnovanosti navoda i postojanja uslova za odobrenje azila ili za odobrenje privremenog boravka iz humanitarnih razloga u smislu odredaba pomenutog Zakona. Rješenje o protjerivanju može se izvršiti tek po pravosnažnosti odluke donesene u smislu zakonskog odredbenja.

167. Stranac može biti prisilno udaljen iz Bosne i Hercegovine po službenoj dužnosti kada se utvrdi da je njegov boravak nezakonit. Tada nadležna organizaciona jedinica Ministarstva sigurnosti BiH, koja je donijela rješenje o protjerivanju stranaca, donosi zaključak o protjerivanju. Zaključak o dozvoli izvršenja donosi se bez odgaganja, a najkasnije u roku od sedam dana od dana kada je rješenje postalo izvršno i bez odgaganja se dostavlja strancu. Zaključak kom se odreduje na in, vrijeme i mjesto izvršenja rješenja. Protiv zaključka dozvoljena je žalba Ministarstvu u roku od 15 dana od dana prijema, ali žalba ne odgaganja izvršenje zaključka.

168. Ukoliko je pokrenut sudski postupak protiv stranca, rješenje o protjerivanju ne može se izvršiti prije nego što je postupak pravosnažno okončan. Rješenje o protjerivanju ne može se izvršiti prije nego što je stranac izdržao kaznu zatvora na koju je pravosnažno osuđen, izuzev u slučaju kada mu je izrečena uslovna osuda. Prisilnom udaljavanju stranca iz zemlje ne može se pristupiti ukoliko stranac odlučuje da napusti teritoriju Bosne i Hercegovine samostalno ili uz pomoć meunarodnih vladinih ili nevladinih organizacija, i daju odgovarajuću garanciju za tu odluku u roku navedenom u rješenju o protjerivanju.

Nadležno ministarstvo će posebnim podzakonskim aktom regulisati na in, postupak i procedure udaljavanja stranaca iz Bosne i Hercegovine, uzimajući u obzir i troškove vezano za vraćanje.

169. Strancu se može odrediti kontrola u svrhu obezbjeđenja izvršenja rješenja o protjerivanju, otkazu boravka ili iz drugih razloga propisanih zakonom. Kontrola se odreduje ako postoji osnovana sumnja: da li stranac pobjeći ili na drugi način onemogućiti izvršenje donesene odluke i da slobodno i neograničeno kretanje stranca mogu ugroziti nacionalnu bezbjednost, ili javni red i poredak u Bosni i Hercegovini. Protiv rješenja o stavljanju stranca pod kontrolu može se izjaviti žalba Ministarstvu u roku od tri dana od dana prijema rješenja, ali žalba ne odgaganja izvršenje rješenja. Odluku po žalbi Ministarstvo je dužno donijeti u roku od sedam dana od dana prijema žalbe. Stranac ostaje pod kontrolom do trenutka prisilnog udaljenja iz zemlje, ili dok se razlozi koji su bili osnov za stavljanje stranca pod kontrolu značajno ne promijene.

Član 14. Jednakost pred sudovima i sudovima pravde

A/ Sudstvo i njegova organizacija

170. Sudstvo na nivou Bosne i Hercegovine organizovano je u skladu sa Zakonom o sudu u Bosni i Hercegovini, koji je stupio na snagu 08.12.2000. godine objavljivanjem u Službenom glasniku BiH, a koji je poslije toga uz parlamentarnu proceduru tokom 2003. godine izmijenjen i dopunjen, te zakonima o sudovima i sudskim službama entiteta i Brčko Distrikta BiH.

171. Ustavni sud Bosne i Hercegovine predstavlja najviši nivo sudske vlasti. On je jedini nadležan da odlučuje o bilo kom sporu koji se javlja po Ustavu Bosne i Hercegovine izme u dva entiteta, ili izme u jednog ili oba entiteta, te izme u institucija u Bosni i Hercegovini. Ustavni sud Bosne i Hercegovine ima jurisdikciju nad pitanjima koja su mu prosljeđena od bilo kojeg suda u Bosni i Hercegovini u pogledu toga da li je zakon, o njegovom važenju njegova odluka ovisi kompatibilan sa Ustavom BiH, sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i fundamentalnim slobodama i njenim protokolima, ili sa zakonima Bosne i Hercegovine; ili u pogledu postojanja ili razmjera općeg pravila javnog meunarodnog zakona koji je bitan za odluku Suda. On može odlučivati i o tome da li se i u kojoj mjeri može primijeniti neko opšte pravilo javnog meunarodnog prava, koje se odnosi na datu sudsku odluku. Ustavni sud Bosne i Hercegovine može razmatrati po žalbi presude svih sudova, u kojima se navodi da je odlukom došlo do kršenja Ustava, uključujući i odredbe o ljudskim pravima. Odluke Ustavnog suda Bosne i Hercegovine su konačne i obavezujuće.

Ustavni sud Bosne i Hercegovine sastoji se od 9 članova, od kojih 4 člana bira Predstavnički dom Federacije Bosne i Hercegovine, 2 člana bira Narodna skupština Republike Srpske, a ostala tri člana bira predsjednik Evropskog suda za ljudska prava. Mandat sudija traje 5 godina.

172. Da bi se obezbijedilo efikasno ostvarivanje nadležnosti države Bosne i Hercegovine i poštovanje ljudskih prava i vladavine zakona na njenoj teritoriji, sa stranin sudijama osnovan je Sud Bosne i Hercegovine sa sjedištem u Sarajevu. Sud sačinjava 15 sudija, a predsjednica Suda je žena.

173. Sud je organizovan u tri sudska odjeljenja: a/ krivično odjeljenje; b/ upravno odjeljenje; c/ apelaciono odjeljenje. Sud Bosne i Hercegovine je specifičan sud koji je i prvostepeni, i apelacioni, i kasacioni.

U Federaciji Bosni i Hercegovini u svih deset kantona organizovani su opštinski sudovi i kantonalni/županijski sudovi, shodno kantonalnim zakonima. Na nivou Federacije postoji Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine i Ustavni sud Federacije Bosne i Hercegovine.

Zakonom o sudovima i sudskoj službi u Republici Srpskoj sudovi se osnivaju kao: osnovni sudovi, za područja više općina; okružni sudovi, za područja dva ili više osnovnih sudova; Vrhovni sud kao najviši sud u Republici Srpskoj i Ustavni sud Republike Srpske. Ovim zakonom je predviđeno da u Republici Srpskoj postoji 28 osnovnih sudova i pet okružnih sudova, a najnovijim Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o sudovima i sudskoj službi, broj osnovnih sudova je smanjen na 19, mada se još uvijek radi prema ranije utvrđenoj šemi.

Pravosuđe u Brčko Distriktu BiH čini: Pravosudno povjereništvo, prema kojemu najvažnija funkcija vrši izbor i razrješenje svih nosilaca pravosudnih funkcija Brčko Distrikta BiH i predlaže Skupštini Brčko Distrikta budžet pravosuđa; Apelacioni sud Brčko Distrikta BiH koji odlučuje o redovnim i vanrednim pravnim lijekovima na odluke Osnovnog suda Brčko Distrikta; Osnovni sud Brčko Distrikta (Zakon o sudovima Brčko Distrikta) rješava sve kaznene, građanske, prekršajne i ostale sporove za područje Brčko Distrikta (univerzalna nadležnost); Javno tužilaštvo Brčko Distrikta (Zakon o javnom tužilaštvu Brčko Distrikta) goni počinitelje krivičnih djela,

određeni prekršaji, rukovodi i nadgleda istragu i vrši istragu krivih djela; Kancelarija za pravnu pomoć u Brčko Distriktu (Zakon o kancelariji za pravnu pomoć u Brčko Distriktu BiH), pruža usluge licima lošeg imovnog stanja zastupaju ih u krivičnom, parničnom, vanparničnom i drugim postupcima i sudije, tužitelji, članovi Pravosudnog povjerenstva i policija mogu formirati profesionalna udruženja, ali ne mogu biti članovi političkih stranaka niti podržavati političke kandidate.

Treba naglasiti da je u zakonskoj regulativi Brčko Distrikta obezbijeđeno da svako lice protiv koga je pokrenut krivični postupak ima pravo da se brani lično ili da dobije besplatnu pravnu pomoć ukoliko nema dovoljno sredstava da angažuje pravnog zastupnika, da se postupak vodi na maternjem jeziku, da se poštuje njegova ličnost i ljudsko dostojanstvo.

Tabela broj 16. u prilogu

174. Budući da je pravosudni sistem Bosne i Hercegovine duži period bio ispod prihvaćenih evropskih i svjetskih standarda, u Bosni i Hercegovini se posljednjih nekoliko godina prišlo sprovođenju reformi sudstva. Početkom 2002. godine uvedena je sveobuhvatna strategija reforme pravosuđa. Formirana su Visoka sudska i tužilačka vijeća na državnom i entitetskim nivoima, sa domaćim i stranim članovima sa zadatkom da nadgledaju imenovanje kadrova u pravosuđu. Istovremeno je uvedena i reforma strukture sudova i tužilaštava u cilju smanjenja broja sudova i sudija. Parlamenti oba entiteta složili su se da prebace određene nadležnosti koje se tiču sudstva na jedinstveno Visoko i tužilačko vijeće na državnom nivou. Ovo prebacivanje nadležnosti predstavlja signal jačanja pravosudnog sistema na nivou Bosne i Hercegovine.

175. Do početka marta 2004. godine obavljeno je 95% imenovanja sudija i tužitelja na svim nivoima u Bosni i Hercegovini, prema trenutnim zakonskim propisima i kriterijima. Treba naglasiti da je bilo pokušaja politizacije imenovanja sudija i tužitelja, što je imalo odraza na proces uspostavljanja nezavisnog i profesionalnog sudstva u Bosni i Hercegovini i usporavanja odlaganja reformskih procesa i integracije Bosne i Hercegovine u evro-atlanske strukture.

176. Veoma važna reformska novina i napredak u pravosuđu odnosi se na formiranje Državnog suda Bosne i Hercegovine i Državnog tužioca. Državni sud počeo je sa radom 24. januara 2003. godine. Državni sud ima krivično, pravno i apelaciono odjeljenje i određeni broj posebnih vijeća uključujući i vijeća za organizovani kriminal, privredni kriminal i korupciju. Kadrovski je popunjen kako domaćim tako i stranim sudijama. Formiranjem Državnog suda i početkom njegovog rada došlo je do značajnog premoštavanja razlika u entitetskim pravosudnim i pravnim sistemima.

U toku 2004. godine Sud BiH je ukupno u radu imao 1.742 predmeta. Od ovog broja predmeta u radu, iz 2003. godine preneseno je 69 predmeta, a u 2004. godini je primljeno u rad 1673 predmeta. U odnosu na broj predmeta u 2003. godini – 608 predmeta, priliv je, u 2004. godini, izražen u procentima, uvećan za 175,2 %.

Na kraju 2004. godine, pred Sudom BiH riješeno je 1.519 predmeta.

Pred Krivičnim odjeljenjem riješeno je 1.059 predmeta od ukupno u radu 1.152 predmeta, i to: 294 predmeta sudije za prethodni postupak (Kpp), 195 predmeta

sudije za prethodno saslušanje (Kps), 126 prvostepenih krivi nih predmeta (K), 5 predmeta u krivi nom postupku prema maloljetnicima (Km), 62 predmeta ekstradicije (Ex), 5 predmeta zaštite svjedoka (Zsv), 287 predmeta vanraspravnih vije a (Kv), te 49 predmeta (Ix).

Pred Upravnim odjeljenjem riješeno je 173 predmeta od ukupno u radu 269 predmeta, i to: 126 predmeta upravnih sporova (U), 25 Ur predmeta, 21 ostali sudski predmet (R), i 1 parni ni predmet (P).

Pred Apelacionim odjeljenjem riješeno je 163 predmeta od ukupno u radu 258 predmeta, i to: 163 predmeta žalbi u krivi nom postupku (KŽ), 58 predmeta izbornih žalbi (IŽ), 16 predmeta po vanrednim pravnim lijekovima (Uvl), te 4 predmeta žalbi na upravna rješenja (UŽ).

Najve i broj neriješenih predmeta je pred Upravnim odjeljenjem, tj. 96 predmeta. Ovo iz razloga što je od augusta 2004. godine, ovo odjeljenje nadležno i za parni ne predmete, kojih je, u ovom izvještajnom periodu primljeno 73, a riješen 1 predmet. Tako er, ovo odjeljenje je imalo i najve i broj neriješenih predmeta u 2003. godini tj. 53 predmeta.

Obzirom da je od ukupnog broja predmeta u radu, njih 87,2% riješeno, a neriješeno ostalo 11,8% može se zaklju iti da je Sud BiH bio ažuran i efikasan. Ina e, broj neriješenih predmeta je na nivou do dvomjese ne ažurnosti. Najve i priliv predmeta u ovom izvještajnom periodu ostvaren je pred Krivi nim odjeljenjem suda i to na prvostepenom krivi nom referatu (skoro pet puta ve i u odnosu na 2003. godinu).

177. U okviru Suda Bosne i Hercegovine formirana je Komisija za ratne zlo ine koja bi trebalo da bude operativna tokom 2005.godine. U oktobru 2004. godine me unarodni donatori su se složili da omogu e po etno finansiranje koje bi pokrilo troškove za prve dvije godine rada Komisije. Preduslovi za funkcionisanje i rad ove Komisije moraju biti ispunjeni, posebno obezbje enje adekvatnih prostorija za osoblje, sudije - doma e i strane, bezbjednosne mjere, sudska policija, državni kazneni objekti, bolja zaštita svjedoka i dogradnja odre ene zakonske regulative. Na ovom planu vlasti Bosne i Hercegovine aktivno u estvuju i daju punu podršku i doprinos radu Komisije za ratne zlo ine.

Saradnja sa Me unarodnim sudom za ratne zlo ine za bivšu Jugoslaviju (ICTY) u proteklom vremenu nije zadovoljavaju a i nije dala o ekivane rezultate. Još uvijek, nakon više godina od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma i prestanka rata u Bosni i Hercegovini nije došlo do hapšenja glavnih optuženika za ratne zlo ine. Posebna odgovornost leži na vlastima Republike Srpske, koje iskazuju zalaganje za saradnju sa ICTY, ali bez rezultata, jer je do sada ovaj entitet isporu io mali broj osumnji enih za ratne zlo ine Me unarodnom sudu u Hagu. Zbog neispunjavanja ovih obaveza i konkretne saradnje sa ICTY brojni pojedinci iz struktura vlasti Rapublike Srpske su tokom 2004. godine kažnjeni tako što su smijenjeni sa svojih funkcija.

Da bi došlo do konstruktivne saradnje sa ICTY vlasti u Bosni i Hercegovini su dužne da obezbijede bezuslovan pristup arhivama, zaštitu svjedoka i hapšenje i privo enje optuženih za ratne zlo ine. Treba naglasiti da u Bosni i Hercegovini sve više sazrijeva shvatanje da je dosljedna i konstruktivna saradnja sa ICTY jedan od uslova za ukupne evropske integracione tokove Bosne i Hercegovine. Predstoje aktivnosti koje su usmjerene na pokretanju opširnijih informativnih i drugih kampanja o

depolitizaciji pitanja saradnje sa Sudom u Hagu i drugim sudovima, koji se bavi suđenjem optuženima za ratne zločine, demistifikacijom optuženih za ratne zločine koje na svim stranama lokalna populacija smatra herojima.

Budući da su domaći sudovi, također, odgovorni za istraživanje i procesuiranje ratnih zločina i da to moguiniti nakon što dobiju dozvolu od ICTY, u oba entiteta Bosne i Hercegovine u toku je nekoliko suđenja za ratne zločine. Međutim, prema zapažanjima EKRI /Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije/, zabrinjava to što su do sada domaći sudovi propustili u jednom broju prilika da preduzmu korake za aktivnije procesuiranje navodnih počinilaca ratnih zločina, te da je još uvijek nedovoljna saradnja između sudstva i policije oba entiteta, posebno u primjeni naloga za hapšenje, što za posljedicu ima nekažnjavanje počinilaca zločina.

Odjeljenje Suda BiH za ratne zločine u toku 2004. godine primilo je 59 predmeta, i to: 10 KPP-P predmeta, 3 predmeta sudije za prethodno saslušanje (KPS), 19 KPV predmeta, 25 KPŽ predmeta, te 2 KPR predmeta. Ukupno u radu pred ovim odjeljenjem u 2004. godini bilo je 63 predmeta.

178. Paralelno se radom na saradnji sa ICTY, a zbog izbjegavanja slikih dešavanja u budućnosti, zajedno sa predstavnicima civilnog društva razmatra se ideja o formiranju Komisije za istinu i pomirenje na državnom nivou. Ona bi pomogla građanima Bosne i Hercegovine da se suočavaju sa prošlostju, koliko god ona bila bolna i teška, i doprinijela bi unapređenju međuetnikih odnosa. Nacrt zakona o Komisiji za istinu i pomirenje se priprema. S obzirom da pomirenje ne može biti nametnuto o ovim pitanjima planira se pokretanje javne debate kako bi se obezbijedila podrška populacije Bosne i Hercegovine za formiranje Komisije za istinu i pomirenje.

- Tokom 2004. godine Vrhovni sudovi u Bosni i Hercegovini su ukupno imali u radu 26.881 predmet, a od toga Vrhovni sud FBiH 19.684 (73%) i Vrhovni sud RS 7.197 predmeta (27%).

Od ukupnog broja predmeta u radu, iz 2003. godine je preneseno u izvještajni period 18.458 predmeta od čega u VS FBiH 13.695 (74 %) i VS RS 4.763 predmeta (26%). Kao neriješenih, najviše je preneseno prvostepenih upravnih predmeta (U) i to 14.133, od čega 10.244 predmeta u VS FBiH i 3.789 predmeta u VS RS; revizijskih predmeta (Rev) 1.552, od čega 869 predmeta u VS FBiH, te 683 predmeta u VS RS; upravnih predmeta po žalbi (Už) 1.412, od čega 1.410 predmeta u VS FBiH; drugostepenih krivičnih predmeta (Kž) 428, od čega 393 predmeta u VS FBiH i 35 predmeta u VS RS; drugostepenih privrednih parničnih predmeta (Pž) 346, svi u VS FBiH; predmeta po zahtjevu za vanredno preispitivanje sudske odluke (Uvl) 370, od čega 182 predmeta u VS FBiH i 188 predmeta u VS RS.

U naznačenom vremenu vrhovni sudovi su ukupno primili 8.423 nova predmeta, od čega VS FBiH 5.989 (71%), a VS RS 2.434 (29%).

U izvještajnoj godini, vrhovni sudovi su ukupno riješili 9.768 predmeta ili 36 % od ukupnog broja predmeta u radu, od čega 7.401 u VS FBiH (76%) i 2.367 u VS RS (24%).

Na kraju 2004. godine u vrhovnim sudovima je ostalo nezavršenih 17.113 predmeta, od čega 12.283 u VS FBiH (72%) i 4.830 u VS RS (28 %).

Iz naprijed iznesenih opih karakteristika kretanja broja predmeta u oba vrhovna suda, može se zaključiti da je osnovni problem u radu bio veliki broj neriješenih i iz ranijih perioda prenesenih prvostepenih upravnih predmeta (U), upravnih predmeta po izjavljenim žalbama (Už) i predmeta za vanredno preispitivanje sudske odluke u upravnom postupku (Uvl), zatim veliki broj od ranije nezavršenih predmeta revizije i veliki priliv istih predmeta, što je, i pored dobrih rezultata u radu upravo po tim referatima (u izvještajnom periodu je riješeno više predmeta od priliva izuzev na revizijama), rezultovalo velikim brojem nezavršenih predmeta ove vrste na kraju 2004. godine.

Oba Vrhovna suda su u 2004. godine završila više drugostepenih krivinih predmeta (Kž) od priliva istih predmeta u odnosnom periodu, a što ukazuje na to da su se rješavali stari predmeti pa je broj neriješenih predmeta na kraju izvještajnog perioda manji nego što je to bio slučaj na kraju 2003. godine. U VS RS je ostalo neriješenih zanemarivih 24 Kž predmeta, dok je u VS FBiH ostalo neriješenih 237 Kž predmeta što je za 156 predmeta manje nego na kraju 2003. godine, ali se radi o velikom zaostatku koji će i u narednom periodu opteretiti rad krivinih i odjeljenjima suda.

U 2004. godini od ukupno riješenih drugostepenih krivinih predmeta (Kž) VS FBiH je potvrdio 46% odluka nižih sudova, 31% odluka je preinačeno i 22% odluka je ukinuto, dok je VS RS u istom periodu potvrdio 61% odluka nižih sudova, 7% odluka je preinačeno, 14% odluka je ukinuo, 3% žalbi je odbacio i 15% žalbi je riješio na drugi način, što ukazuje na dosta kvalitetan rad kantonalnih, odnosno okružnih sudova u njihovoj prvostepenoj krivini nadležnosti.

Najveće opterećenje u radu oba vrhovna suda je predstavljao veliki broj predmeta na upravnom referatu, a stanje se nije značajnije popravilo i pored činjenice što su oba suda u izvještajnom periodu završila veći broj predmeta od priliva istih.

Ogledno je da će najnovije izmjene Zakona o sudovima i Zakona o upravnim sporovima doprinijeti da se Vrhovni sudovi rasterete rada po prvostepenim predmetima upravnih sporova, što će im omogućiti da svoje kadrovske potencijale usmjere na rješavanje predmeta i zaostataka na drugim referatima.

- Tokom 2004. godine u radu svih kantonalnih i okružnih sudova u BiH bilo je 82.896 predmeta od čega u FBiH 50.982 predmeta, a u RS 31.914 predmeta. Od ovog broja predmeta u radu, iz 2003. godine je preneseno ukupno 27.265 predmeta (33% od broja predmeta u radu), a 55.631 predmet je primljen u 2004. godini.

Iz prednjih pokazatelja je ogledno je da su najveći i problem i opterećenje u radu drugostepenih sudova u oba entiteta bili nezavršeni predmeti iz prethodnog perioda koji su kao takvi preneseni u 2004. godinu, a što je naročito izraženo na drugostepenim građanskim predmetima (Gž i Pž).

U 2004. godini je ukupno završeno po svim sudskim referatima 61.085 predmeta što iznosi 74% od svih predmeta u radu. Kada se ima u vidu da je u 2004. godini primljeno u rad ukupno 55.631 predmet, može se zaključiti da bi sudovi drugog stepena u svom radu bili potpuno ažurni da nije bilo velikog broja prenesenih nezavršenih predmeta iz 2003. godine. Ova vrsta sudova je u izvještajnom periodu ustvari riješila više predmeta od godišnjeg priliva predmeta što ukazuje na znatno efikasniji rad

sudova u izvještajnom periodu u odnosu na ranije periode, kao i na pozitivne efekte reforme pravosuđa.

Na kraju 2004. godine je ostalo ukupno nezavršeno i time preneseno u 2005. godinu 21.811 predmeta, što je za 5.454 predmeta manje nego na kraju izvještajne 2003. godine, a što također ukazuje na povećanje broja sudova ove vrste u izvještajnom periodu.

Inače, svi sudovi ovog ranga isti su i prema novom ZKP-u (prvostepeni krivi postupak) i novom ZPP-u (predmeti kleveta) traju znatno kraće nego ranije, da su sudovi koncentrisani na zakazivanje i vođenje postupka, izradu odluka, te da je potpuno zaživio princip strana kog utvrđivanje materijalne istine, novi načini ispitivanja svjedoka i vještaka, osiguranje i prezentacija dokaza i sl.

Opća ocjena i karakteristika svih sudova ovog nivoa je da se na kraju ovog izvještajnog perioda mogu konstatovati dobri rezultati, kao posljedica uspješnog provođenja reforme pravosuđa.

Svi sudovi su u krivičnoj oblasti u cjelosti ispoštovali nove i kraće zakonske rokove za odlučivanje po optužnici, dostavu optužnice, zakazivanju ročišta za izjašnjenje o krivici i razmatranju priznanja krivice, zakazivanju glavne rasprave, a posebno se isti čine da su se sudske odluke radile u zakonskim rokovima, a što je, sve zajedno, ubrzalo rješavanje prvostepenih krivičnih predmeta, pa je rezultat manji broj nezavršenih predmeta ove vrste na kraju ovog izvještajnog perioda u odnosu na kraj 2003. godine.

Svi sudovi isti su i u ažurno postupanje u pritvorskim predmetima unutar zakonskih rokova, te u skladu sa zakonskim uslovima za određivanje ili produženje pritvora, tako da se na ovom planu može konstatovati dosljedna primjena novih zakonskih propisa i rokova.

Uzrok za veliki dio nezavršenih krivičnih predmeta leži u činjenici da novi zakonski propisi ne dozvoljavaju suđenja u odsutnosti optuženog, da su optuženi nedostupni doma im sudovima, da su susjedne zemlje nespremljene da preuzimaju krivično gonjenje optuženih sa dvojnim državljanstvom u skladu sa potpisanim sporazumima i sl.

- U toku 2004. godine u radu svih osnovnih i općinskih sudova u BiH bilo je 1.272.682 predmeta od čega pred 19 osnovnih sudova u RS-u 291.754 predmeta, a pred 27 općinskih sudova u FBiH 622.862 predmeta. Udio predmeta iz ranijih godina u ukupnom broju predmeta u radu u 2004. godini iznosio je 475.418 predmeta, od čega u RS-u 99.352 predmeta, a u FBiH 358.066 predmeta.

U toku 2004. godine primljeno je u rad ukupno 815.264 novih predmeta, od čega u RS-u 192.402 predmeta, a u FBiH 622.862 predmeta.

Na kraju 2004. godine ukupno je riješen 639.401 predmet, od čega u RS-u 170.482 predmeta, a u FBiH 468.919 predmeta. U ovom izvještajnom periodu ostalo je 633.279 neriješenih predmeta, od čega u RS-u 121.270, a u FBiH 512.009 predmeta. Po strukturi najviše je predmeta na izvršnom referatu (I), a samo za ilustraciju izdvajamo primjer Općinskog suda u Sarajevu, koji je u toku 2004. godine zaprimio oko 200.000 predmeta javnih komunalnih preduzeća.

U pogledu rokova utvrđeni Zakonom o krivičnom postupku, zapaženo je da se rokovi u pogledu dostave optužnih akata, odlučivanja po optužnici, pritvorskih predmeta, izjašnjenja o krivici, razmatranje izjave o priznanju krivice, te zakazivanja pretresa za izricanje kazne, poštuju. Odstupanja u pogledu zakonom utvrđeni rokova isti u se u pogledu izrade odluka, a kao najčešći i razlozi navode se složenost predmeta, veliki broj optuženih, veliki broj krivično-pravnih radnji i sl.

U pogledu rokova utvrđeni Zakonom o parničnom postupku primijećeno je da se rokovi za dostavu tužbe, zakazivanje pripremnih ročišta i glavnih rasprava uglavnom nisu mogli ispoštovati. Kao razlog, najčešće se navodi veliki broj predmeta kojim je jedan sudija na parničnom referatu zadužen, vrsta i broj dokaza koji se moraju izvesti, a što objektivno nije moguće uiniti na jednom ili dva ročišta za glavnu raspravu, nedolazak vještaka ili odbijanje davanja nalaza zbog ranije neplaćenih troškova, neukost stranaka i njihovih zastupnika i sl.

Poseban problem predstavljaju predmeti u kojim se kao tužilac ili tražilac izvršenja javljaju javna preduzeća (elektroprivreda, komunalna djelatnost, toplane i sl.), zbog neplaćenja računa za njihove usluge, a koje su sudovi u nemogućnosti da riješe najčešće zbog netačne adrese izvršenika.

U pogledu Zakona o parničnom postupku sudovi su najčešće isticali poteškoće u poštivanju rokova vezanih za dostavu tužbe na odgovor, zakazivanje pripremnog ročišta i glavne rasprave.

Pojedini instituti, kao što su medijacija i notarijum još uvijek nisu zaživjeli, mada su zakonske pretpostavke za iste ispunjene.

Najzad, još uvijek su prisutni problemi u pogledu uređenja i dostave tužbe na odgovor, održavanja pripremnog ročišta i sl.

Teško je u primjeni Zakona o krivičnom postupku odnose se na ujednaavanje prakse u tumačenju i primjeni pojedinih instituta. U ovom se području za daljim sticanjem znanja i vještina kako sudija, tako i tužilaca i branilaca da bi na adekvatan način mogli da se odgovori utvrđenim obavezama.

I dalje su prisutne nejasnoće pri određivanju pritvora, zakonitosti prikupljenih dokaza, obezbjeđenja dokaza, nepribavljanja dokaza po službenoj dužnosti i sl.

Poteškoće s kojim se sud susreće odnose se i na njegovu nejasnu ulogu u postupku u kojem se kao počinilac djela javlja neurazumljivo lice, nedostatak pritvorskih prostorija za smještaj ovakvog lica, nedostatak zakonske procedure za postupanje centra za socijalni rad sa ovim licima, nedostatak ustanova za smještaj i liječenje ovih lica koja su opasna po okolinu.

- Ukupno u radu Tužilaštava BiH u 2004. godini bilo je 2.556 predmeta, od čega je 633 predmeta preneseno iz 2003. godine, a u 2004. godini je zaprimljeno 1.923 nova predmeta.

U 2004. godini istraga je vođena u 303 predmeta, odnosno u pogledu 576 lica. Istraga nije okončana u 81 predmetu, odnosno u pogledu 186 lica. Za nesprovedenje istrage Tužilaštvo BiH se odlučilo u 111 predmeta, odnosno u pogledu 142 lica, a za obustavu istrage u 35 predmeta odnosno u pogledu 46 lica.

Optužnica je podignuta u 233 predmeta, odnosno protiv 378 lica. Od ovog broja, optužnica sa kaznenim nalogom je podignuta u 63 predmeta, a sporazum o priznavanju krivice je zaključen u 53 predmeta. U izvještajnom periodu bila je 1 nepotvrđena optužnica.

- Na kraju 2004. godine riješeno je 485 predmeta.

U 2004. godini istrage su vođene u 303 predmeta, odnosno protiv 576 lica. Od ovog broja, u predmetima koji se odnose na krivična djela protiv javne vlasti i vrijednosti zaštite njihove unarodnim pravom istraga je vođena protiv 3 lica, u predmetima koji se odnose na krivična djela protiv privrede i jedinstva tržišta istraga je vođena protiv 201 lice, te u predmetima koji se odnose na krivična djela dogovor, udruživanje i organizovani kriminal, istraga je vođena protiv 73 lica.

Istraga je obustavljena u 35 predmeta, odnosno u pogledu 46 lica. Od ovog broja, istraga je obustavljena u pogledu 1 lica u predmetima koji se odnose na krivična djela protiv javne vlasti i vrijednosti zaštite njihove unarodnim pravom, u pogledu 36 lica u predmetima koji se odnose na krivična djela protiv privrede i jedinstva tržišta, te u pogledu 2 lica u predmetima koji se odnose na krivična djela dogovor, udruživanje i organizovani kriminal.

Na kraju 2004. godine istraga nije okončana u 81 predmetu, odnosno u pogledu 186 lica. Od ovog broja, istraga nije završena u pogledu 1 lica u predmetima koji se odnose na krivična djela protiv javne vlasti i vrijednosti zaštite njihove unarodnim pravom, u pogledu 73 lica u predmetima koji se odnose na krivična djela protiv privrede i jedinstva tržišta, te u pogledu 19 lica u predmetima koji se odnose na dogovor, udruživanje i organizovani kriminal.

U 2004. godini podignuto je 326 optužnica u 233 predmeta, odnosno protiv 474 lica. Od ovog broja, optužnica je podignuta protiv 1 lica u predmetima koji se odnose na krivična djela protiv javne vlasti i vrijednosti zaštite njihove unarodnim pravom, protiv 410 lica u predmetima koji se odnose na krivična djela protiv privrede i jedinstva tržišta, te protiv 63 osobe u predmetima koji se odnose na krivična djela dogovor, udruživanje i organizovani kriminal.

U ukupnom broju podignutih optužnica, optužnica sa kaznenim nalogom je bilo 63, a sporazuma o priznanju krivice bilo je 53.

Rokovi utvrđeni Zakonom o krivičnom postupku BiH, a prije svega rokovi koji regulišu određivanje pritvora i njegovo trajanje, trajanje istrage i rokovi za potvrđivanje optužnice, poštuju se u potpunosti od strane Tužilaštva BiH.

Prisutni su pojedini nedostaci i nedorečenosti pojedinih odredbi Zakona o krivičnom postupku BiH, kao što su odredbe o odlučivanju o optužnici – u slučaju odbijanja potvrđivanja svih ili pojedinih takvih optužnica od sudije za prethodni postupak, ne postoji mogućnost izjavljivanja žalbe, te pregovaranje o krivici – nije određeno u kojoj fazi postupka osumnjičeni odnosno optuženi može pregovarati sa tužiocem o uslovima o priznavanju krivice, te kom sudiji (za prethodni postupak ili za prethodno saslušanje) se sporazum o priznanju krivice ima dostaviti, kao i ko ga usvaja ili odbacuje.

- Ukupno u radu svih tužilaštava u Republici Srpskoj (pet okružnih i Republičko tužilaštvo) u izvještajnom periodu bilo je 15.334 predmeta, od čega je 6.523

predmeta preneseno iz ranijih godina, a u 2004. godini je zaprimljeno 8.811 novih predmeta.

U 2004. godini, tužilaštva u Republici Srpskoj vodila su istragu u 5.744 predmeta. Istraga nije okončana u 5.337 predmeta. Za nesprovedenje istrage tužilaštva su se odlučila u 617 predmeta, a za obustavu istrage u 811 predmeta. Na drugi način je riješeno 495 predmeta.

Optužnica je podignuta u 5.007 predmeta. Od ovog broja, optužnica sa kaznenim nalogom je podignuta u 2.664 predmeta, a sporazum o priznavanju krivice je zaključen u 575 predmeta. U izvještajnom periodu je bilo 12 nepotvrđenih optužnica.

Na kraju 2004. godine riješeno je 6.832 predmeta, nezavršeno je ostalo 8.502 predmeta, odnosno 55,44 % u odnosu na ukupan broj predmeta.

U predmetima po vanrednim pravnim lijekovima, Republika tužilaštvo je razmatralo 33 inicijative za podizanje zahtjeva za zaštitu zakonitosti. U prekršajnom postupku razmatrane su 24 inicijative za ulaganje zahtjeva za zaštitu zakonitosti, te je u 3 slučaja uložena zahtjev. Na kraju 2004. godine 2 zahtjeva su uvažena, a jedan još nije riješen. U upravnom postupku ovakvih inicijativa je bilo 9, a u 1 predmetu je zahtjev i uložena.

Najzad, tokom 2004. godine formirana su nova tužilaštva sa specijalnim odjeljenjima, te ustanovljeni novi upisnici.

- U 2004. godini ukupno u radu svih tužilaštava u Federaciji BiH (deset kantonalnih i Federalno tužilaštvo) bilo je prijava protiv 31.490 lica. Od ovog broja, preneseno je iz 2003. godine prijava protiv 10.707 lica.

U protekloj godini, tužilaštva u Federaciji BiH vodila su istragu u pogledu 22.080 lica. Istraga je riješena u pogledu 10.055 lica, a nije okončana protiv 12.025 lica. Za obustavu istrage tužilaštva su se odlučila u pogledu 1.558 lica. Istraga je ustupljena ili riješena na drugi način u pogledu 455 lica.

U 2004. godini, optužnica je podignuta protiv 9.072 lica. Od ovog broja, optužnica sa kaznenim nalogom je podignuta protiv 3.394 lica, a sporazum o priznavanju krivice je zaključen u pogledu 775 lica.

Na kraju 2004. godine, u postupku pred sudom ostale su optužnice protiv 15.319 lica. Optužnica je potpuno odbijena protiv 140 lica, odnosno dijelimično protiv 8 lica, dok je u pogledu 11 lica optužnica povučena.

- U 2004. godini Osnovni sud Brčko Distrikta je ukupno u radu imao 63.704 predmeta. Od ovog broja predmeta u radu, iz 2003. godine preneseno je ukupno 11.165 predmeta, a 52.539 predmeta je primljeno u 2004. godini.

U 2004. godini je ukupno završeno po svim sudskim referatima 52.429 predmeta što iznosi 82% od svih predmeta u radu. Kada se ima u vidu da je priliv predmeta u 2004. godini ukupno iznosio 52.539 predmeta, sud nije riješio, u odnosu na priliv svega 110 predmeta, itd.

Na kraju 2004. godine ostalo je ukupno nezavršeno i time preneseno u 2005. godinu 11.273 predmeta, što je za 338 predmeta manje nego na kraju izvještajne 2003. godine u kojoj je sud u radu imao 2.537 predmeta manje nego u 2004. godini.

Ukupno u radu Tužilaštava Brčko Distrikta BiH u 2004. godini bilo je 567 predmeta, od čega je 169 predmeta preneseno iz ranijih godina, a u 2004. godini je zaprimljeno 398 novih predmeta.

U naznačenom vremenu istraga je vođena u 856 predmeta. Istraga nije okončana u 297 predmeta. Za obustavljanje istrage Tužilaštvo se odlučilo u 119 predmeta, a na drugi način riješeno je 42 predmeta.

Optužnica je podignuta u 398 predmeta. Od ovog broja, optužnica sa krivim nalogom je izdata u 242 predmeta, a sporazum o priznavanju krivice je zaključen u 70 predmeta. U izvještajnom periodu nije bilo nepotvrđenih optužnica.

Na kraju navedene godine riješeno je 400 predmeta, nezavršeno je ostalo 167 predmeta, odnosno 29,45 % u odnosu na ukupan broj predmeta.

U toku 2004. godine u postupku po žalbi javnog tužioca bila su 34 predmeta. Žalba je potpuno uvažena u 6 predmeta, djelimično u 4, a odbijena u 18 predmeta. Neriješeno po žalbi na kraju 2004. godine ostalo je 6 predmeta.

- U sklopu ukupnih reformi pravosuđa u Bosni i Hercegovini, na osnovu Zakona o visokom sudskom i tužilaškom vijeku u BiH, sredinom juna 2004. godine počelo je sa radom jedinstveno Visoko sudsko i tužilaško vijeće BiH. Ono je već pripremiло svoj Strateški plan rada za period mart 2005.-decembar 2006. godine. U ovom planu naglašava se značaj snažnog i nezavisnog pravosuđa, kroz identifikovanje ciljeva prioriteta u Bosni i Hercegovini, i načina kako se predviđeni ciljevi mogu ostvariti.

B/ Komisija za ljudska prava

179. Dejtonskim mirovnim sporazumom, zbog specifičnosti strukture Bosne i Hercegovine i obimnih kršenja ukupnih ljudskih prava, uspostavljen je novi tip tijela koje će promovisati i štiti individualna ljudska prava pod nazivom Komisija za ljudska prava. Ovo tijelo je obuhvatilo, tj. sastoji se iz institucije Ombudsmena za ljudska prava na državnom i entitetskim nivoima, i Doma za ljudska prava koji ima sudska ovlaštenja. Ova institucija, koja je bila djelimično popunjena i sa meunarodnim osobljem, trebalo je da prestane sa radom u 2000. godini, ali zbog obima predmeta mandat Doma za ljudska prava bio je produžen do kraja 2003.godine, kada je prestao sa radom. Ali zbog velikog broja neriješenih predmeta pri Ustavnom Sudu Bosne i Hercegovine formirana je Komisija za ljudska prava sa osnovnim zadatkom da pomenute predmete obradi i privede kraju.

Ombudsmen za ljudska prava Bosne i Hercegovine

180. Ombudsmen za ljudska prava Bosne i Hercegovine uspostavljen je u skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine, Aneksom 4. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini od 14. decembra 1995. godine, i dalje uređen Aneksom 6 tog Sporazuma. Na toj zakonskoj osnovi ova institucija je u 1996. godini počela da djeluje kroz svoje dvije kancelarije, sa sjedištem u Sarajevu i glavnom kancelarijom u Banjoj Luci, a sa krajem 2000.god. i podružnicom u Brčko Distriktu BiH. Institucija je osnovana u svrhu zaštite ljudskih prava i unapređenja dobrog vladanja, kao i vladavine zakona u Bosni i Hercegovini. U tom cilju, Institucija je razmatrala i razmatra pojedinačne žalbe, istrage i preduzima razne aktivne mjere.

Po etkom 2001.godine stupio je na snagu Zakon o ombudsmenu za ljudska prava Bosne i Hercegovine koji je usvojen na oba doma Parlamenta BiH, ime je bio oslobođen put za ovu instituciju pod punom domaćom odgovornošću, jer je na čelu ove institucije bio je stranac sve do 31. decembra 2003. godine. Njega su sa 1. januarom 2004. godine zamijenila tri državljanima Bosne i Hercegovine u skladu sa relevantnim odredbama postojećeg Zakona. Tako je obaveza rada "na uspostavljanju multietničkih ombudsmena" na državnom nivou ispunjena.

Institucija ombudsmena, postoji i na nivoima entiteta. Sastoji se od po tri ombudsmena, po jednog iz svakog konstitutivnog naroda. Istina, u Republici Srpskoj od 01. 01.2005. godine postoji jedan ombudsman sa dva zamjenika. To znači da u ovom vremenu u Bosni i Hercegovini postoje tri različite institucije sa nadležnostima koje se barem djelimično preklapaju, kao i tri različita nivoa materijalne nadoknade. Trenutno je u pripremi Zakon o ombudsmenu za ljudska prava u Bosni i Hercegovini kojim će se precizirati rad ove institucije uzimajući u obzir otklanjanja svih nedosljednosti i neracionalnosti koje su se javljale u proteklom periodu.

Ombudsmeni Federacije Bosne i Hercegovine

181. Ombudsman Federacije Bosne i Hercegovine ustanovljen je kao institucija, a oni sami imenovani po etkom 1995. godine, od strane Predsjedavajućeg OSCE i obavljali su svoje ustavne aktivnosti do 30.07.2002. godine u tzv. prelaznom periodu i angažmanu uz političku, logističku i finansijsku podršku OSCE-a. Na osnovu Memoranduma o razumijevanju, zaključenog između Misije OSCE u Bosni i Hercegovini i Vlade Federacije Bosne i Hercegovine, kao i na osnovu Zakona o ombudsmenima Federacije Bosne i Hercegovine, parlament Federacije Bosne i Hercegovine imenovao je ombudsmena sa mandatom od četiri godine. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine u odredbama B.1.2. definisao je poziciju ombudsmena.

Parlament je usvojio prvi godišnji izvještaj o aktivnostima Ombudsmena za 2002. godinu. Prema navodima iz dokumenta, najveći broj tužbi odnosio se na zaštitu prava na imovinu građana. Druga najveća grupacija odnosi se na primljene tužbe građana povodom zaštite prava na stan.

Pravo na rad je, također, često povremeno i vršena je diskriminacija po osnovu etničke ili političke pripadnosti. Često je bilo zloupotrebe instituta "čekanja".

Po pitanju lične bezbjednosti i privatnosti veliki broj građana, uglavnom, pripadnika manjinskih naroda na određenom području, obrađao se Ombudsmenu za zaštitu prava, čemu je posebno doprinijela neažurnost federalne policije, koja je bila uglavnom jednonacionalna (u zavisnosti od kantona do kantona) i pod neposrednom kontrolom političkih stranaka.

Pravo da djeca uču na maternjem jeziku nije bilo omogućeno svojoj djeci na području Federacije Bosne i Hercegovine.

Nekoliko pritužbi odnosilo se na garantovano pravo slobode govora i štampe.

Pravo na socijalnu zaštitu i pravo isplate penzija su, također, povrede prava zbog kojih su se građani često obraćali ombudsmenu. Veliki problem građanima predstavljalo je pravo na pribavljanje raznih potvrda koje je bilo potrebno pribaviti po pitanju ostvarivanja prava na isplatu penzija.

182. Svoju ustavnu funkciju zaštite sloboda i prava građana i njihovog ljudskog dostojanstva, ombudsmeni su izvršavali i u kontekstu sprovođenja zaključaka konferencije Vijeća za implementaciju mira u Bosni i Hercegovini, održane u Bonu decembra 1997. godine, zatim sjednice Upravnog odbora na ministarskom nivou održane u Luksemburgu juna 1998. godine, i najzad, Madridske deklaracije iz decembra 1998. godine, koja je posebno apostrofirala vladavinu zakona i funkcionisanje pravne države, te povratak svih prognanih lica u svoje domove.

Povratak izbjeglica i raseljenih lica je usko vezan za primjenu imovinskih zakona. Praćenje provođenja imovinskih zakona od aprila 1998. godine bilo je usmjereno na sagledavanje kako se ostvaruju prava građana na povrat stanova na kojima postoji stanarsko pravo, zatim prava na povrat nekretnina u svojini građana, prava na otkup stanova na kojima postoji steno stanarsko pravo, kao značajnog segmenta privatizacije.

Proces formiranja organa izvršne vlasti nakon lokalnih izbora održanih na području Federacije 2000. godine odvijao se neujednačeno. To se posebno odnosilo na formiranje organa i službi multietničkog sastava i principa. Posebno izražen problem u organizovanju i funkcionisanju vlasti bio je prisutan na području Hercegovačko-neretvanskog kantona i u samom gradu Mostaru.

Uz puno angažovanje IPTF, proces reorganizacije policije i njena uspostava u skladu s međunarodnim standardima, otpočeo je ranije i na svim nivoima Federacije dopisno.

U Federaciji Bosne i Hercegovine osnova policijskog organizovanja je na nivou kantona.

Pravo na ličnu i imovinsku sigurnost dobija sve veću važnost u radu Ombudsmena zbog sve većeg straha građana od rasta kriminala.

Dakle, u prvih pet godina postojanja Ombudsmeni su u radu imali ukupno 29.707 žalbi, na osnovu kojih je otvoren postupak istraživanja o mogućim povredama ljudskih prava.

Temeljni trendencija oba ustava, Bosne i Hercegovine i Federacije Bosne i Hercegovine je stvaranje multietničkog društva koje bi trebalo da bude ukorijenjeno u zajedničkom naporu za promovisanje demokratskih vrijednosti – u jednakim pravima građana koji treba da dijele odgovornost za život u Federaciji Bosne i Hercegovine.

Pozitivni pomaci u odnosima vlasti prema ombudsmenima evidentni su i u spremnosti na saradnju koju su iskazale dvije komisije za ljudska prava pri domovima Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine.

Pravo na rad, priznato članom 6. Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, u toku 1999. godine ostvarilo je samo 408.000 građana. Nivo ovog prava je još nepovoljniji kada se ima u vidu da u sektoru vanprivrede radi više od 92.000 radnika, što je gotovo na nivou 1991. godine, dok je u privredi oko 300.000 manje zaposlenih nego u 1991. godini.

Najugroženija kategorija građana su nezaposleni, radnici na otklanjanju i penzioneri.

Penzioneri i dalje drže primat unutar ove kategorije građana. Njihov broj se povećao sa 200.000 u 1998. godini na 256.000 u 1999. godini. U odnosu na 1991. godinu, to je povećanje za oko 100.000. Uz to, oko 100.000 penzionera ima penziju oko 115 KM.

Jedan broj djece nije uopšte obuhvaćen obaveznim osnovnim obrazovanjem, kao što su djeca raseljenih lica, romska djeca, sa nepoznatim ali i stalnim mjestom boravka, djeca sa umanjnim tjelesnim sposobnostima, socijalno ugrožena djeca, delikventna djeca, mlada djeca u porodicama sa velikim brojem djece.

U toku 2000. godine Ombudsmeni su, po njihovim informacijama, imali oko 112.000 pismenih i usmenih kontakata sa građanima. Tim povodom su zaprimili 19.414 žalbi, od kojih su u 10.896 slučajeva otvorili istragu za 23.220 lica kojima su ljudska prava povrijeđena. U istoj godini završeno je 7.628 žalbi, uključujući i žalbe iz ranijih godina. Od toga je 51% pozitivno završenih predmeta, gdje su preporuke Ombudsmena prihvaćene i uspostavljena narušena prava žalilaca. Broj prihvaćenih preporuka povodom žalbi zaprimljenih u 2000. godini je u daljem porastu i iznosi oko 59%.

183. Opća deklaracija o ljudskim pravima ističe na čelo jednakosti pred zakonom, pretpostavku nevinosti i pravo na pošteno i javno suđenje pred nezavisnim i nepristrasnim sudovima ustanovljenim zakonom kao najvažnije u ostvarivanju ljudskih prava. Nezavisnost sudova biće zajamčena od strane države i dužnost je svih vladinih i drugih institucija da poštuju i osiguravaju nezavisnost sudstva, navedeno je u Univerzalnoj Deklaraciji o nezavisnosti sudova.

Od 1998. godine počeo je proces reforme pravosudnog sistema u Bosni i Hercegovini na osnovu Rezolucije UN-a 1148 od 16. jula 1998. godine. Kasnije, Madridskom deklaracijom Vijeća za implamentaciju mira, određen je rok do 30. juna 1999. godine kada je parlament trebalo da usvoji zakone kako bi se postiglo nezavisno i nepristrasno sudstvo. Zakone o sudskoj i tužilačkoj funkciji u Federaciji Bosne i Hercegovine nametnuo je Visoki predstavnik za Bosnu i Hercegovinu, a ovaj zakon je stupio na snagu 17.05.2000. godine.

Procenat realizacije preporuka u individualnim predmetima prve godine iznosio je ispod 30%, potom se narednih godina dizao do 50%, da bi tek 2001. godine dostigao nivo od 74,84%, a 5.195 žalbi bilo je iz oblasti povreda prava na imovinu i prava na dom-stan.

Krajem 2001. godine u Vrhovnom sudu Federacije Bosne i Hercegovine ostalo je neriješeno 9.592 predmeta, od čega iz nadležnosti Upravnog odjeljenja (upravni sporovi) ukupno 8.503 predmeta.

Tabela broj : 7. **Prikaz broja primljenih i riješenih žalbi**

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	ukupno
Broj žalbi	1.747	3.861	5.733	8.277	9.118	19.414	16.682	17.219	14.444	96.495
Riješene žalbe			16,0 %	19,4 %	25,8 %	33,0%	38,3%	41,2%	37,8%	

Na osnovu Memoranduma o razumijevanju izme u OSCE-a i Federacije Bosne i Hercegovine, Federacija Bosne i Hercegovine je 2002. godine, prvi put od svog ustanovljenja (januara 1995. godine), preuzela punu odgovornost za funkcionisanje institucije Ombudsmena, a Parlament Federacije Bosne i Hercegovine imenovao je tri doma a ombudsmena u skladu sa Zakonom o ombudsmenima Federacije Bosne i Hercegovine.

Porast broja žalbi u odnosu na 2002. godinu posebno je evidentiran u oblasti socijalnih prava: povrede prava na rad pove ane su za 35% (u 2003. godini primljeno 875 žalbi u kojima je 1.246 gra ana tražilo ostvarivanje prava na rad), dok se na povredu prava iz zdravstvenog i socijalnog osiguranja žalilo 1.298 gra ana ili za 532% više nego u prethodnom izvještajnom periodu, u kome su žalbe podnijela samo 244 gra ana u 302 žalbe.

Ombudsmeni nisu prihvatili 8.332 žalbe gra ana, što iznosi 57,6% od ukupnog broja žalbi, što je manji postotak nego u 2002. godini kada nije prihva eno 62,3% žalbi.

184. Broj zaostalih i neriješenih predmeta na kraju 2003. godine bio je zabrinjavaju e veliki, jer je na hiljade neriješenih predmeta ležalo u ladicama sudova. Ilustracije radi, naveš emo nekoliko pokazatelja:

- Kantonalni sud Sarajevo - ukupno 4.514 predmeta,
- • Op inski sud Sarajevo - ukupno 256.061 predmeta, od ega oko 200.000 predmeta se odnosi na izvršne predmete koji ekaju na prinudnu provedbu (velikim dijelom po zahtjevima javnih i komunalnih preduze a). Ovdje naglašavamo podatak "oko 200.000 predmeta", jer u zvani no dostavljenom izvještaju stoji ovakva konstatacija, pa se jasno da zaklju iti da ni sudu nije poznato koliko u stvari ima ovih predmeta koji nisu riješeni.
- • Kantonalni sud Mostar - ukupno 3.272 predmeta
- • Sud za centralnu zonu Mostara - ukupno 442 predmeta
- • Op inski sud Mostar I - ukupno 5.446 predmeta
- • Op inski sud Mostar II - ukupno 2.734 predmeta,
- • Op inski sud apljina - ukupno 3.598 predmeta
- • Op inski sud Konjic - ukupno 3.441 predmet

- • Opinski sud Titluk - ukupno 2.185 predmeta
- • Kantonalni sud Bihać - ukupno 3.021 predmeta
- • Opinski sud Cazin - ukupno 6.954 predmeta

Također, zabrinjava i broj neriješenih predmeta na Vrhovnom sudu Federacije Bosne i Hercegovine, budući je na kraju godine ostalo neriješeno 14.696 predmeta, od čega 587 u krivičnom odjeljenju Suda, zatim 2.272 predmeta u građanskom i 11.836 u upravnom odjeljenju. U odnosu na 2002. godinu, povećan je broj neriješenih predmeta za oko dvije hiljade, posebno u dijelu upravnih sporova.

Iz ovih pokazatelja evidentno je da je najteže stanje u upravnom odjeljenju Vrhovnog suda Federacije Bosne i Hercegovine. Broj neriješenih predmeta starih i po nekoliko godina je vrlo zabrinjavajuć: u ovom sudu takvih je 1.856 predmeta iz 1998., 1999. i 2000. godine.

Tabela broj: 8. **Statistika primljenih i riješenih predmeta**

Ukupan broj predmeta u radu od 01. 01. 2004 do 27. 05. 2004 je slijedeći:	3084
Broj prenesenih predmeta iz 2003. godine	735
Broj zaprimljenih predmeta od 01. 01. 2004.	2349
Od toga riješeno predmeta	2179
Ukupno neriješenih predmeta	905
Od 01. 01. 2004. do 27. 05. 2004. izdato Preporuka Ombudsmena	14

Prethodni podaci govore da se u pomenutom periodu instituciji Ombudsmana sa novim žalbama obratilo 2349 građana; u skraćenom postupku riješeno 1629 predmeta, a u redovnom postupku 550 predmeta, od čega je 169 predmeta registrovano u 2004. godini.

Ilustracije radi, navodimo podatak da je 31.12.1999. godine u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija u Federaciji Bosni i Hercegovini ukupno bilo 883, a 30.09.2000. godine 1.181 osuđenih lica, što je povećanje za oko 34%. Broj izvršilaca krivičnih djela ili prekršaja u stalnom je porastu, pa se u narednih nekoliko godina ne može očekivati smanjenje broja osuđenih lica koja se upućuju na izvršenje krivičnih sankcija u kazneno-popravne ustanove, već se, naprotiv, može očekivati povećanje broja ovakvih lica.

• **Odjeljenje za maloljetnike**

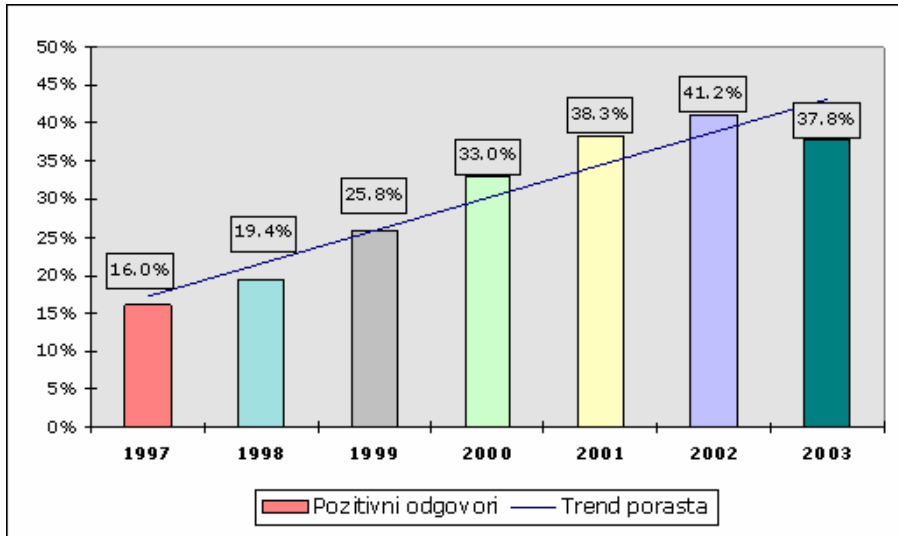
185. U Kazneno-popravnom zavodu Zenica Odjeljenje za maloljetnike smješteno je u posebnoj paviljonu koji je izdvojen od ostalih. Kaznu maloljetničkog zatvora u ovom

Odjeljenju izdržavaju maloljetnici i mlada punoljetna lica do 23 godine života. Planirani i obezbijeni kapacitet ovog odjeljenja je za 32 maloljetna osuđena lica, sa predviđenim četiri ležaja u jednoj sobi. Međutim, taj kapacitet je narušen, jer je u ovom odjeljenju na izdržavanju kazne maloljetničkog zatvora na dan 03.10.2000. godine bilo 46 osuđenih maloljetnika, od čega 35 Bošnjaka, 3 Srbina, 3 Hrvata, 2 Albanca, 1 Rom, ostalih 2. Odjeljenje ima obezbijeni sav potreban stručni kadar za prevaspitanje i obezbijena je radna terapija, pohranjene osnovne i Srednje mješovite metalske škole, koju trenutno pohađaju 12 maloljetnika. Osnovni problem u ovom odjeljenju je prijem velike broja osuđenih maloljetnih lica od predviđenog kapaciteta, time su narušeni zakonom predviđeni standardi minimuma prostora, a sanitarni uređaji su kao i u ostalim zgradama Kazneno-popravnog zavoda Zenica.

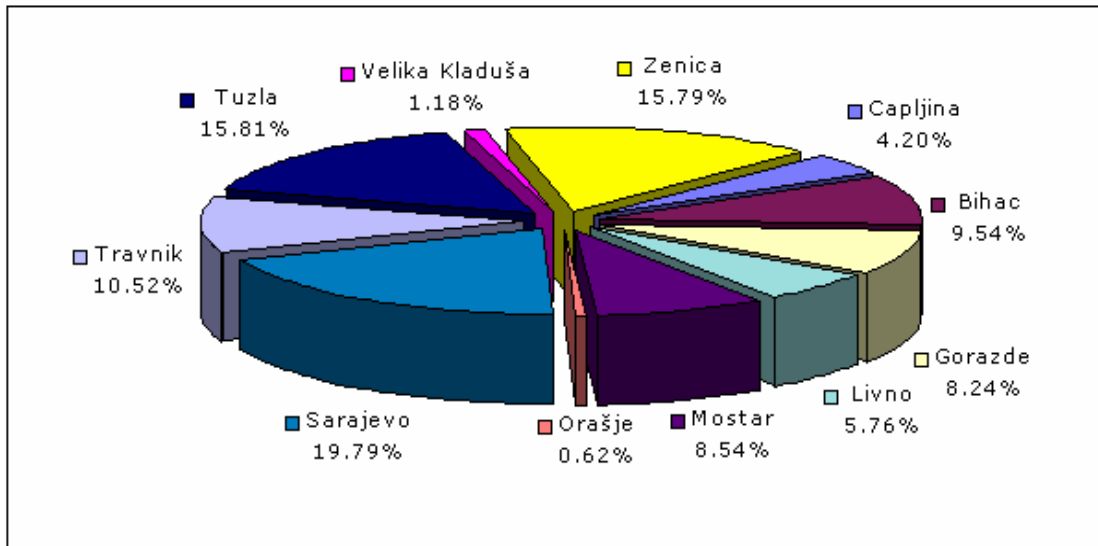
- **Odjeljenje za izvršenje mjera bezbjednosti obaveznog psihijatrijskog liječenja i uvođenja u zdravstvenoj ustanovi**

186. Poznato je da se ova mjera bezbjednosti prije rata izvršavala u za to specijalizovanoj i namjenski predviđenoj Psihijatrijskoj bolnici Sokolac (Republika Srpska), tako da je područje Federacije Bosne i Hercegovine danas ostalo bez zdravstvene ustanove ovog tipa. Tokom 1996. godine formirano je ovo odjeljenje u okviru Kazneno-popravnog zavoda Zenica, ali se radi o istoj improvizaciji, jer ovo odjeljenje ne ispunjava ni minimalne uslove za ovu kategoriju štitenika, kojima prvenstveno treba obezbijediti liječenje. Odjeljenje je smješteno u posebnom manjem paviljonu sa samo tri prostorije za štitenike i nekoliko prostorija za liječenje i zdravstveno osoblje. Kapacitet ovog odjeljenja je 40 štitenika, a na dan 03.10.2000. godine bilo ih je 56, od čega su 50 Bošnjaci, 2 Srbi i 4 Hrvati. Prijem velike broja štitenika od predviđenih kapaciteta je, ionako loše uslove smještaja, još više pogoršao.

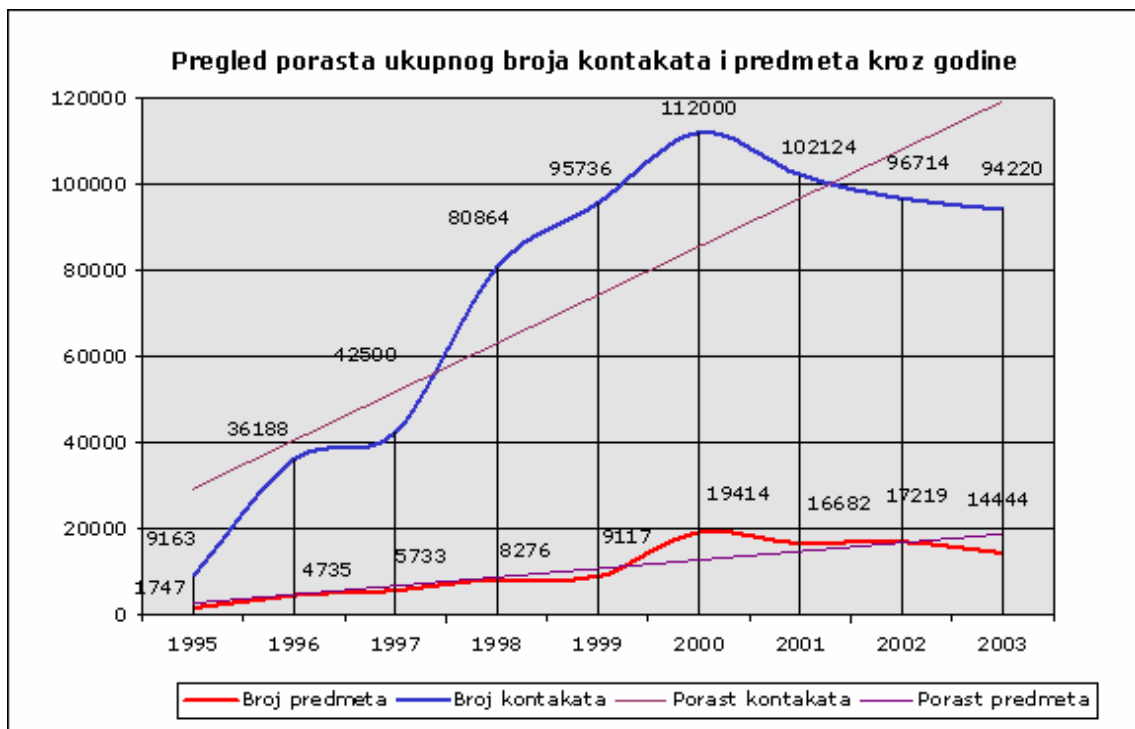
Grafikon broj: 3.

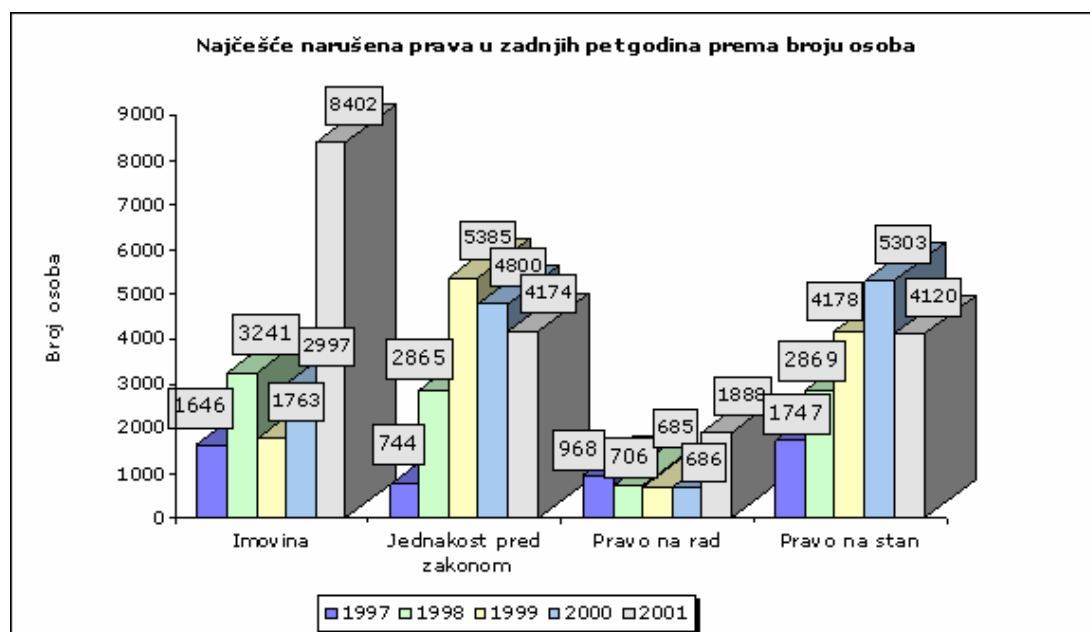
Grafikon broj: 4.

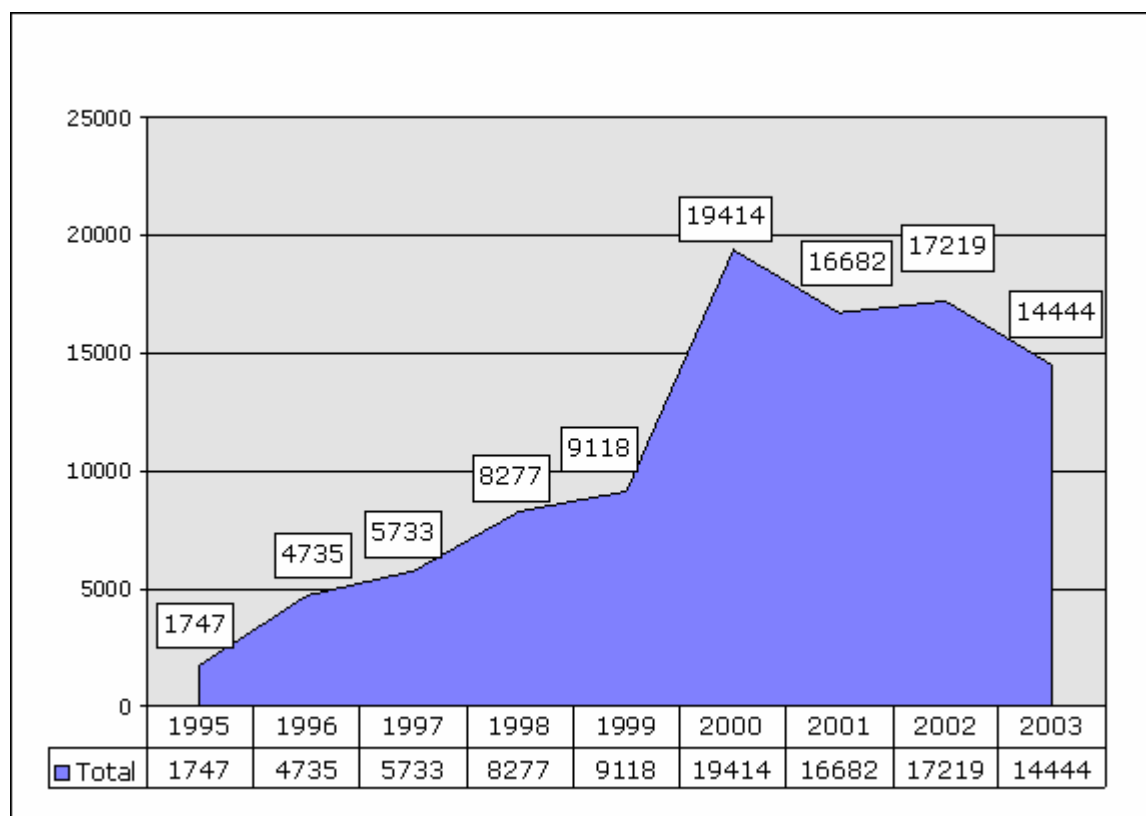
Grafikon broj: 5

Grafikon broj: 6.

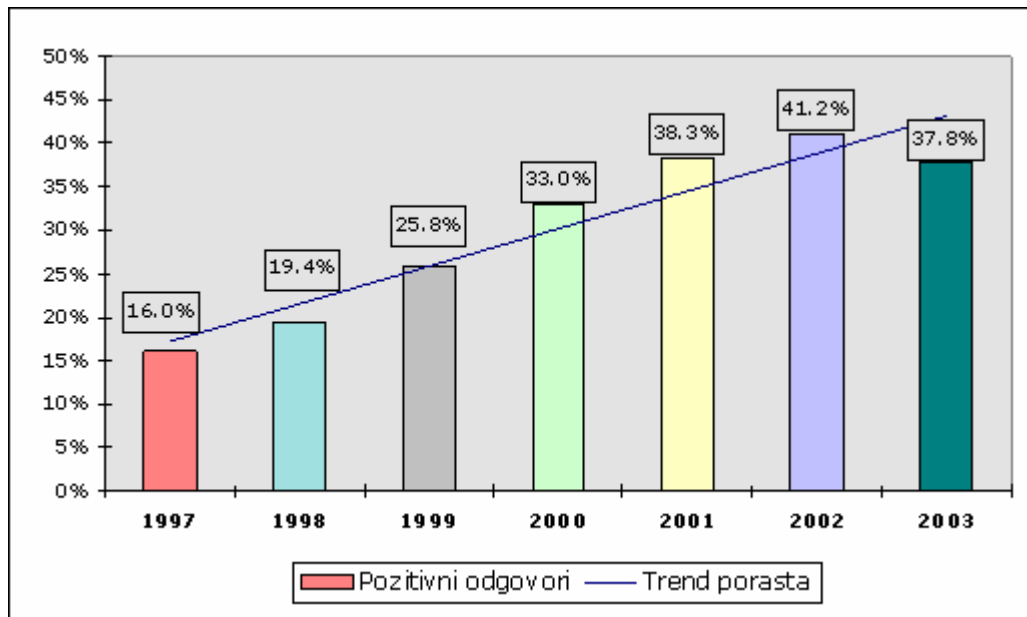

Grafikon broj: 7.

Prema prezentiranim podacima može se konstatovati da je u periodu od 1995.-2003. godine ukupno registrovano 96.495 predmeta.

Grafikon broj 8.

Izvor podataka: Izvještaji Ombudsmena Federacije Bosne i Hercegovine

Ombudsmen Republike Srpske

187. Kao jedan od mehanizama za zaštitu i ostvarivanje osnovnih prava i sloboda građana, uspostavljena je institucija Ombudsmena Republike Srpske. Rad Ombudsmena Republike Srpske je uspostavljen i regulisan Zakonom o ombudsmenu Republike Srpske koji je donesen u 2000. godini i objavljen u «Službenom glasniku RS», broj: 4/00.

Nadležnost i ovlaštenja Ombudsmena Republike Srpske utvrđena su Zakonom o Ombudsmenu Republike Srpske. Ombudsmen je ovlašten da primi, prati i istražuje slušajne kršenja ljudskih prava i sloboda počinjenih od strane bilo kojeg državnog organa ili organizacija koje vrše javne poslove, kao i organa vojne uprave, službi bezbjednosti i tajnih službi, te slušajne lišavanja slobode (policija, zatvori) i da predloži odgovarajuće individualne ili opšte mjere, ili oboje. Ombudsmen može predlagati izmjene zakona i drugih propisa čije odredbe mogu uzrokovati diskriminaciju ili povredu prava i sloboda.

Ombudsmen je ovlašten da istražuje slušajne lošeg funkcionisanja sudskog sistema, te da predlaže individualne ili opšte mjere.

Određene slušajne Ombudsmen može iznositi pred Ustavni sud Republike Srpske.

Slušajne u kojima se navode povrede ljudskih prava Ombudsmen može proslijediti najvišim sudskim vlastima u Bosni i Hercegovini nadležnim za ljudska prava.

Ombudsmen prvenstveno rješava specifične probleme koje pojedinac ima u odnosu prema organima vlasti.

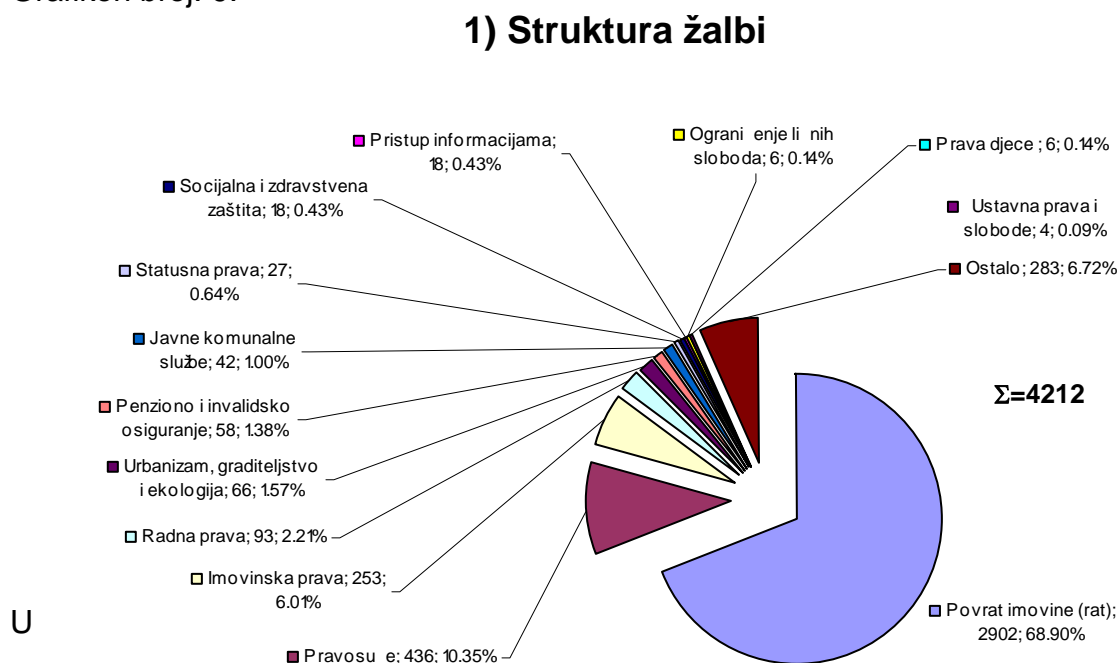
Ombudsmen postupa po podnesenoj žalbi-predstavci ili po službenoj dužnosti.

Ukoliko se radi o slabostima u sistemu rješavanja, Ombudsmen može proporu iti izmjene zakonskih rješenja ili kriterija koji se koriste pri donošenju odluka kako bi se ubudu e sprije ila diskriminacija i kršenje prava i sloboda gra ana.

188. Po pitanju žalbi koje se odnose na rad sudova, gra ani i pravna lica žalili su se na sporst rada sudova, odnosno povredu prava iz lana 6. Evropske Konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Ukupno stanje u pravosudnom sistemu Republike Srpske je i dalje nezadovoljavaju e, posebno sa aspekta ažurnosti. Nadležnosti Ombudsmena uklju uju ovlaštenja da istraži sve slu ajeve lošeg funkcionisanja sudskog sistema u Republici Srpskoj i preporu i odgovaraju e individualne ili opšte mjere ili oboje. Me utim, Ombudsmen nije u proteklom razdoblju istraživao uzroke lošeg funkcionisanja sudskog sistema, niti je davao preporuke za poboljšanje stanja, jer je u toku reforma pravosudnog sistema koju sprovodi me unarodna zajednica i od koje se o ekuju veliki pozitivni pomaci u sistemu pravosu a.

Grafikon broj: 9.

Pred Vrhovnim sudom, samo u predmetima po tužbi u upravnom sporu, kao jednoj od nadležnosti suda, primljeno je preko 3.500 tužbi koje nije mogu e procesuirati u nekom razumnom vremenu.

U 2003. godini znatno je pove an broj žalbi koje se odnose na rad pavosu a u odnosu na broj žalbi u 2002. godini.

U toku 2003. godine podneseno je 3028 pismenih žalbi, a iz 2002. godine prenesena su 342 neokon ana predmeta, tako da je ukupno za rješavanje u 2003. godini bilo 3370 žalbi. U pore enju sa 2002. godinom, kada je za rješavanje bilo ukupno 4212 žalbi, to je za 842 žalbe manje. Do velikog smanjenja broja žalbi došlo je u oblasti

povrata imovine napuštene u toku rata. Tako je u 2002. godini bilo 2902 žalbe vezane za povrat imovine, a u 2003. godini 878. Ovo je svakako rezultat privo enja kraju ukupnog procesa povrata imovine, kao i rješavanja predmeta hronološkim redom od strane Ministarstva za izbjeglice i raseljena lica. Me utim, znatno je pove an broj žalbi koje se odnose na rad pravosu a, povrede imovinskih prava, penzionog i invalidskog osiguranja, socijalne i zdravstvene zaštite, radnih prava i dr. Manji broj žalbi podnesenih za pojedina ne slu ajeve kršenja prava dao je nešto više prostora ombudsmenu Republike Srpske da djeluje po službenoj dužnosti, kao i za druge aktivnosti koje su iskazane u ovom izvještaju.

Do kraja 2003. godine okon an je postupak po 2846 žalbi (85%), dok je ostao neokon an postupak po 524 žalbe po kojima e se nastaviti postupati u 2004. godini.

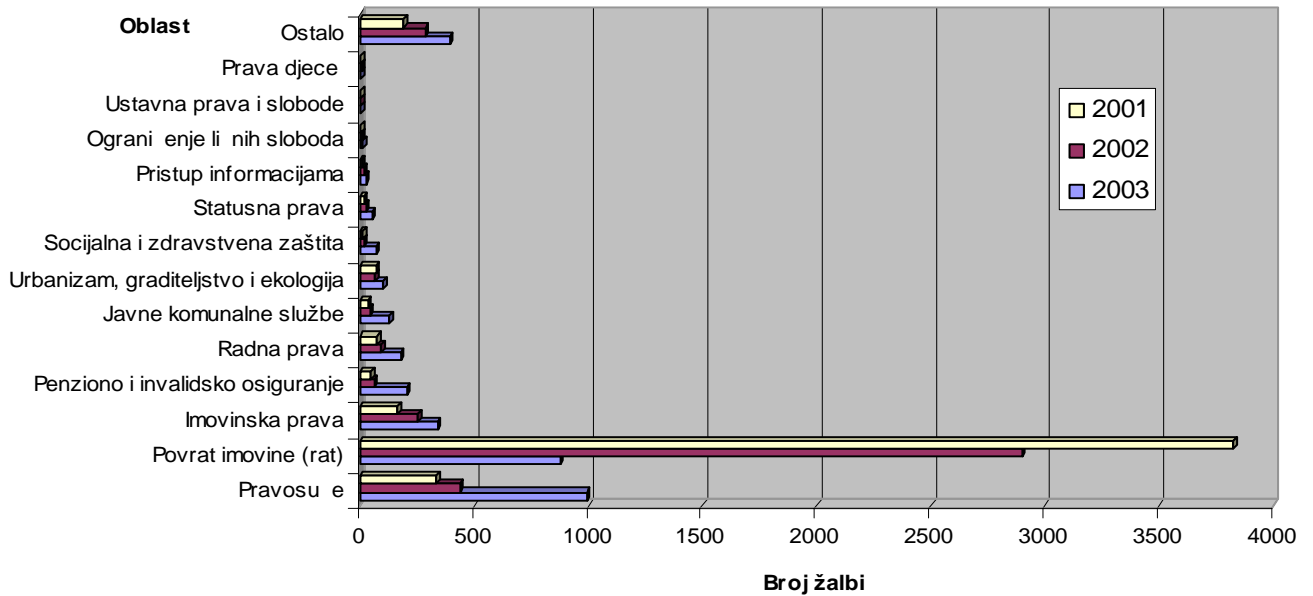
Sudovi su uglavnom blagovremeno reagovali na intervencije ombudsmena Republike Srpske i uzimali u rad te predmete zakazuju i ro išta i preduzimaju i druge procesne radnje.

U toku 2003. godine kod ombudsmena Republike Srpske ukupno su procesuirane 452 žalbe, koje se odnose na povrede prava iz oblasti: socijalne i zdravstvene zaštite, penzijsko-invalidskog osiguranja i radnih prava, što je 15% ukupnog broja žalbi dostavljenih ombudsmenu Republike Srpske u 2003. godini. Ovaj broj je znatno ve i u odnosu na 2002. godinu kada je bilo procesuirano samo oko 2% žalbi iz ove oblasti. Analizom primljenih žalbi zapaža se da su prava radnika i uopšte socijalna problematika postali posebno aktuelni u 2003. godini sa stanovišta povreda priznatih prava. Velik broj gra ana se obratio Ombudsmenu Republike Srpske zbog otkaza ugovora o radu. Proces privatizacije je u brojnim slu ajevima rezultirao otpuštanjem velikog broja radnika bez donošenja socijalnog programa njihovog zbrinjavanja. Pored toga, zabilježeni su i slu ajevi da novi vlasnici ne izvršavaju osnovne obaveze prema radnicima ili da novi vlasnici nezakonito otpuštaju zate ene radnike i zapošljavaju nove. Istraga Ombudsmena je pokazala da se u velikom broju preduze a uopšte ne vrši uplata pripadaju ih doprinosa za penziono, invalidsko i zdravstveno osiguranje, ime su radnici, bez svoje krivice, direktno onemogu eni da koriste zdravstvenu zaštitu ili ostvare penziju. Pored toga, gra ani su se obra ali ombudsmenu Republike Srpske, jer u znatnom broju preduze a nisu vršene redovne isplate plata, a u nekim preduze ima ak i više godina. U takvim slu ajevima radnici su bili prinu eni da se zbog zaštite svojih prava obra aju sudovima na kojima se postupci vode jako dugo, pa ak i po nekoliko godina. U oblasti radnih sporova u toku 2003. godine Osnovni sud Bijeljina je otvorio 91 novi predmet, a Osnovni sud Zvornik 93 nova predmeta. Na dan 31.12.2003. godine Osnovni sud Doboj je imao ukupno 361 neriješen predmet u oblasti radnih sporova. Zabilježene su i žalbe radnika na rad sindikata koji prema njihovim navodima nema potrebnu snagu, a u nekoliko slu ajeva, ni spremnost da zaštiti radnika. S obzirom na ovakvo stanje radnici su se esto opredjeljivali za blokadu puteva, štrajkove gla u, ak i prijetnje samoubistvom.

Grafikon broj: 10.

STATISTI KI POKAZATELJI

Pore enje godišnjih priliva žalbi po oblastima

Grafikon broj: 11.

Rad po žalbama u 2003. godini

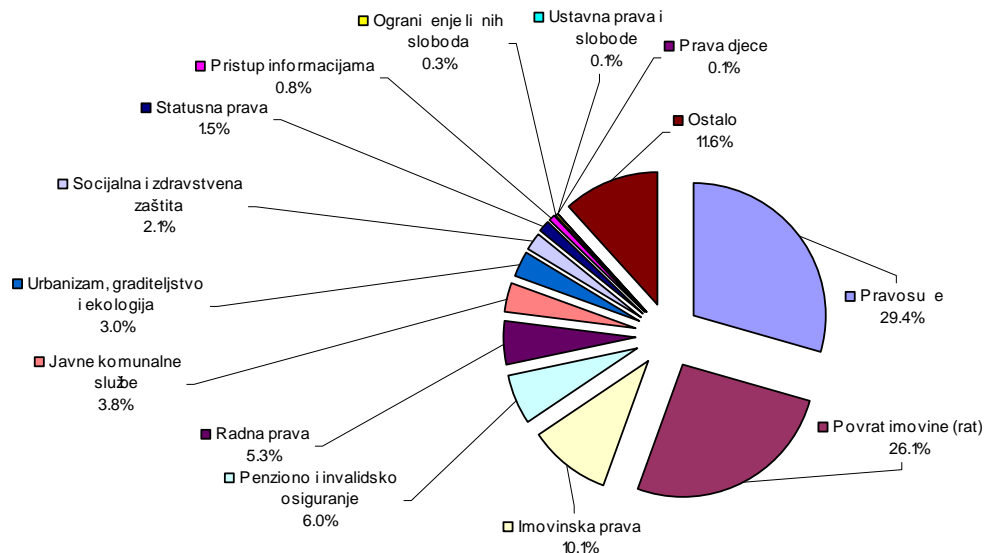
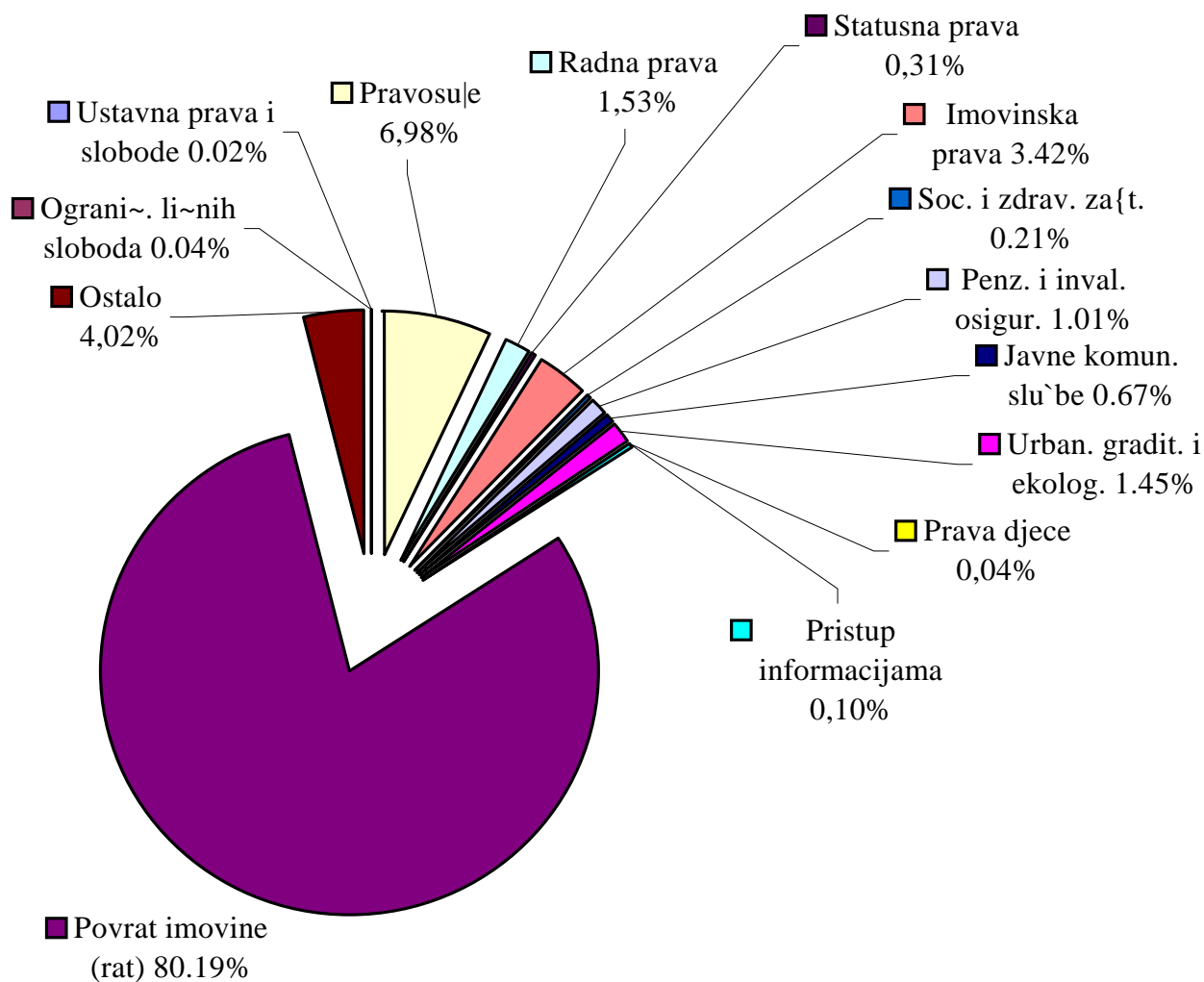

Tabela broj: 9. Struktura žalbi u 2001. 2002 i 2003. godini

R. Br	Struktura žalbi	2000.	%	2001.	%	2002.	%
1.	Povrat imovine	3826	80,19	2902		878	
2.	Pravosu e	333	6,98	436		991	
3.	Imovinska prava	163	3,42	253		339	
4.	Radna prava	73	1,53	93		178	
5.	Urbanizam, gra evinarstvo i ekologija	69	1,45	66		101	
6.	Penzijско-invalidsko osiguranje	48	1,01	58		203	
7.	Javne komunalne slu`be	32	0,67	42		203	
8.	Statusna prava	15	0,31	27		49	
9.	Socijalna i zdravstvena prava	10	0,12	18		71	
10.	Pristup informacijama	5	0,01	18		26	
11.	Ograni~enje li nih sloboda	2	0,04	6		10	
12.	Prava djeteta	2	0,04	6		2	
13.	Upravna prava i slobode	1	0,02	4		4	
14.	Ostalo	192	4,02	283		390	
15.	UKUPNO	4771		4212		3370	

Sudovi su, uglavnom, blagovremeno reagovali na intervencije Ombudsmena Republike Srpske i uzimali u rad predmete koji su bili predmetom žalbe, zakazivali ro i`ta i preduzimali druge procesne radnje.

Grafikon broj: 12. Struktura žalbi

Dom za ljudska prava Bosne Hercegovine

189. Dom za ljudska prava Bosne i Hercegovine osnovan je shodno Dejtonskom mirovnom sporazumu, kako bi se bavio slučajevima kršenja Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, kao i kršenjima lepeze drugih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima. Domu za ljudska prava data je nadležnost *ratione materiae*, koja nadilazi nadležnost koju vrši Evropski sud za ljudska prava u skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. Dom je mogao pretresati kršenja socijalnih i ekonomskih prava, a njegova nadležnost da razmatra navedenu diskriminaciju nije bila ograničena. Osim toga, Dom je mogao primjenjivati i odredbe drugih međunarodnih ugovora o ljudskim pravima, a ne samo Evropsku konvenciju, a privremene mjere koje je mogao nametati su obavezujuće za domaće vlasti. Mogao je propisivati takve mjere koje su vlasti morale preduzimati radi sprovođenja njegovih odluka, koje uveliko prevazilaze ovlaštenja Evropskog suda za ljudska prava da dodjeljuje obeštećenje. Rad Doma za ljudska prava tokom proteklih godina donio je nekoliko značajnih odluka za zemlju, za šta je dobio mnogo pohvala.

Mada je mandat Doma za ljudska prava Bosne i Hercegovine bio istekao 2001.godine, zbog potrebe je produžen zaključno sa 31.12.2003.godine. Zbog neriješenih oko 10.000 predmeta, od 01.01.2004.godine ovu instituciju "naslijedila" je novoformirana Komisija za ljudska prava, ustanovljena Sporazumom kojeg su potpisale vlade entiteta i Vijeće ministara BiH, a ostali su samo bili "svjedoci".

Komisija se sastoji od pet sudija (dva međunarodna i tri domaćina). Prema ocjenama predstavnika Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, Komisija za ljudska prava bi mogla riješiti svojim resursima 50% predmeta. Da bi ažurirala ukupan broj zaprimljenih predmeta i mogla riješiti zaostale predmete naslijedene od Doma za ljudska prava, potrebna joj je pomoć u vidu angažovanja jednog broja međunarodnih i domaćih advokata.

Da bi se preuzete obaveze od strane Doma za ljudska prava novom organizacijom rada uspješno privede kraju, potrebno je da nadležni organi vlasti u Bosni i Hercegovini pravovremeno u svojim budžetima predvide realna sredstva za finansiranje Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, kako bi on mogao normalno funkcionisati, a da međunarodna zajednica nastavi sa finansiranjem pomenute Komisije za ljudska prava u okviru Ustavnog suda Bosne Hercegovine.

190. Najčešće teme koje su bile predmet rada Doma odnosile su se na odluke o pravima na imovinu, pravu pristupa sudu i pravičan i ekspeditivan postupak u kontekstu tzv. "predmeta JNA stanova". Do kraja 2002. godine Domu je podneseno više od 1.000 takvih predmeta, a Dom je odlučio o meritumu u samo za 125 takvih predmeta. Međutim, oklijevanje zakonodavnih, upravnih i pravosudnih organa Federacije u sprovođenju odluka Doma po ovom pitanju, znači da se samo dio ovih predmeta može brisati na osnovu toga što je stvar već riješena, dok je Dom stalno iznova morao ulaziti u meritum prijave koje su uključivale stanove JNA. Izmjene u zakonodavstvu i/ili u upravnoj praksi koje su neophodne da bi se izvršila odluka Doma iz decembra 2001. godine u predmetu Miholčić i drugi (predmet br. CH/97/60 i drugi, odluka o prihvatljivosti i meritumu od 4. decembra 2001.), nisu provedene u

toku cijele 2002. godine (ni u prvom tromjeseju 2003.). Štaviše, ak i ako je zakonodavstvo koje se odnosi na JNA stanove izmijenjeno radi izvršenja odluka Doma, organi vlasti i dalje nastavljaju opstruirati implementaciju izmijenjenih i dopunjenih zakona u pojedina nim predmetima (vidi, npr., odluku Doma u predmetu br. CH/99/2028, Crnogor evi protiv Federacije Bosne i Hercegovine, odluka o prihvatljivosti od 11. oktobra 2002.).

191. Domu je podneseno oko 2.000 "predmeta stare devizne štednje". Svi osim 30-tak ovih predmeta odnose se na deviznu štednju položenu u bankama koje se sada nalaze u Federaciji Bosne i Hercegovine, a preostali na uloge u bankama Republike Srpske i Br ko Distriktu BiH. U maju 2000. godine Dom je uru io odluku u prva etiri ovakva predmeta. U cilju poštovanja naredbi Doma o pravnim lijekovima, donesenim u ovoj odluci, vlada i zakonodavna vlast Federacije su izmijenili i dopunili relevantno zakonodavstvo. Me utim, odluka Ustavnog suda Federacije i nedostatak odgovora na istu od strane vlade i zakonodavne vlasti, doveli su u pitanje korake koje su preduzeli organi vlasti Federacije radi izvršenja odluke Doma iz maja 2000. godine. U oktobru 2002. godine Dom je donio novu odluku koja se odnosi na staru deviznu štednju u Federaciji, u kojoj je utvrdio da:

"Posmatrano zajedno, odluka Ustavnog suda Federacije, nedostatak odgovaraju ih zakonskih postupaka i nastavljena primjena Zakona o potraživanjima gra ana doveli su do stanja pravne konfuzije u odnosu na staru deviznu štednju podnosilaca prijava. Ne postoji opravdanje za trenutnu neizvjesnost, u kojoj su potraživanja podnosilaca prijava na njihovu imovinu zaboravljena i zanemarena. U me uvremenu, kako se proces privatizacije kre e naprijed bez pojašnjenja zakona, mogu e posljedice insistiranja podnosilaca prijava na njihovoj imovini postaju još ozbiljnije."

Kao posljedica, preostalih 2.000 "predmeta starih deviznih ra una" koji su bili u postupku pred Domom ostalo je neriješeno. Dom je u toku 2003. godine ponovo ispitivao da li je zakonodavna vlast Federacije utvrdila zakonski okvir kojim se uspostavlja prihvatljiva ravnoteža izme u prava pojedina nih podnosilaca prijave (imalaca starih deviznih ra una) i javnog interesa. Izgledi za rješavanje preostalih predmeta stare devizne štednje pomo u standardizovanog i skra enog postupka se, u ovom trenutku, ne naziru.

192. U više od 500 prijava koje su bile u postupku pred Domom odnosile su se na diskriminatorni prestanak radnog odnosa, uglavnom po osnovu nacionalne pripadnosti. Iako je u ve ini ovih predmeta prestanak ili prekid radnog odnosa povezan sa oružanim sukobom, Dom je utvrdio da je nadležan *ratione temporis* u ve ini dosad razmotrenih predmeta. Kao što je nekoliko odluka Doma iz 2002. godine pokazalo, sadašnji zakonski okvir i praksa organa vlasti, kako upravnih tako i pravosudnih, ne pružaju nijedan djelotvoran pravni lijek ovim podnosiocima prijava. Naprotiv, ovi predmeti pokazuju da je nakon završetka oružanog sukoba, sistemati no, povreda prava na pravi nu raspravu u razumnom roku bila dodata na navodnu povredu prava da se ne bude diskriminisan u pravu na rad.

Usljed toga, Dom je tako er utvrdio da zna ajan broj zaostalih predmeta koji spadaju u ovu kategoriju ne može biti razmatran kroz bilo koji jedinstven, skra en ili na drugi na in ubrzan postupak.

Rezultat rada Doma, broj ano izražen, znatno je pove an u toku 2002. godine: odlu eno je o 675 prijava, što je za 80% više u odnosu na 377 prijava o kojima je odlu eno u 2001. godini. U toku 2003. godine broj predmeta u kojima je donesena odluka bio je pove an usmjeravanjem znatnog dijela resursa Doma (tj. radnih sati pravnika i prevodilaca) za donošenje odluka u predmetima za brisanje, predmetima u kojima se mogu napraviti odluke po modelima, te u predmetima koji su jasno neprihvatljivi. Me utim, ako bi se slijedio takav "kvantitativno-orijentisan" pristup, Dom je svjestan rizika da bi uglavnom odlu ivao o predmetima o kojima je u suštini ve odlu eno (jer je stvar zapravo ve riješena, ili zato što je Dom naveo zakon u vode oj odluci koja se bavi istim pitanjem, ime je u suštini odlu io i o drugim identitnim predmetima), ili o predmetima koji ni izbliza ne otkrivaju povredu Sporazuma o ljudskim pravima.

Tabela broj: 10. Broj registrovanih prijava i riješenih predmeta 1996./2002.

Godina	Broj registrovanih prijava	Broj riješenih predmeta
1996.	31	0
1997.	83	10
1998.	1.382	68
1999.	1.943	336
2000.	3.239	412
2001.	1.804	377
2002.	4.177	675
Ukupno sa 31. decembrom 2002.	12.659	1.878

Napomena: U prva tri mjeseca 2003. godine, Dom je registrovao 787 novih prijava i riješio još 350 predmeta, što je ukupan broj prijava registrovanih pred Domom do 31. marta 2003. godine pove alo na 13.446, a ukupan broj riješenih predmeta na 2.228. U tabeli ispod prikazan je porast broja primljenih prijava i riješenih predmeta u periodu od 7 godina. Aneks F u prilogu ovog Izvještaja pruža dramati an vizuelni prikaz ove informacije. Aneks E daje statisti ke podatke u pogledu vrste i brojeva odluka koje je Dom donio zaklju no sa 31. decembrom 2002. godine.

Izvor podataka: Izvještaji Doma za ljudska prava BiH

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

193. Cijene i složenost situacije u poratnom periodu u oblasti ljudskih prava, shodno Zakonu o Vije u ministara BiH, sredinom 2000.godine po elo je sa radom Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice, sa osnovnim nadležnostima za: pra enje i sprovo enje me unarodnih konvencija i drugih dokumenata iz oblasti ljudskih prava i temeljnih sloboda; promovisanje i zaštita li nih i kolektivnih ljudskih prava i sloboda; koordinaciju u pripremanju izvještaja nadležnim doma im organima i institucijama i me unarodnim organizacijama i institucijama o ispunjavanju obaveza Bosne i Hercegovine koje se traže me unarodnim dokumentima; kreiranje i sprovo enje

aktivnosti na ispunjavanju obaveza Bosne i Hercegovine u pogledu prijema u Evroatlanske integracije, a posebno rad na primjeni Evrpske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i njenim protokolima; pra enje, izrada i distribucija informacija o standardima, ostvarenjima i aktivnostima u oblasti ljudskih prava, saradnju sa vjerskim zajednicama, nacionalnim manjinama i njihovim udruženjima; saradnju s institucijama i organizacijama zaduženim za traženje nestalih lica u Bosne i Hercegovine; saradnju s Crvenim krstom/križom BiH i Me unarodnim crvenim krstom/križom i humanitarnim organizacijama; staranje o pitanju azila i o pravima izbjeglica koje dolaze u Bosnu i Hercegovinu, sprovo enje Aneksa 7. Opšteg mirovnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, kao i nadzor nad sprovo enjem tog Aneksa; kreiranje i sprovo enje politike Bosne i Hercegovine u oblasti povratka i izbjeglica i raseljenih lica u Bosnu i Hercegovinu, projekata rekonstrukcije i obezbje enje drugih uslova za održiv povratak; koordinaciju, usmjeravanje i nadzor u okviru Komisije za izbjeglice i raseljena lica, aktivnosti entiteta i drugih institucija Bosne i Hercegovine odgovornih za sprovo enje politike u ovoj oblasti; sve ostale aktivnosti propisane zakonom ili koje se odnose na sprovo enje Aneksa 6. i 7. Opšteg okvirnog sporazuma za mir u Bosne i Hercegovine; prikupljanje, obra ivanje i uvanje svih podataka koje Ministarstvo smatra relevantnim shodno važe im standardima o zaštiti podataka; saradnju s nevladinim organizacijama po pitanjima iz nadležnosti Ministarstva; kreiranje politike Bosne i Hercegovine prema useljenu, azilu i iseljeništvu, te prikupljanje, sistematizovanje, publikovanje i distribucije svih podataka iz njegove nadležnosti. Ministarstvo je, shodno navedenom, u proteklom vremenu dalo zna ajan doprinos u zaštiti i unapre enju ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. To se posebno odnosi na zaštitu individualnih ljudskih prava gra ana Bosne i Hercegovine koja su kršena u razli itim sferama i na razli itim nivoima. To je injeno kako iniciranjem usvajanja odgovaraju ih zakona i dokumenata koji regulišu ovu oblast, pa do konkretnih pisanih urgencija i intervencija na licu mjesta, sve u cilju zaštite elementarnih ljudskih prava utemeljenih na standardima me unarodne zajednice, njenih dokumenata – konvencija, protokola i dr. Ovo Ministarstvo za veoma kratko vrijeme dalo je zna ajan doprinos po pitanjima zaštite i unapre enja ljudskih prava i temeljnih sloboda u svim njegovim segmentima.

Član 15. Zabrana zakonske retroaktivnosti

194. Budu i da lan 15. Pakta zabranjuje retroaktivnu primjenu krivi nih zakona, a obuhvata kako kriminalizaciju odre enih djela, tako i težinu kazne koja može biti nametnuta za krivi na djela, ovaj lan traži da se princip neretroaktivnosti prezentira u redovnom krivi nom zakonu, kako u miru tako i u vrijeme rata. Niko se ne može smatrati krivim za djela ili propuštanja koja nisu predstavljala krivi no djelo prema doma em i me unarodnom pravu u vrijeme kada su bila po injena. Ne smije se izre i teža kazna od one koja se mogla primjenjivati u trenutku kada je krivi no djelo bilo izvršeno.

195. Krivi ni zakon Bosne i Hercegovine, koji je stupio na snagu 01.05.2003. godine, lanom 3. isti e da nikome ne može biti izre ena kazna ili druga krivi nopravna sankcija za djelo koje, prije nego što je u injeno, nije bilo zakonom ili me unarodnim pravom propisano kao krivi no djelo i za koje zakonom nije bila propisana kazna.

196. Istim Zakonom, lanom 4., se precizira da se na po initelja krivi nog djela primjenjuje zakon koji je bio na snazi u vrijeme po injenja krivi nog djela. Isto tako,

ako se poslije u injenog krivi nog djela jednom ili više puta izmijeni zakon, primijenit e se zakon koji je blaži za u initelja.

lan 15. ne dozvoljava bilo kakav izuzetak ovog principa. Tako er, ovaj lan ne može biti derogiran, ak i u slu ajevima vanrednog stanja.

Član 16. Pravo na pravni subjektivitet

197. Prema zakonodavstvu Bosne i Hercegovine, njenih entiteta i Br ko Distrikta BiH fizi ko lice postaje subjekt prava ro enjem.

198. Pravna lica trgovinskog prava sti u pravni subjektivitet upisom u sudski registar.

Član 17. Pravo na privatnost

199. Ustav Bosne i Hercegovine, ustavi entiteta i Statut Br ko Distrikta BiH svim licima jam e pravo na privatnost. U lanu II Ustava Bosne i Hercegovine u kome se govori o ljudskim pravima i temeljnim slobodama naglašava se da sva lica na teritoriji zemlje uživaju ljudska prava i osnovne slobode, što uklju uje: pravo na život, pravo na slobodu i sigurnost, pravo na pravi no saslušanje u gra anskim i krivi nim stvarima, pravo na privatni i porodi ni život, dom i dopisivanje, slobodu mišljenja, savjesti i vjere, slobodu izražavanja slobodu mirnog okupljanja i slobodu udruživanja, pravo na ženidbu i udadbu i osnivanje porodice, pravo na imovinu, pravo na obrazovanje, pravo na slobodu kretanja i prebivanja i dr. Sva nabrojana prava i ona koja nisu nabrojana a ti u se prava gra ana Bosne i Hercegovine na privatnost, sprovode se u praksi bez diskriminacije po bilo kom osnovu.

200. Nepovredivost stana spada u ustavnu kategoriju ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i konvencija koje su ratifikovane i koje su postale instrument za zaštitu ljudskih prava koje imaju pravnu snagu ustavnih odredbi. Ustavnim i zakonskim odredbama u Bosni i Hercegovini utvr eno je da je stan nepovrediv, da niko bez rješenja nadležnog organa ne može u i u stan protiv volje korisnika stana, da se pretresanje može vršiti samo u prisustvu dva svjedoka, da tomu ima pravo prisustvovati lice iji je stan ili njegov zastupnik i da je kažnjivo svako protivpravno ulaženje u stan i druge prostorije i njihovo pretresanje.

Budu i da krivi ne zaštite o nepovredivosti stana nema u Zakonu o stambenim odnosima, ona je sadržana u Krivi nom zakonu gdje su predvi ena posebno krivi na djela kada je u pitanju nepovredivost stana, jer su posebno iskazani: krivi no djelo narušavanja nepovredivosti stana; protuzakonito pretresanje; razbojništva; teška kra a iz napuštenih i ošte enih stanova. Pored ovih djela u zaštiti može do i do pokretanja krivi nog postupka u slu aju ošte enja stambenih i poslovnih zgrada i prostorija, a kada su u pitanju stvari u stanu i u slu aju oduzimanja tu ih stvari, ošte enja tu ih stvari. To je i zloupotreba službenog položaja. Dakle, kada je u pitanju pristup zaštite ljudskih prava koja se odnose na nepovredivost stana ona su na visokom nivou, me utim zbog ratnih dešavanja koja su prouzrokovala veliki broj izbjeglog i raseljenog stanovništva u itavoj Bosni i Hercegovini došlo je do drasti nih povreda ljudskih prava u oblasti stanovanja, a time povredivosti prava na stan i pravo na mirno uživanje i korištenje stana.

O stanju u toj oblasti govore podaci na osnovu kojih se vidi radikalna izmjena situacije u stambenom sektoru za razliku situacije u toj oblasti prije rata. Od ukupno 1.207.693 stambene jedinice koje su postojale 1991. godine, u ratu je djelimi no ili u potpunosti uništeno njih 452.000. Od ovog broja, gotovo 80% stambenih jedinica bilo je razoreno ili teško oštećeno. Prema podacima za period od 1996. do 2002.godine, obnovljeno je oko 125.000 stambenih jedinica za potrebe povratka izbjeglica i raseljenih lica, ime je donekle ublažena teška situacija stanja u oblasti korištenja elementarnog prava na dom i mirno uživanje doma. Treba naglasiti da Bosna i Hercegovina nije u mogućnosti da izvrši ukupnu rekonstrukciju devastiranog stambenog fonda i infrastrukture bez odgovarajuće donatorske pomoći. Zbog toga su nadležne institucije, kroz planske i strateške aktivnosti opredijelile za prioritetnu obnovu i rekonstrukciju oko 50.000 stambenih jedinica, ime se obezbijediti direktni povratak oko 200.000 raseljenih lica i izbjeglica u naredne četiri godine, što bi sa kombinovanjem sa sprovođenjem imovinskih propisa (PLIP) stvorilo pretpostavke za punu sprovođenje odredbi Aneksa 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma i uspješno okončanje procesa povratka u Bosnu i Hercegovinu. Da bi se ostvario predviđeni ambiciozni i strateški plan u okviru Vijeća ministara BiH po čemu je da radi Fond za povratak koji radi na usaglašavanju prioriteta, zajedničkih projekata i donošenju kriterija za odabir korisnika i realizovanje projekata. Na taj način otkriva se zainteresovanost međunarodne zajednice da usmjerava sredstva u Fond i učestvuje u zajedničkim aktivnostima. Uvažavajući okolnosti da se stepen preostalih devastiranih, neobnovljenih stambenih jedinica kreće između 80-100%, prema dosadašnjem iskustvu i standardima, za finansiranje rekonstrukcije 50.000 stambenih jedinica biće neophodno obezbijediti oko 900 miliona KM.

Prilog tabele iz Uporednih pokazatelja o izbjeglicama, raseljenim licima i povratnicima, provedbi imovinskih zakona i rekonstrukciji u Bosni i Hercegovini od 1991. do 30.06.2003. godine, koje je pripremio Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.

Tajna pisma i druga sredstva komunikacije

201. Zaštita podataka o ličnosti regulisana je članom 149. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine u kome se precizira da službeno ili odgovorno lice u institucijama Bosne i Hercegovine bez pristanka pojedinca ne smije javno iznositi, prikupljati, obrađivati njegove lične podatke, jer bi to bilo suprotno uslovima propisanim zakonom i dozvoljenoj svrsi njihovog prikupljanja. Ukoliko se to pak desi, službeno lice kažnjava se kaznom zatvora do šest mjeseci.

202. Porodični život i pravo na privatnost, porodicu i dom, odnosno korespondenciju i druga sredstva opštenja, zaštiti ih su Ustavom Bosne i Hercegovine i ustavima entiteta, kao i Statutom Brčko Distrikta BiH. Mada su ova prava zakonski zaštićena, prema podacima iz nekih izvora konstatuje se da su vlasti u pojedinim sredinama ova i druga prava kršili. To se posebno odrazilo u slučajevima deložiranja porodica, bez dubljeg sagledavanja stvarnog stanja i zakonskih prava na obje strane. Međutim, prema agencijama PLIP, broj prisilnih deložacija za koje je bilo potrebno uključivanje policijskih snaga opao je u poređenju sa prethodnim godinama.

Član 18. Pravo na slobodu vjeroispovijesti

203. Shodno članu IV., a vezano sa članom II., tačka 3. g. i tačka 5.a. Ustava Bosne i Hercegovine, po etkom 2004. godine, usvojen je Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini. Ovaj Zakon donesen je, prije svega, poštujući i vlastita naslijeđa i tradicionalne vrijednosti tolerancije i suživota prisutnih u viševjerskom karakteru Bosne i Hercegovine, a u namjeri da se doprinese unapređivanju međusobnog razumijevanja i poštivanja prava na slobodu savjesti i vjere i uspostavi jedinstvenog pravnog okvira u kojem su sve crkve i vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini izjednačene u pravima i obavezama bez ikakve diskriminacije.

Ovim zakonom garantuje se svakom pojediniku pravo na slobodu savjesti i vjerske slobode shodno Ustavu Bosne i Hercegovine, najvišim međunarodnim standardima ljudskih prava sadržanih u međunarodnim deklaracijama i konvencijama o slobodi vjere.

204. Članom 4. ovog Zakona regulisano je da svako ima pravo na slobodu vjere i uvjerenja, uključujući i slobodu javnog ispovijedanja, odnosno neispovijedanja vjere. Isto tako, svako ima pravo prihvatiti ili promijeniti vjeru, kao i slobodu – bilo sam ili u zajednici s drugima, javno ili privatno – da na bilo koji način iskazuje svoja vjerska osjećanja i uvjerenja obavljanjem obreda, izvršavanjem i pridržavanjem vjerskih propisa, držanjem dobitaka i drugih vjerskih aktivnosti.

205. Crkve i vjerske zajednice, prema postojećem zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini, u propovijedanju vjere i drugim djelovanjem ne smiju štiti i širiti netrpeljivost i predrasude prema drugim crkvama i vjerskim zajednicama i njihovim vjernicima ili građanima bez vjerskog opredjeljenja ili ih onemogućavati u slobodnom javnom izražavanju vjere ili drugog uvjerenja. One, također, ne smiju djelovati svojim sadržajem i načinom obavljanja vjerskih obreda i drugih vidova ispoljavanja vjere koji su protivni pravnom poretku, javnoj sigurnosti, moralu ili na štetu života i zdravlja, odnosno na štetu prava i sloboda drugih.

206. Zakon zabranjuje svaki vid diskriminacije koja je utemeljena na vjeri i uvjerenju. Stim u vezi zabranjena su sljedeća djela: napadi i uvrede vjerskih službenika, napadi i oštećenja vjerskih objekata ili druge imovine crkava i vjerskih zajednica, aktivnosti i djela koja su usmjerena na raspirivanje vjerske mržnje protiv bilo koje crkve ili vjerske zajednice ili njezinih članova, omalovažavanje bilo koje vjere, izazivanje, podržavanje ili pozivanje vjerske netrpeljivosti i mržnje i dr.

U Bosni i Hercegovini tokom ratnih zbivanja na cijeloj teritoriji porušeni su mnogi vjerski objekti i oskrnavljeni značajni spomenici kulture koji pripadaju jednom ili svim narodima. Trenuto se vode aktivnosti na popravkama posebno onih vjerskih objekata koji i dalje služe vjernicima za ispovijedanje vjere. Nažalost treba naglasiti, da se i deceniju nakon prestanka rata dešavaju pojave napada na vjerske objekte, ponekad i u vrijeme vjerskih praznika. Prisutna je i pojava izgradnje vjerskih objekata na privatnom zemljištu vlasnika druge nacije, bez saglasnosti i odobrenja vlasnika što u praksi dovodi do protesta i izražavanja nesigurnosti za posjedovanje privatne imovine. Istina, ovo nije raširena pojava ali su zabilježeni takvi slučajevi u oba entiteta (Federacija BiH, Konjic-Bradina i Republika Srpska- Konjevi Polje i Divi -

Zvornik). Nadležni organi vlasti, shodno zakonskim propisima već su preduzeli mjere da se problemi riješe, uz očekivanja da takvih i sličnih pojava u Bosni i Hercegovini više neće biti.

207. Crkve i vjerske zajednice imaju utvrđen kodeks vjerskih prava i dužnosti svojih članova. U tom smislu niko se ne smije prisiljavati ili ometati da ispovijeda svoju vjeru ili uvjerenje, ili da na bilo koji način učestvuje u vjerskim obredima ili svečanostima bilo kojeg obreda ili vjerske aktivnosti svoje crkve ili vjerske zajednice. Vjerski službenici i oni koji se pripremaju za tu službu, izuzeti su od služenja vojnog roka, ali im se ne može zabraniti služenje vojnog roka ako oni to zatraže shodno zakonu.

208. Crkve i vjerske zajednice na teritoriji Bosne i Hercegovine imaju status pravnog lica. Pomenutim zakonom potvrđen je kontinuitet pravno utemeljenih crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini, shodno vjerskim propisima i unutrašnjim usrojstvima: Islamskoj zajednici u Bosni i Hercegovini, Srpskoj pravoslavnoj crkvi, Katoličkoj crkvi i Jevrejskoj zajednici u Bosni i Hercegovini, kao i svim ostalim crkvama i vjerskim zajednicama kojima je priznato svojstvo pravnog lica prije stupanja na snagu Zakona o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini.

209. Sve crkve i vjerske zajednice u Bosni i Hercegovini uživaju beneficije na temelju svog statusa i privilegija koje su karakteristične za neprofitabilne organizacije, shodno ovom Zakonu, kao i statutarnim odredbama po kojima se upravlja u crkvama i vjerskim zajednicama, pod uslovom ili do granice da ne obavljaju raspodjelu prihoda ili profita u korist privatnih lica, osim u slučajevima kada same raspodjele imaju legitimnu karitativnu svrhu.

211. Crkve i vjerske zajednice svoju unutrašnju organizaciju uređuju samostalno prema svojim internim propisima, zakonima i ugovorima. One posjeduju vlastitu imovinu i imovinska prava kojima slobodno raspolažu i upravljaju. Obzirom da je u proteklom, socijalističkom periodu većina crkava i vjerskih zajednica bila oduzeta imovina, trenutno se radi na pripremi Zakona o restituciji kojim bi se vratila ili na drugi način nadoknadila oduzeta imovina na cijeloj teritoriji Bosni i Hercegovini, bez diskriminacije, shodno zakonu.

212. Crkve i vjerske zajednice odvojene su od države, što znači da: država ne može priznati status državne vjere ni jednoj vjeri, ni status državne crkve ili vjerske zajednice ni jednoj crkvi ili vjerskoj zajednici; da se nema pravo miješati u unutrašnju organizaciju i poslove crkve i vjerske zajednice; javnoj vlasti je zabranjeno uplitanje prilikom izbora, imenovanja ili smjenjivanja vjerskih velikodostojnika, uspostave strukture crkava i vjerskih zajednica ili organizacija koje vrše vjersku službu i druge obrede.

213. Javno promovisanje i upražnjavanje vjere može biti ograničeno jedino na temelju zakona, u skladu sa međunarodnim standardima, kada mjerodavni organ dokaže da je to neophodno u interesu javne bezbjednosti, zaštite zdravlja, javnog morala, ili u svrhu zaštite prava i sloboda drugih lica, shodno međunarodnim standardima. Svoje mišljenje u vezi slučajeva zabrane javnog ispoljavanja vjere daje Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.

214. Prema aktuelnom zakonodavstvu Bosne i Hercegovine mogu se osnivati nove crkve i vjerske zajednice pod uslovom da to zatraži 300 punoljetnih državljana Bosne i Hercegovine, bez obzira na njihovo etni koporijeklo ili entitesko državljanstvo. Pod istim ili sli nim imenom postoje e crkve ili vjerske zajednice, ne može se osnovati nova crkva ili vjerska zajednica. Niko ne može, bez saglasnosti mjerodavne vlasti crkve ili vjerske zajednice, koristiti njene službene simbole, znamenja ili attribute. Ministarstvo pravde BiH donijelo je Pravilnik o upisu u registar crkava i vjerskih zajednica.

Član 19. Sloboda misli, javnog izražavanja i mišljenja

215. Shodno lanu IV 4.a) Ustava Bosne i Hercegovine Parlamentarna skupština BiH 2000. godine usvojila je Zakon o slobodi pristupa informacijama u Bosni i Hercegovini. Zakon u lanu 4. nalaže da svako fizi ko i pravno lice ima pravo pristupa informacijama koje su pod kontrolom javnog organa, a svaki javni organ ima odgovaraju u obavezu da objavi takve informacije. Ispitivanjem svakog pojedina nog slu aja, izuzetak od objavljivanja tražene informacije utvr uje se samo u slu ajevima kad nadležni javni organ utvrdi izuzetak u smislu lana. 6., 7. ili 8. za cijelu informaciju ili dio informacije, i u slu aju da objavljivanje informacije nije od javnog interesa. Suprotno, ako je to opravdano javnim interesom, nadležni organ objaviti e traženu informaciju.

216. Zakonom je utvr eno da svako lice mora obezbijediti da njegove li ne informacije koje su pod kontrolom javnog organa budu ta ne ili, u odnosu na svrhu prikupljanja ili korištenja informacija, da budu aktuelne, kompletne, relevantne za zakonsku namjenu zbog koje su pohranjene, te da na bilo koji drugi na in nisu pogrešne.

217. Ukoliko javni organ koji prima zahtjev nije u mogu nosti da udovolji zahtjevu zbog nedostatka formalnih uslova koji su predvi eni st. 2. i 3. lana 11. on e, što je prije mogu e, ali najkasnije osam dana od dana prijema zahtjeva, pismeno obavijestiti podnosioca zahtjeva kada je takvo obavješćavanje mogu e. Predvi eno je da podnosilac bude obaviješten o pravu obra anja ombudsmenu i da o tome dobije sve neophodne informacije za kontaktiranje.

218. Sloboda govora i javnog istupanja utvr ena je Ustavom Bosne i Hercegovine i ustavima entiteta koji omogu avaju svakom gra aninu pravo da javno kritikuje rad državnih i drugih funkcionera i službenika, da im podnosi predstavke, peticije i da od njih dobije odgovor ako ga traži. Gra anin ne može biti pozvan na odgovornost niti trpiti druge štetne posljedice za stavove iznijete u javnoj kritici ili u podnijetoj predstavi, žalbi, peticiji ili prijedlogu, osim ako je time u injeno krivi no djelo.

219. Sloboda mišljenja i izražavanja zajam eni su Ustavom Bosne i Hercegovine, lan II, stav. 2. i 3. g. u kome se naglašava da Bosna i Hercegovina direktno primjenjuje sva prava i slobode koja su garantovana Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kao i njezinim protokolima. Ovi akti imaju prioritet nad svim drugim zakonima.

220. Treba naglasiti da su u Bosni i Hercegovini shodno odgovaraju im članovima Pakta o bezbjednosti dva aspekta kojima se štite prava slobode misli i izražavanja. S jedne strane građanima se apsolutno garantuje pravo na mišljenje bez uznemiravanja, a s druge strane štiti pravo na slobodu izražavanja, koje svakako u određenim situacijama, koje zakon dozvoljava, može biti podložno određenim zakonskim ograničenjima, ali uvijek vode i računa da davanje određenog političkog mišljenja ne bude razlogom vršenja diskriminacije protiv određenog lica, ili čak ograničavanja slobode pojedinca od strane organa javne vlasti. Prema našim saznanjima nisu zabilježeni slučajevi uznemiravanja na osnovama prava na mišljenje i slobodno izražavanje.

221. Po pitanju kontrole štampe i drugih sredstava javnog informisanja, u Bosni i Hercegovini od strane nadležnih organa vlasti sve manje je pojava da se raspravlja o uređivačima kojim politički bilo kojeg medija ili glasila, pa ni onih koji imaju svojstvo javnog servisa u službi svih građana. To potvrđuju i informacije Odjeljenja za pomoć medijima, koje djeluje pri OHR-u. Međutim, novinari i mediji često su bili od strane pojedinaca izloženi raznim oblicima pritiska, ucjenama pa čak i fizičkim napadima.

Mada u suprotnosti sa Kodeksom profesije, sa stranica nekih printanih medija upućivane su otvorene prijetnje pojedincima ili grupama, pozivima na odstrel. Kao oružje često se koriste neprovjerene ili čak izmišljene informacije. Osim što pojedini urednici i novinari često i svjesno krše Kodeks kojeg su sami usvojili, mnogi ignorišu postojanje odluke Vijeća za štampu kao tijela za nadzor i posredovanje u samoregulaciji. Takvo stanje za rezultat ima činjenicu da su novinari organizaciono rascjepkani u šest udruženja. Svi pokušaji i inicijative da se ujedine u jedno udruženje nisu u ovom vremenu dali rezultate.

222. Premda je Zakon o zaštiti od klevete stupio na snagu 2002. godine i njegova implementacija otpočela na području cijele Bosne i Hercegovine, u posljednje su neke važne tendencije. Prva je - enorman porast tužbi protiv novinara i medija, znatno veći u odnosu na nekoliko prethodnih godina, koje su po tome inače bile karakteristične. Druga je - neopravdano dugi sudski postupci po tužbama za naknadu štete u slučaju klevete, premda je Zakon propisao hitno postupanje. Treća - relativno mali broj presuda. Četvrta - relativno veliki broj privremenih mjera zabrane pisanja već u prvoj godini primjene Zakona...Visina odštetnih zahtjeva za nadoknadu u većini tužbi za klevetu kreće se od 2000 i 20.000 KM, pa do 200.000 KM. Bilo je nekoliko slučajeva gdje su kazne premašile pola miliona, pa čak dosegle do milion KM.

U slučajevima pritiska najčešće su reagovale međunarodne organizacije i profesionalna udruženja novinara, jer je sasvim jasno da napad na novinare - verbalni ili fizički, posredni ili neposredni - slabi proces demokratije i ugrožava slobodu svakog građanina.

223. U većem broju nezavisnih analiza nepodijeljeno je mišljenje da su se tokom prethodne izborne kampanje elektronski mediji, uglavnom, držali neutralno i poštovali "izborna pravila", nametnuta od Izborne komisije, dok su novine - više ili manje - aktivno vodile svoje kampanje, često suprotne profesionalnim standardima. Jezik huškanja, koji je nekad imao isključivo nacionalne boje i nije bio stran većini medija, ovog puta bio je djelimično prisutan samo u štampi i imao je, uglavnom, politički, nerijetko i ideološki, predznak. Mada je strana kojom političko opredjeljenje novinara u

principu uobičajena stvar u svijetu - one i kod nas njeguju vlastite komentare - u minulim izborima u Bosne i Hercegovine novine su najčešće pokušavale da prikriju svoja politička opredjeljenja, što dovodi u sumnju njihovu poziciju. Neke su pokušavale da prikriju same činjenice, što je znatno opasnije i devalvira njihovu uvjerljivost i ulogu. Takav pristup ne može se ocijeniti drugačije nego kao navijački i neprofesionalan.

Najčešće povrede ljudskih prava u medijima nastaju onda kad novinari ne poštuju sopstveni Kodeks i ne drže "visoke etičke standarde u bilo kojem trenutku i pod bilo kakvim okolnostima" (Kodeks za štampu, član 1). Takvi su primjeri, nažalost, česti u slučajevima kad novinari i mediji ne omoguće pravu "svim stranama u sporu" da iznesu svoj stav u izvještajima i komentarima o kontroverznom temama, u slučajevima donošenja preuranjenih sudova (naročito u sudskim predmetima), kao i u slučajevima nepoštivanja zaštite identiteta maloljetnih osoba (kao žrtava ili svjedoka kriminalnih radnji), nepoštivanje autorskih prava i sl. Međutim, veliki broj tužbi protiv medija i novinara za klevetu i odštetni zahtjevi mogu da predstavljaju ograničavajući faktor medijskih sloboda, kao što, s druge strane, mogu biti pokazatelj i prilikom masovnog ugrožavanja, pa i kršenja, ljudskih prava u medijima.

224. Pravo na slobodu pristupa svim informacijama u posjedu javnih vlasti utemeljeno je odgođavajući zakonima na nivou države Bosne i Hercegovine od 2000. godine, kao i u oba entiteta od 2001. godine. Premda su svi organi vlasti – izvršne, zakonodavne, upravne i sudske, kao i sva pravna lica pod kontrolom javne vlasti – bili dužni da obave adekvatnu pripremu za sprovođenje Zakona o slobodi pristupa informacijama, kao i da o tome obavijeste Instituciju ombudsmena, tu je obavezu do sada ispunio samo dio tih organa. Istina, u oba entiteta donesena su odgođavajuća podzakonska akta (vodi i, indeks registri, obrasci za podnošenje zahtjeva i uputstva o troškovima), ali se nepoštuje zakonska obaveza redovnog tromjesečnog obavješćavanja ombudsmena o broju primljenih zahtjeva za pristup informacijama i načinu na koji su oni riješeni.

Treba naglasiti praksu nadzora Regulatorne agencije za komunikacije /CRA/, koja je svojim stalnim i "strogim" nadzorom otkrila mnoge programe od jezika mržnje i iste programski prilagodila temama koje najdirektnije dotiču interese građana, iako ima prigovora i na njen rad.

225. Pitanje pristupa stranih novinara informacijama i optičaju strane štampe unutar zemlje, te broju stranih novina i časopisa koji se uvoze i distribuiraju u državi riješeno je pozitivnim zakonskim propisima i na tom planu nema diskriminacije ni po kom osnovu.

Član 20. Zabrana propagande rata

226. Prema Ustavu i Krivičnom zakonu Bosne i Hercegovine, te ustavima i krivičnim zakonima entiteta i Brčko Distrikta BiH, pozivanje i podsticanje na rat, je krivično djelo, za koje je predviđena kazna zatvora do 10 godina.

227. Protivustavno je i kažnjivo svako izazivanje i podsticanje nacionalne, rasne, vjerske ili druge neravnopravnosti, kao i izazivanje i raspirivanje nacionalne, rasne, vjerske i druge mržnje i netrpeljivosti.

Član 21. Pravo na mirno okupljanje i slobodno udruživanje

228. Ustavom Bosne i Hercegovine, ustavima entiteta i Statutom Brčko Distrikta BiH zajamčena je sloboda zboranja i drugog mirnog okupljanja. Ova problematika regulisana je Zakonom o okupljanju građana, kako na državnom nivou tako i na nivoima oba entiteta i Brčko Distrikta, koji okupljanje građana smatraju slobodnim i demokratskim, ako se ostvaruju u skladu sa zakonskim propisima. Okupljanje građana, u smislu zakona koji su na snazi, podrazumijeva sazivanje i održavanje skupova na za to primjerenom prostoru.

Javni skup u pokretu može se odvijati samo neprekinutim kretanjem, osim na mjestu polaska i završetka.

229. Članom 5. Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina svim pripadnicima nacionalnih manjina zagarantovano je pravo na slobodu organizovanja i okupljanja radi ispoljavanja i zaštite svojih kulturnih, vjerskih, obrazovnih, socijalnih, ekonomskih i političkih sloboda, prava, interesa, potreba i identiteta.

230. Za održavanje javnog skupa potrebna je prijava koju sazivač podnosi Ministarstvu unutrašnjih poslova - njegovoj organizacionoj jedinici na području održavanja javnog skupa, najkasnije 48 sati prije vremena za koje je javni skup zakazan. Prijava se podnosi nadležnom organu najkasnije pet dana prije vremena za koje je skup zakazan. U prijavi treba predložiti program i cilj javnog skupa, podatke o određenom mjestu, vremenu, mjestu i trajanju održavanja javnog skupa i podatke o mjerama koje sazivač preduzima za održavanje reda i o redarskoj službi koju radi toga organizuje, sa procjenom udesnika javnog skupa. Prijava skupa treba da sadrži trasu kretanja, mjesto polaska i mjesto završetka. Javni skup se smatra prijavljenim podnošenjem potpune prijave. Javni skup koji se održava bez prethodne prijave nadležni organ može donijeti i preduzeti mjere za održavanje javnog reda i mira. U Bosni i Hercegovini nisu registrovane pojave javnih skupova koji prethodno nisu bili prijavljeni nadležnim organima vlasti.

231. Javni skup biće privremeno zabranjen kada je usmjeren na: nasilno rušenje ustavom utvrđenog poretka, narušavanje teritorijalne cjelokupnosti i nezavisnosti Bosne i Hercegovine, kršenje Ustavom zajamčenih sloboda i prava uvijek i građanina, izazivanje i podsticanje nacionalne, rasne i vjerske netrpeljivosti. O privremenoj zabrani javnog skupa nadležni organ dužan je obavijestiti sazivača u roku od 12 sati prije vremena za koji je skup sazvan.

232. Obrazloženi zahtjev za odlučivanje o zabrani održavanja javnog skupa u roku od 12 sati upućuje se mjesnom nadležnom sudu koji je dužan u roku od 24 sata od prijema zahtjeva održati pretres na koji poziva podnosica zahtjeva i sazivača javnog skupa i donijeti rješenje. Sud rješenjem može odbiti zahtjev i poništiti rješenje o privremenoj zabrani ili može izreći zabranu održavanja javnog skupa na koje sazivač ima pravo žalbe.

233. Pitanje nadoknade nematerijalne štete građanima koji su bili izloženi bilo kom obliku zlostavljanja zbog prekoračenja ovlaštenja u primjeni sredstava prinude ovlaštenih službenih lica Ministarstva sigurnosti BiH, ministarstava entiteta i Brčko Distrikta BiH rješava se isključivo u sudskom (parničnom) postupku po tužbama za

nadoknadu štete koje podnose ošte ena lica, saglasno Zakonu o obligacionim odnosima Bosne i Hercegovine.

234. Javni skup može sazvati i održavati i stranac, odnosno istupati na javnom skupu, samo po predhodnom odobrenju nadležnog organa.

235. Javni skup ne može sazvati niti na javnom skupu može istupiti lice prema kome je sudskom odlukom izre ena mjera bezbjednosti - zabrane javnog istupanja.

Član 22. Pravo udruživanja sa drugim licima i pravo na političko, sindikalno i drugo organizovanje i udruživanje

236. Ustavom Bosne i Hercegovine članom II, stav 2., (i), zajam ena je sloboda mirnog okupljanja i slobodnog udruživanja, što zna i da se svakom pojedincu, shodno ovom članu Pakta, garantuje sloboda udruživanja sa drugim licima iz političkih ili drugih razloga. Ovim članom na izvjestan način se dopunjuje pravo na mirno okupljanje priznato članom 21. Pakta.

a/ Udruženja i fondacije

237. Pravo na udruživanje građana u Bosni i Hercegovini, njenim entitetima i Brčko Distriktu BiH, regulisano je zakonima o udruženjima i fondacijama. Udruživanje u smislu ovih zakona predstavlja svaki oblik dobrovoljnog povezivanja više fizičkih ili pravnih lica radi unapređivanja ili ostvarivanja nekog zajedničkog ili općeg interesa ili cilja, u skladu sa Ustavom i zakonom, a glavna osnovna svrha nije sticanje dobiti. Udruženja mogu osnovati najmanje tri fizička ili pravna lica. Nastaje donošenjem osnivačkog akta. Nakon osnivanja može steći svojstvo pravnog lica upisom u registar. Osnivački skupština udruženja donosi osnivački akt, statut udruženja i imenuje organe upravljanja.

238. Udruženja i fondacije u Bosni i Hercegovini samostalno određuju svoje cijele i djelatnosti u skladu sa Ustavom i zakonom. Djelovanje udruženja i fondacija ne može biti suprotno ustavnom poretku niti usmjereno na njegovo nasilno podrivanje, raspirivanje nacionalne, rasne i vjerske mržnje, netrpeljivosti ili diskriminacije zabranjene Ustavom i zakonom. Ciljevi i djelatnost udruženja i fondacija ne mogu uključivati angažovanje u predizbornoj kampanji političkih stranaka i kandidata i finansiranje kandidata, odnosno političkih stranaka.

239. Udruženja i fondacije raspolažu svojom imovinom u skladu sa statutom i zakonom. Kontrolu nad zakonitostima i namjenskim korištenjem raspoloživih sredstava udruženja i fondacija vrši organ udruženja, odnosno fondacije, određen statutom i zakonom, kao i nadležni državni organ.

240. Udruženja ili fondacije koja vrše javna ovlaštenja dužna su organu uprave koji vrši nadzor nad njihovim radom najmanje jednom godišnje podnijeti izvještaj o svom radu. Ako ne vrše svoje obaveze saglasno svojim dužnostima, nadležni organ uprave koji vrši kontrolu dužan je u pisanoj formi upozoriti nadležni organ udruženja ili fondacije i predložiti mjere za uklanjanje tih nedostataka, kao i predložiti i druge mjere u okviru svojih prava i dužnosti. Za protivzakonite radnje predviđene su i novčane kaznene mjere.

Tabela broj 17. u prilogu

b/ Politi ko organizovanje

241. Pravo na osnivanje političkih stranaka regulisano je Zakonom o političkom organizovanju. Vođenje registra političkih organizacija regulisano je posebnim pravilnikom kojim se precizira sadržaj i način vođenja registra političkih organizacija. Politička organizacija, u smislu Zakona, samostalna je i dobrovoljna organizacija građana (stranka, partija, udruženje, pokret, savez ili druga organizacija), osnovana zbog ostvarivanja političkih ciljeva.

Političkoj organizaciji zabranjeno se rad ukoliko djeluje zbog: nasilnog rušenja ustavom utvrđenog uređenja; ako radi na raspirivanju nacionalne, rasne, ili vjerske mržnje ili netrpeljivosti; ako u svoje djelovanje uključuje maloljetnike ili ih zloupotrijebi u političke svrhe; ako se u cilju unarodne organizacije ili udruženje koje djeluje radi naprijed navedenih ciljeva.

Treba naglasiti da je u ovom vremenu u Bosni i Hercegovini još uvijek prisutna izrazita raznorodnost političke scene.

Prema tabelarnom prikazu ovjerenih političkih subjekata za učešće na izborima 2004. godine u Bosni i Hercegovini su učestvovala 274 politička subjekta: ukupno 70 političkih stranaka (Republika Srpska 31, Federacija Bosne i Hercegovine 36 i Brčko Distrikt BiH 3), 180 nezavisnih kandidata (Republika Srpska 44, Federacija Bosne i Hercegovine 32 i Brčko Distrikt BiH 4), 18 koalicija (Republika Srpska 5 i Federacija Bosne i Hercegovine 13), te liste nezavisnih kandidata 6 (Republika Srpska 1 i Federacija Bosne i Hercegovine 5). Dodali se ovome i broj političkih subjekata koji nisu učestvovali u izbornoj aktivnosti, lista političkih subjekata u Bosni i Hercegovini je monogvna.

Tabele broj: 18. i 19. u prilogu

Tabela broj: 11. Tabelarni prikaz ovjerenih političkih subjekata za učešće na izborima 2004. godine u Bosni i Hercegovini

R/b	Politički subjekti	FBiH	RS	Brčko Distrikt BiH	Ukupno
1.	Političke stranke	36	31	3	70
2.	Nezavisni kandidati	132	44	4	180
3.	Koalicije	13	5	-	18
4.	Liste nezavisnih kandidata	5	1	-	6
	UKUPNO	186	81	7	274

c/ sindikalno organizovanje

242. Pravo na samostalno sindikalno organizovanje u Bosni i Hercegovini predviđeno je zakonima entiteta i Statutom Brčko Distrikta BiH. Ovaj vid organizovanja garantovan je ustavima entiteta i detaljnije uređen zakonima o radu koji su doneseni na nivou entiteta i Brčko Distrikta BiH. Mada su formulacije na tu temu dosta uopštene, nesumnjivo je da zaposleni imaju pravo da se sindikalno organizuju. Odredbe o pravu na sindikalno organizovanje daleko su konkretnije i detaljnije opisane u granskim i kolektivnim ugovorima.

243. Prema podacima sa kojima raspolažemo, ukupan broj članova sindikata u Bosni i Hercegovini je 478.640 članova, od toga u Federaciji Bosne i Hercegovine 277.450, a u Republici Srpskoj 201.190 članova. Sindikat je organizovan u saveze i granske sindikate. U Federaciji Bosni i Hercegovini postoje 22 granska sindikata, a u Republici Srpskoj 15 granskih sindikata. U Brčko Distriktu BiH sindikat je formiran 2001. godine, kao dobrovoljna interesna organizacija radnika. Ovaj sindikat okuplja 20% članova od ukupnog broja zaposlenih u Brčko Distriktu BiH.

Tabela broj: 20. u prilogu)

244. U Bosni i Hercegovini, entitetima i Brčko Distriktu, ustavima, zakonima i kolektivnim ugovorima radnicima se priznaje pravo na štrajk. To pravo regulisano je zakonima o štrajku koji su donesene na svim nivoima organizovanja države.

245. Pomenutim zakonima uređuju se prava zaposlenih na štrajk, pravo sindikata da pozove na štrajk, pravo poslodavca da isključi zaposlenog iz radnog odnosa i druga pitanja u vezi sa štrajkom. Sindikat ima pravo pozvati na štrajk i organizovati ga radi zaštite i ostvarivanja ekonomskih i socijalnih prava i interesa svojih članova. Štrajk se može organizovati samo u skladu sa važećim zakonskim propisima, pravilima sindikata o štrajku i kolektivnim ugovorima. Zaposleni slobodno odlučuju o svom učešću u štrajku.

246. Štrajk se najavljuje poslodavcu u pisanoj formi, najkasnije deset dana prije početka štrajka. Tom prilikom navode se razlozi za štrajk, mjesto, dan i vrijeme početka štrajka. Istovremeno, organizator štrajka je dužan da o vremenu i mjestu održavanja štrajka obavijesti nadležno ministarstvo unutrašnjih poslova.

247. Shodno zakonima o štrajku entiteta, na prijedlog poslodavca, sindikat i poslodavac sporazumno utvrđuju poslove koji se ne mogu prekidati za vrijeme štrajka. Sporazum sadrži odredbe o poslovima i broju zaposlenih koji su dužni da rade za vrijeme štrajka ili isključenja sa rada zbog obezbjeđenja minimuma procesa

rada (proizvodno održavaju i poslovi), obezbjeđena neophodnih uslova života i rada stanovništva, odnosno rada drugih pravnih lica, kao i zbog obezbjeđena imovine i sprečavanja ugrožavanja života i lične sigurnosti ili zdravlja stanovništva (zdravstvo, elektroprivreda, vodoprivreda, PTT usluge, međunarodni saobraćaj i dr.). Dakle, za vrijeme štrajka mora se obezbijediti minimum procesa rada. Treba naglasiti da je održavanje štrajka predviđeno u krugu preduzeća, ustanove, a izlazak na ulice regulisan je Zakonom o javnom okupljanju.

248. Zaposlenom koji je učestvovao u štrajku može se smanjiti plata srazmjerno vremenu u učestvovanju u štrajku, u skladu sa kolektivnim ugovorom i pravilnikom o radu.

249. Poslodavac može podnijeti zahtjev nadležnom sudu radi zabrane organizovanja i provođenja štrajka suprotno odredbama navedenog zakona, kolektivnog ugovora i pravilima sindikata o štrajku. Poslodavac može da od sindikata zahtijeva nadoknadu štete koju je pretrpio zbog štrajka koji nije organizovan i proveden u skladu sa odredbama zakona. Isto tako, sindikat može zahtijevati od nadležnog suda da zabrani isključenje zaposlenih iz procesa rada koje je sprovedeno suprotno zakonu. Također, sindikat može od poslodavca zahtijevati nadoknadu štete koju su sindikat i zaposleni pretrpjeli zbog isključenja iz procesa rada koje nije sprovedeno u skladu sa odredbama pomenutog zakona.

U slučaju da sindikat organizuje štrajk suprotno zakonu predviđene su novčane kazne od 500,00 do 2500,00 KM. Za prekršaje poslodavaca predviđene su novčane kazne od 1000,00 do 5000,00 KM.

250. Bosna i Hercegovina u proteklom vremenu bila je obilježena brojnim štrajkovima i socijalnim nemirima. Istavo područje države, proteklih godina obilježavali su protesti usmjereni ka (ili protiv) poslodavaca, te lokalnih, entitetskih i državnih vlasti. Zbog teškog privrednog stanja i nedostatka znakova koji bi upućivali na to da bi stvari mogle krenuti nabolje, između ostalih štrajkovali su i protestovali: penzioneri, prosvjetni radnici, ljekari, rudari, industrijski radnici, poljoprivrednici, invalidi rata, članovi porodica poginulih i nestalih, državni službenici (poreske uprave, inspeksijske službe...) i dr. Najčešći razlozi štrajka bili su male, ili još manje, neisplaćene plate. Pomenuti protesti redovno su bili praćeni zahtjevima za smjenom poslodavaca ili za ostavkama vršioaca političkih funkcija. Mnogo je slučajeva gdje su poslodavci prema zaposlenim ostali u dugu zbog neplaćanja više desetina mjeseci njihove plata. Glavni razlog protestovanja su i prisutne malverzacije u privatizaciji koje su mnoga preduzeća dovela do potpunog propadanja, a radnici zaposleni u njima najčešće su ostajali bez posla i bez ikakve perspektive da bi se do posla moglo doći. U najvećem broju slučajeva novi vlasnici preduzeća nisu ni imali namjeru za pokretanje (oživljavanje) prijašnje djelatnosti preduzeća, tako da su radnici od samog početka bili osuđeni na status ("radnika na čekanje"), a potom na potpuni gubitak radnih mjesta. Kada se ovom doda i uzme u obzir diskriminacija građana Bosne i Hercegovine prilikom zapošljavanja iz razloga stranačkih, nacionalnih pobuda, te pojava nepotizma ili korupcije, argumentovano se može reći da je u Bosni i Hercegovini pravo na rad jedno od najugroženijih ljudskih prava.

251. Populacija penzionera u Bosni i Hercegovini bez ikakvih dilema sigurno je najugroženija kategorija stanovništva. U oba entiteta, prema podacima iz avgusta 2004. godine, status penzionera imalo je 470.200 lica. Naime, na evidenciji penzijsko-invalidskog osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine bilo je registrovano 286.576 lica, dok je u istom periodu u Republici Srpskoj evidentirano 183.640 lica. To znači da broj zaposlenih prednjači prema broju penzionera u približnom omjeru

1:0,8%. Prosje no ispla ena penzija za avgust 2003. godinu u Federaciji Bosne i Hercegovine iznosila je 190,00 KM, dok je prosje na ispla ena penzija u Republici Srpskoj iznosila 135,00 KM. Ukoliko kao mjerilo siromaštva uzmemo kriterije UN, prosje an penzioner u Bosni i Hercegovini je ekstremno siromašna osoba.

Još uvijek u Bosni i Hercegovini postoji diskriminacija građana pri ostvarivanju prava na penzije jer građani povratnici (bivše izbjeglice i raseljena lica) ne mogu ostvariti pravo na penzije tamo gdje su i zarađene. To se konkretno odnosi na Fond penzijsko-invalidskog osiguranja Federacije Bosne i Hercegovine, jer isti ne provodi odluke Doma za ljudska prava koje se odnose na ova pitanja, a radi se o rješavanju prava za 15.000 podnesenih pojedinačnih zahtjeva penzionera koji su penziju ostvarili na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine.

252. U kontekstu naprijed navedenog istimo i problem vraćanja "stare devizne štednje" koji, u proteklom a i u ovom vremenu, opterećuje cijelo bosansko-hercegovačko društvo. Nažalost, i u ovom slučaju na udaru se pored ostalih našla i osiromašena populacija penzionera koji su svoje rezerve u vidu uštedevina uložili za stare dane.

Član 23. Pravo na porodicu i sklapanje braka

253. Ustavom Bosne i Hercegovine, član II, stav (j), porodičnim zakonima entiteta i Brčko Distrikta BiH, uređene su pozitivne i negativne pretpostavke za zaključenje braka, kao i bračne zabrane. Pozitivno određene pretpostavke za nastanak punovažnog braka su punoljetstvo (18 godina života), različitost polova, saglasna izjava volje budućih bračnih drugova, zakonska forma zaključenja braka u cilju zajednice života, dok su negativne pretpostavke za punovažnost braka, odnosno bračne smetnje: bračnost, nesposobnost za rasuivanje, srodstvo, maloljetstvo i mane volje (prinuda i zabluda).

254. Porodičnim zakonima u Bosni i Hercegovini uređuju se porodično-pravni odnosi između bračnih supružnika, roditelja i djece, usvojioca i usvojenika, staraoca i štice i odnosi između srodnika u bračnoj, vanbračnoj ili usvojenoj porodici, te postupci nadležnih organa u vezi s porodičnim odnosima i starateljstvom. Porodični zakoni koji su na snazi u Bosni i Hercegovini uređuju porodično-pravne odnose: zaključenje braka, lična prava i dužnosti bračnih supružnika, prestanak braka, odnose roditelja i djece i drugih srodnika, usvojenje, starateljstvo, izdržavanje, imovinske odnose između bračnih, vanbračnih supružnika, i drugih srodnika i određene oblike pravne zaštite porodice.

255. U zakonodavstvu Bosne i Hercegovine brak se definiše kao zakonom uređena zajednica života žene i muškarca. On se zasniva na slobodnoj odluci muškarca i žene da zaključe brak, na ravnopravnosti bračnih supružnika, međusobnom poštovanju i uzajamnom pomaganju.

256. Brak zakljućuju dva lica različitog pola saglasno slobodno izjavljenim voljama pred nadležnim opštinskim organima uprave. Da bi došlo do zakonskog zaključenja braka, lica koja namjeravaju da stupe u brak podnose prijavu matičaru u opštinu u kojoj žele da zaključe brak. Matičar na osnovu izjava lica koja žele da stupe u brak provjerava da li su ispunjene pretpostavke za zaključenje i punovažnost braka. Odmah po zaključenju braka, bračnim supružnicima se izdaje izvod iz matične knjige vjenčanika.

U pogledu uslova za valjanost zaklju ivanja braka, vanbra no srodstvo je izjedna eno s bra nim srodstvom.

U Bosni i Hercegovini, shodno zahtjevima iz Pakta, nema smetnje da se ceremonija sklapanja braka obavlja u skladu sa vjerskim obredima, s tim što brak mora biti potvr en i registrovan u okviru gra anskog prava, tj. prvo gra anski pa onda vjerski. Dakle, po tom osnovu nema diskriminacije koja bi se ogledala zabranom vjen anja i ceremonija u vjerskim objektima.

257. Shodno zakonskim propisima brak nije valjan ako je na njegovo zaklju ivanje: bra ni supružnik pristao u strahu ili pod prijetnjom, ako je na njegovo zaklju ivanje bra ni supružnik pristao u zabludi i dr. Brak ne može zaklju iti lice koje zbog duševne bolesti ili drugih razloga nije sposobno za rasu ivanje. Brak me u sobom ne mogu zaklju iti krvni srodnici, te srodnici po tazbini. Iz opravdanih razloga sud može u vanparni nom postupku dozvoliti zaklju enje braka srodnicima po tazbini. Brak ne može zaklju iti usvojenik i usvojilac za vrijeme trajanja nepotpunog usvajanja. To isto važi za št i enika i staraoca.

Brak ne može zaklju iti lice koje nije navršilo 18 godina života. Iz opravdanih razloga sud može u vanparni nom postupku dozvoliti zaklju ivanje braka maloljetniku starijem od 16 godina, ako utvrdi da je to lice tjelesno i duševno sposobno za vršenje prava i dužnosti koja proizlaze iz braka.

258. Bra ni supružnici su ravnopravni u braku i dužni su da se uzajamno poštuju i pomažu. Prema trenutnim pokazateljima nema spolne diskriminacije u slu aju dobijanja ili gubljenja državljanstva zbog sklopljenog braka.

259. Brak prestaje smr u bra nih supružnika, proglašenjem nestalog bra nog supružnika umrlim, poništenjem i razvodom braka. Brak se poništava ako se utvrdi da je prilikom njegovog zaklju ivanja postojala neka od bra nih smetnji koje su ranije navedene.

260. Do razvoda braka dolazi ako su bra ni odnosi teško i trajno poreme eni, usljed ega je zajedni ki život postao nepodnošljiv. Muž nema pravo na tužbu za razvod braka za vrijeme trudno e žene i dok njihovo dijete ne navrš i godinu dana života. Prije podnošenja tužbe ili zajedni kog prijedloga za razvod braka, supružnici koji imaju zajedni ku maloljetnu ili usvojenu djecu, ili djecu nad kojom je produženo roditeljsko pravo su obavezni da pred nadležnim organom starateljstva pokrenu postupak mirenja. U postupku mirenja organ starateljstva, imaju i u vidu interese djece, nastoja e da se bra ni supružnici sporazumiju o zaštiti, vaspitanju i izdržavanju zajedni ke maloljetne djece, supružni kom izdržavanju, podjeli zajedni ke imovine i drugim pitanjima koja su zna ajna za njihovu maloljetnu djecu, bra nu i porodi nu zajednicu koja se gasi.

Prema podacima u Bosni i Hercegovini je u vremenu 1996-2002 zaklju eno 151.518 i razvedeno 12.160 brakova.

Tabela broj 21. u prilogu

261. Prema aktuelnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini roditelj se ne može odre i roditeljskog prava. Roditelji su ravnopravni u vršenju roditeljskog prava i dužnosti. Roditelji roditeljsko pravo vrše sporazumno. U slu aju neslaganja odlu uje organ starateljstva. Prestanak roditeljskog prava nastupa onda kad dijete postane punoljetno ili kad prije punoljetstva zaklju i brak.

Član 24. Zaštita maloljetnika

262. Me usobno izdržavanje članova porodice i drugih srodnika je njihova dužnost i pravo. Roditelji su prvenstveno obavezni da izdržavaju maloljetnu djecu i u izvršavanju te svoje obaveze moraju da iskoriste sve svoje mogućnosti. Roditelj kome je oduzeto roditeljsko pravo ne oslobađa se od dužnosti izdržavanja svoje maloljetne djece.

263. Roditelji imaju pravo i dužnost da štite svoju maloljetnu djecu i da se brinu o njihovom životu i zdravlju. Prema zakonskim odredbama maloljetna djeca imaju pravo da žive zajedno sa svojim roditeljima. Ako su opravdani interesi djece, odnosno roditelja, maloljetna djeca mogu živjeti odvojeno od svojih roditelja. Roditeljsko je pravo i dužnost da se staraju o obrazovanju svoje maloljetne djece. Roditelji su dužni omogućiti dalje školovanje svoje djece prema njihovim mogućnostima, sposobnostima i opravdanim željama.

264. Ako to zahtijevaju interesi djeteta, roditelji mogu povjeriti dijete na zaštitu i vaspitanje trećem licu, uz prethodno odobrenje organa starateljstva. Dijete se ne može dati na zaštitu, vaspitanje i obrazovanje licu koje ne može biti staratelj.

265. U cjelini gledano, zaštita maloljetnika u Bosni i Hercegovini od strane porodice, države i društva od diskriminacije po osnovu boje, spola, vjere, nacionalnog i socijalnog porijekla, imovnog stanja ili rođenja, primjenjuje se po najvišim međunarodnim standardima. Poštuje se pravo svakog djeteta da poslije rođenja mora biti upisano u matičnu knjigu rođenih i da nosi neko ime. Također, poštuje se pravo svakog djeteta da stiče državljanstvo tamo gdje je rođeno. Ovo pravo se sprovodi i na nivoima entiteta koji, shodno ustavnim odredbama i zakonskim propisima kojima je regulisana oblast državljanstva, izdaju uvjerenja o državljanstvu.

Međutim, u praksi postoje slučajevi kršenja prava djece koji se mogu podvesti pod diskriminaciju određenih grupa djece zbog njihove etničke pripadnosti, religije, ali i političke pripadnosti njihovih roditelja. Najčešći slučajevi se odnose na onemogućen pristup školskim objektima ili nametanja predmeta vjeronauke djeci iz mješovitih brakova. U velikom broju lokalnih sredina Bosne i Hercegovine tek rođena djeca nisu bila evidentirana, niti upisana u matične knjige rođenih. Takav postupak od strane, prije svega, roditelja a i nesinhronizovane zakonske legislative i državnih ustanova, posebno u Federaciji BiH, krši se i uskraćuje pravo djeci na ime, identitet, državljanstvo i niz drugih prava koja su im rođenjem zagarantovana. Do sada ne postoje evidencije o kojem broju djece je riječ, posebno djece rođene izvan zdravstvenih ustanova, ali se procjenjuje da je ovakvih slučajeva između 3000 i 5000.

Među registrovanim pojavama nasilja prema djeci je pojava pedofilije (Ilijaš, Banja Luka, Sarajevo itd.) i drugi vidovi seksualnog iskorištavanja djece. Mada svi zakoni o zdravstvenoj zaštiti djece koje prema procjenama, ima 1/3 od ukupne populacije stanovništva Bosne i Hercegovine, djeci od 0 do 7 godina garantuju pravo na zdravstvenu zaštitu, ta zaštita često izostaje zbog toga što roditelji djece nisu zdravstveno osigurani, pa prema nekim procjenama između 40% i 50% djece u BiH nemaju zdravstveno osiguranje.

Član 25. Izborni sistem

266. Održavanje slobodnih izbora u Bosni i Hercegovini regulisano je i zagarantovano Ustavom Bosne i Hercegovine, ustavima entiteta i Statutom Brčko Distrikta BiH. Prema pomenutim dokumentima državljanin Bosne i Hercegovine koji je navršio 18 godina života ima pravo da bira i da bude biran. Izbori su neposredni, biračko pravo je opšte i jednako, a glasanje je tajno.

Kandidate za kandidatske liste (izborne liste) predlažu političke stranke, druge političke organizacije ili grupa građana.

267. U skladu sa članom II 1., članom IV 1., 2. i 4.a) i članom V 1.a) Ustava Bosne i Hercegovine i članom V Aneksa 3 (Sporazum o izborima) Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini s ciljem promovisanja slobodnih, fer i demokratskih izbora kojima se obezbjeđuje ostvarivanje demokratskih ciljeva, na sjednicama oba doma Parlamentarne skupštine BiH 2001. godine, usvojen je Izborni zakon Bosne i Hercegovine. Tim zakonom uređuje se izbor poslanika i delegata Parlamentarne skupštine BiH i članova Predsjedništva BiH, te utvrđuju principi koji važe za izbore na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini.

268. Svi državljani Bosne i Hercegovine, koji imaju biračko pravo, imaju pravo da se registruju i da glasaju lično u općini u kojoj imaju prebivalište. Državljanin Bosne i Hercegovine koji privremeno živi u inostranstvu i ima biračko pravo, ima pravo da se registruje i da glasuje lično ili poštom za općinu u kojoj je imao prebivalište prije odlaska u inostranstvo. Državljanin Bosne i Hercegovine koji posjeduje dvojno državljanstvo u skladu sa članom 7.d Ustava Bosne i Hercegovine, ima pravo da se registruje i glasa, samo ako je Bosna i Hercegovina država njegovog prebivališta.

269. Shodno Izbornom zakonu Bosne i Hercegovine nijedno lice koje je na izdržavanju kazne izrečene od Međunarodnog suda za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji, i nijedno lice koje je pod optužnicom Suda, a koje se nije povinovalo naredbi da se pojavi pred Sudom, ne može se registrovati da glasa, niti može biti kandidat ili imati bilo koju imenovanu, izbornu ni drugu javnu funkciju na teritoriji Bosne i Hercegovine. To znači da sve dok neka politička stranka ili koalicija ima na funkciji ili položaju u politici kojim stranci lice iz predhodnog stava, smatraće se da ne ispunjava uslove za učestvovanje na izborima.

270. Nijedno lice koje je na izdržavanju kazne koju je izrekao Sud Bosne i Hercegovine, Sud Republike Srpske ili Sud Federacije Bosne i Hercegovine i Sud Brčko Distrikta BiH ili koja se nije povinovalo naredbi da se pojavi pred navedenim sudovima zbog ozbiljnih povreda humanitarnog prava, a Međunarodni sud za ratne zločine utvrdio da je ta prava kršilo, ne može se registrovati da glasa, niti može biti kandidat, niti imati bilo koju imenovanu, izbornu ni drugu javnu funkciju na teritoriji Bosne i Hercegovine.

271. Nadležni organi na svim nivoima vlasti ne smiju diskriminisati lica zbog pripadnosti nekoj politici kojim stranci ili koaliciji, ili zbog davanja podrške nezavisnom kandidatu ili listi nezavisnih kandidata.

272. Organi nadležni za sprovedbu izbora su izborne komisije i birački odbori. Kandidate za Izbornu komisiju BiH zajednički predlažu članovi Komisije za imenovanje sudija Suda Bosne i Hercegovine i članove Izborne komisije Bosne i Hercegovine. U skladu sa svojom procedurom, Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH imenuje članove Izborne komisije BiH sa liste kandidata. Članovi

Izborne komisije uživaju imunitet i ne mogu biti pozvani na krivi nu ili gra ansku odgovornost za radnju u injenu u okviru funkcije u Izornoj komisiji Bosne i Hercegovine nakon što je Izborna komisija Bosne i Hercegovine podnijela prijedlog za oduzimanje imuniteta.

Izborne komisije entiteta formiraju se prema zakonima entiteta. Njihovu nadležnost utvr uje Izborna komisija Bosne i Hercegovne u skladu sa Izbornim zakonom BiH. Na in izbora i sastav svih drugih izbornih komisija utvr uje se zakonom entiteta, a u skladu sa odredbama pomenutog zakona.

273. Prema Izbornom zakonu Bosne i Hercegovine državljani Bosne i Hercegovine ne e biti lišeni bilo kojeg prava zbog injenice da se registrovao za glasanje, kao ni zbog injenice da se registrovao da glasa za op inu u kojoj trenutno ne boravi. Od bira a se ne e tražiti da predo avaju dokumente u vezi sa registracijom ili glasanjem, a koji su mu izdati od nadležnih op inskih organa. Nadležni op inski organi koji vode mati ne knjige, obavezni su informisati organ o umrlim licima koja su bila starija od 18 godina i koja su prije smrti stanovala u toj op ini. Policijski organ, koji vodi evidenciju prebivališta, dužan je nadležnom opštinskom organu dostaviti podatke o svim licima koja su navršila osamnaest (18) godina i koja su prijavila prebivalište na podru ju te op ine, kao i podatke o licima koja su odjavila prebivalište iz te opštine. Nadležni sud obavezan je op inskom organu dostaviti pravosnažnu sudsku odluku kojom je neko lice lišeno poslovne sposobnosti. Pripadnici oružanih snaga koji imaju bira ko pravo registruju se za glasanje, ali uz dopunu svojih podataka o registraciji ukoliko podnesu zahtjev za promjenu op ine za koju e glasati kod nadležnog organa. Prema navedenom Zakonu, ukoliko su registrovani za glasanje oni mogu glasati u odsutnosti u opštini u kojoj je planirano njegovo raspore ivanje ili prekomanda.

Lice ije je ime izostavljeno sa Centralnog bira kog spiska, ili koje smatra da su podaci o njemu neta ni, može uložiti prigovor op inskoj izornoj komisiji, sa zahtjevom da se njegovo ime upiše u Centralni bira ki spisak ili da se njegovi podaci isprave u Centralnom bira kom spisku, u skladu sa Poglavljem 6 pomenutog zakona. Izbornim zakonom BiH, tako er, zaštita su prava državljana Bosne i Hercegovine koji privremeno borave i rade u inostranstvu.

274. Politi ke stranke, nezavisni kandidati, koalicije i liste nezavisnih kandidata, da bi u estvovali u izborima moraju priložiti dokaze i ispunjavati zakonom utvr ene uslove koje ovjerava Izborna komisija Bosne i Hercegovine. Zahtjevi za ovjeru sastoje se od spiskova koji sadrže ime i prezime, originalni potpis i jedinstven mati ni broj svakog registrovanog bira a koji podržava prijavu politi ke stranke ili nezavisnog kandidata. Ako Izborna komisija BiH odbije prijavu, podnosilac prijave ima pravo u roku dva dana podnijeti zahtjev Izornoj komisiji Bosne i Hercegovine da ponovo razmotri njegov zahtjev Izborna komisija BiH donosi odluku u roku od tri dana.

Nakon ovjere politi ke stranke, koalicije ili liste nezavisnih kandidata dostavljaju Izornoj komisiji BiH kandidatsku listu za izbor poslanika za Predstavni ki dom Parlamentarne skupštine BiH i kandidate za lanove Predsjedništva BiH. Kandidatske liste za izbore na svim drugim nivoima vlasti podnose politi ke stranke, koalicije ili liste nezavisnih kandidata nadležnoj izornoj komisiji u izornoj jedinici u kojoj su ovjereni za kandidaturu. Nakon potvr ivanja da je kandidatska lista podnesena u skladu sa zakonom, nadležna izborna komisija podnosi kandidatsku listu na ovjeru Izornoj komisiji BiH. Glasanje se provodi na bira kim mjestima, osim ako ovim zakonom nije druga ije odre eno. Bira ko mjesto se ne može nalaziti u vjerskom objektu, zgradi organa vlasti, zgradi koja je vlasništvo politi ke stranke ili u

kojoj je sjedište političke stranke, zgradi koja je korištena kao mjesto za muševne ili zlostavljanje i sl. Birač glasa u posebnom prostoru u kojem je obezbijeđena tajnost glasanja.

U slučaju ajevima kada je birač slijep, nepismen ili fizički nesposoban, na njegov zahtjev predsjednik biračkog odbora obavezan je odobriti primjenu postupka po kojem drugo lice, koje izabere birač, pomaže tom biraču u pri potpisivanju izvoda iz Centralnog biračkog spiska i glasanja.

275. Zaštitu izbornog prava obezbjeđuju izborne komisije, Izborna vijeća za prigovore i žalbe i Apelaciono odjeljenje Suda Bosne i Hercegovine. Shodno članu 6.10 Izbornog zakona BiH, kada Izborna komisija BiH odluči o prigovorima i žalbama, ima pravo da naredi Izornoj komisiji, centru za registraciju birača ili biračkom odboru da poduzmu mjere kojima se otklanjaju utvrđene nepravilnosti. Tu su i mjere novčanog kažnjavanja, uklanjanje sa liste kandidata koji je povrijedio zakonsku proceduru, poništenje ovjere političke stranke, koalicije, te zabranu angažovanja lica na biračkim mjestima i drugim izbornim aktivnostima koje nisu u skladu sa zakonom.

276. Ako Izborna komisija ili Izborna vijeća za prigovore i žalbe smatra da je učinjeno krivično djelo koje se odnosi na izborni proces, dužno je to djelo prijaviti nadležnom javnom tužiocu, u skladu sa zakonom entiteta i Brčko Distrikta BiH.

Apelaciono odjeljenje Suda Bosne i Hercegovine dužno je rješavati žalbe na odluke Izborne komisije BiH ili Izbornog vijeća za prigovore i žalbe. Žalba se podnosi Apelacionom odjeljenju Suda Bosne i Hercegovine u roku od pet dana od donošenja odluke Izborne komisije Bosne i Hercegovine ili Izbornog vijeća za prigovore i žalbe.

277. Članove Predsjedništva Bosne i Hercegovine, koji se neposredno biraju sa teritorije Federacije Bosne i Hercegovine – jednog Bošnjaka i jednog Hrvata, biraju birači i registrovani da glasaju u Federaciji Bosne i Hercegovine. Birač registrovan da glasa u Federaciji Bosne i Hercegovine može da glasa ili za Bošnjaka ili Hrvata, ali ne za oba. Izabran je bošnjački i hrvatski kandidat koji dobije najveći broj glasova među kandidatima iz istog konstitutivnog naroda.

Članovi Predsjedništva Bosne i Hercegovine, koji se neposredno biraju sa teritorije Republike Srpske – jednog Srbina, biraju birači i registrovani da glasaju u Republici Srpskoj. Izabran je kandidat koji dobije najveći broj glasova.

278. Način izbora delegata Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH regulisan je u odredbi člana 18.16 pomenutog Zakona, Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH sastoji se od 42 člana, od kojih 28 poslanika neposredno biraju birači i registrovani za glasanje na teritoriji Federacije BiH, a 14 neposredno biraju birači i registrovani za glasanje za teritoriji Republike Srpske. Mandat članova Predstavničkog doma i Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH traje četiri (4) godine.

Od 28 poslanika, koje neposredno biraju birači i registrovani za glasanje za teritoriju Federacije Bosne i Hercegovine, dvadeset jedan (21) bira se iz više članih izbornih jedinica prema formuli proporcionalne zastupljenosti, u skladu sa članom 9.6 zakona, a sedam (7) su kompenzacijski mandati izabrani sa teritorije Federacije Bosne i Hercegovine.

Od četrnaest (14) članova, koje neposredno biraju birači i registrovani za glasanje na teritoriji Republike Srpske, devet (9) se bira iz više članih izbornih jedinica prema formuli proporcionalne zastupljenosti, a pet (5) su kompenzacijski mandati izabranih

sa teritorije Republike Srpske kao cjeline, u skladu sa članom 9.7 Izbornog zakona BiH.

279. Predstavnički dom Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine sastoji se od devedesetosam (98) poslanika koje neposredno biraju birači i koji su se registrovali za glasanje na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine.

Mandat poslanika Predstavničkog doma Federacije Bosne i Hercegovine traje četiri (4) godine.

Narodna skupština Republike Srpske sastoji se od osamdeset i tri (83) narodna poslanika, koje neposredno biraju birači i registrovani da glasaju za Republiku Srpsku. Određeni broj poslanika bira se iz više lokalnih izbornih jedinica prema formuli proporcionalne zastupljenosti iz člana 96. Izbornog zakona BiH.

280. Navedenim zakonom utvrđuju se principi koji važe i za izbore u Brčko Distriktu BiH. To znači da Izborna komisija Brčko Distrikta BiH ima iste funkcije, dužnosti i odgovornosti u sprovođenju izborne aktivnosti, osim ako članom 12.7 stav 2., Izbornog zakona Bosne i Hercegovine nije drugačije određeno.

Naglašavamo da su u Bosni i Hercegovini prvi put od završetka rata, 2004. godine uspješno organizovani i provedeni izbori od strane domaćih vlasti.

Ilustracije radi, u prilogu prezentiramo odziv birača po entitetima i u Brčko Distriktu BiH i statističke podatke u vešti političkih subjekata i kandidata na izborima u Bosni i Hercegovini 2004. godine.

Tabele broj: 22., 23. i 24. u prilogu

Član 26. Jednakost pred zakonom – zabrana diskriminacije

281. Uživavanje prava i sloboda garantuje se Ustavom Bosne i Hercegovine, ustavima entiteta i Statutom Brčko Distrikta BiH, gdje se obezbjeđuje svim licima u Bosni i Hercegovini da uživaju sva prava bez diskriminacije po bilo kom osnovu kao što su pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status.

282. U pravnom sistemu Bosne i Hercegovine ne postoji poseban zakon koji detaljnije reguliše pitanja rasne diskriminacije. Međutim, ova oblast približno je obuhvaćena Zakonom o pravima nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini i Zakonom o jednakosti polova u Bosni i Hercegovini te Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine, Federacije BiH i Republike Srpske. Detaljnije i šire informacije po pitanju rasne diskriminacije date su u Izvještaju o Međunarodnoj konvenciji o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije.

283. Nepravilnosti po osnovu diskriminacije po bilo kom osnovu sankcionišu se Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine u kome se, u XV poglavlju, članom 145., naglašava da službeno ili odgovorno lice u institucijama Bosne i Hercegovine koja na osnovu već pomenutih razlika po bilo kom osnovu vrši diskriminaciju da će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina.

Isto tako, službeno ili odgovorno lice u institucijama Bosne i Hercegovine koja suprotno propisima Bosne i Hercegovine o ravnopravnoj upotrebi jezika i pisama konstitutivnih naroda i ostalih koji žive na teritoriji Bosne i Hercegovine, uskrati ili

ograni i gra aninu, da pri ostvarivanju svojih prava ili pri obra anju organima vlasti i institucijama Bosne i Hercegovine, privrednim društvima i drugim pravnim subjektima upotrebi svoj jezik ili pismo kaznit e se nov anom kaznom zatvora do jedne godine. Tako e, ukoliko službeno i odgovorno lice u institucijama Bosne i Hercegovine uskrati ili ograni i pravo gra aninu na slobodno zapošljavanje na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine i pod jednakim propisanim uslovima, kazni e se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.

Član 27. Prava nacionalnih manjina

284. Bosna i Hercegovina je zemlja u kojoj pored tri konstitutivna naroda: Bošnjaka, Srba i Hrvata, žive i pripadnici brojnih nacionalnih manjina. Kao prvo, treba naglasiti da položaj nacionalnih manjina u periodu prije rata nije bio regulisan posebnim doma im zakonodavstvom, kako na nivou bivše zajedni ke države, tako ni na nivou Bosne i Hercegovine. To zna i da nije bilo ni kontinuiteta u važenju pravnih propisa, a samim tim i regulisanja statusa pripadnika nacionalnih manjina, pa se moralo pristupiti izradi Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini, koji je usvojen sredinom 2003. godine ("Službeni glasnik BiH", broj: 12/03.). Druga veoma važna injenica, koja otežavaju e uti e na potpuniji uvid u položaj nacionalnih manjina jeste nedostatak popisa stanovništva Bosne i Hercegovine, pa se identifikacija pripadnika nacionalnih manjina, još uvijek ostvaruje prema popisu stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1991. godine. Prema navedenom popisu broj pripadnika nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini bio je sljede i:

Tabela broj: 12. **Nacionalne manjine**

Nacionalna manjina	Broj pripadnika
Albanci	4.922
Crnogorci	10.048
esi	590
Italijani	732
Jevreji	426
Ma ari	893
Makedonci	1.596
Nijemci	470
Poljaci	526
Romi	8.864
Rumuni	162
Rusi	297
Rusini	133
Slovaci	297
Slovenci	2.190
Turci	267
Ukrajinci	3.929

Izvor podaka: Statisti ki bilten 233, etni ka obilježja stanovništva, Zavod za statistiku R BiH

Iz prezentiranog pregleda može se zaklju iti da u Bosni i Hercegovini trenutno egzistiraju manjine koje bi se mogle nazvati "tradicionalnim" i "nove "manjine", koje su rezultat raspada bivše zajedni ke države (Crnogorci, Makedonci i Slovenci). U ovom aktuelnom vremenu, bez obzira na porijeklo manjina i njihovu brojnost (od 133 do 10.046), Zakonom o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina (lan 3), data je definicija pojma "nacionalna manjina", koja glasi da je to "dio stanovništva-državljana Bosne i Hercegovine koji ne pripada ni jednom od tri konstitutivna naroda (Bošnjaci, Srbi i Hrvati), a sa injavaju je ljudi istog ili sli nog etni kog porijekla".

285. Treba naglasiti da je tokom rata u Bosni i Hercegovini došlo do velikog pomjeranja ukupnog stanovništva. Prema procjenama radi se o preko dva miliona ljudi. To se posebno odrazilo na manjinsku populaciju, zbog čega je statistički pregled broja stanovnika nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini, bez novog popisa stanovništva uslovan i predstavlja teškoće u implementaciji i davanju meritornih ocjena o stanju ove populacije. To znači da nakon budućeg popisa može doći do zrazlika u odnosu na predratni popis. Prema procjenama, to će se značajnije odraziti na brojno stanje romske populacije, iako su oni masovnije izbjegli u treće zemlje i sve više su predmet prisilnog vraćanja iz zemalja prijema nakon okončanja sukoba. Razlozi za takvo stanje leže u činjenici da Romi mnogo teže pronalaze puteve integracije u zemlje prijema, odnosno teže savladavaju predviđene procedure za dobijanje stalnih dozvola boravka ili iseljenja u prekookeanske zemlje u odnosu na druga izbjegla lica iz Bosne i Hercegovine.

Da bi se ovo stanje realnije i detaljnije prezentiralo i da bi u rješavanju manjinskih problema nadležne institucije donosile djelotvornije odluke, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice od 70 općina gdje se cijeni da živi najveći broj Roma, zatražilo je podatke o trenutnom njihovom broju. Karakteristika je ista i da samo obrađena trećina anketiranih općina na prostoru Bosne i Hercegovine iskazuje veći broj Roma u odnosu na popis iz 1991. godine. Stoga se može osnovano procijeniti da u Bosni i Hercegovini trenutno živi preko 20.000 Roma, što je znatno više od 100% u odnosu na predratni popis stanovništva.

Broj pripadnika drugih manjinskih naroda, prema istraživanjima udruženja i klubova koji djeluju kao nevladine organizacije na području Bosne i Hercegovine, se smanjio srazmjerno broju populacije izbjeglica koje se nakon završetka rata nisu vratile u zemlju.

Mada su pripadnici manjinskih zajednica popisom iz 1991. godine imali zakonsko pravo da se slobodno izjasne da li i kojoj manjini pripadaju, to pravo naročito je došlo do izražaja u vremenu ratnih dešavanja, jer je pripadnost manjini koja je mati na država van Bosne i Hercegovine omogućavala zaštitu i pomoć od te države. Nepripadanje konstitutivnim narodima u Bosni i Hercegovini koji su bili u mećusobnom sukobu, u mnogim situacijama predstavljala je okolnost da su pripadnici pojedine manjinske zajednice bili pošteđeni od etničkog progona. Veći broj pripadnika nacionalnih manjinskih zajednica u ratnom vremenu formirao je udruženja (NVO) za obezbjeđivanje humanitarne i druge pomoći ili evakuacije svojih pripadnika iz ugroženih područja, stavljajući ih pod odgovarajuću zaštitu svojih matinih država ili jakih međunarodnih udruženja za pomoć pripadnicima određene manjine. Posebno su na tom planu bila aktivna udruženja Jevreja, Slovenaca, Makedonaca, Čeha, Italijana, Mađara, i dr. To je de facto predstavljalo poćetak identifikacije pripadnika nacionalnih manjinskih zajednica, njihovo okupljanje u organizovane grupe koje nakon ratnih sukoba nastavljaju sa radom na pitanjima oćuvanja nacionalnih atributa svoje zajednice, oćuvanja tradicije, običaja, vjerovanja, jezika, kulture i duhovne bliskosti. Povezivanje sa maticom, putem diplomatskih i drugih predstavništava i odgovarajućom stručnom i materijalnom pomoć, stvorili su pretpostavke za trajnije oblike oćuvanja pomenutih osobenosti.

286. Zajednička karakteristika svih manjinskih grupa u Bosni i Hercegovini je da su formirale odgovarajuće asocijacije svojih pripadnika (udruženja građana, klubove, kulturna društva ili neki drugi oblik okupljanja) i registrovali ih prema postojećim propisima kao NVO. Izuzetak su Romi koji pored 32 udruženja kao (NVO) imaju formiranu i političku stranku. Demokratska stranka Roma formirana je početkom 2003. godine, nakon održavanja općtih izbora u Bosni i Hercegovini, u oktobru 2002.

godine, ali na njima nisu u estvovali. Potrebno je napomenuti da od ukupno 17 pripadnika manjinskih grupa, jedino pripadnici crnogorske manjine, iako je de iure najbrojnija u Bosni i Hercegovini nemaju registrovan ili osnovan bilo koji oblik organizovanog okupljanja. Ali, prema trenutnim informacijama, u toku je aktivnost na formiranju udruženja Crnogoraca.

287. Još uvijek Bosna i Hercegovina nije zaklju ila nijedan biletarni ugovor o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina koje žive u njoj, iako sve one izuzev Roma, imaju svoje "matine" države. Inicijativa za zaklju ivanje sporazuma (ugovora) o zaštiti pripadnika odre enih manjinskih grupa od drugih država prema Bosni i Hercegovini nije bilo. Bosna i Hercegovin je imala inicijativu za odgovaraju i ugovor sa Republikom Slovenijom o uzajamnim obavezama u zaštiti slovena ke manjine u Bosne i Hercegovine, odnosno Bošnjaka, Srba i Hrvata iz Bosne i Hercegovine u Sloveniji. Ova inicijativa je još uvijek u fazi preliminarnih razgovora, ali za sada nije naišla na odgovaraju e razumijevanje u Republici Sloveniji. Ovo napominjemo zbog toga da se vidi da Bosna i Hercegovina svoje obaveze po pitanju zaštite nacionalnih manjina crpi iz Ustava Bosne i Hercegovine, Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina i me unarodnih dokumenata koje je prihvatila i ratifikovala nakon priznanja kao nezavisne države.

288. Zakonom o pravima pripadnika nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini promovisano je pravo pripadnika nacionalnih manjina za njihovo u eš e i zastupljenost u organima vlasti i drugim javnim službama na svim nivoima vlasti, srazmjerno procentu njihovog u eš a u stanovništvu prema posljednjem popisu. Izraz "srazmjerno" u primjeni zakona trebao bi se tuma iti da je to minimum u eš a, a da broj pripadnika manjina u organima vlasti može biti ve i, jer je Bosna i Hercegovina u politici prema manjinama na elno prihvatila sistem "pozitivne diskriminacije" u zaštiti prava manjina.

Kriteriji i na in izbora pripadnika nacionalnih manjina u parlamente, razradi e se izbornim zakonom Bosne i Hercegovine, zakonima entiteta, te statutima i drugim propisima kantona, gradova i opština. U eš e, odnosno zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u izvršnoj i sudskoj vlasti, kao i u javnim službama, uredi e se posebnim propisima, tako er, na svim nivoima državne organizacije (Bosni i Hercegovini, entitetima, kantonima, gradovima i opštinama).

289. Novine sadržane u Zakonu o pravima pripadnika nacionalnih manjina u organizaciji državne strukture su osnivanje Vije a nacionalnih manjina BiH pri Parlamentarnoj skupštini BiH, u koju treba da u e po, najmanje, jedan predstavnik svake priznate nacionalne manjine u BiH. Vije e bi davao mišljenje, savjete, prijedloge Parlamentarnoj skupštini BiH o svim pitanjima koja se ti u prava, položaja i interesa nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini. Predvi eno je da Vije e nacionalnih manjina Bosne i Hercegovine može delegirati stru njaka u radu Ustavno-pravne komisije i Komisije za ljudska prava, koje rade kao radna tijela u oba doma Parlamentarne skupštine BiH. Zakonom je, tako er, predvi eno da se savjeti nacionalnih manjina formiraju pri Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine i Narodne skupštine Republike Srpske, iji e se djelokrug i na in rada urediti entitetskim propisima. Entitetske vlasti su pokrenule aktivnosti na implementaciji zakonskih rješenja.

290. Saradnjom sa misijom OSCE-a, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH u novembru 2001. godine održalo je skupštinu u ijem radu je u estvovao najve i broj romskih nevladinih organizacija Bosne i Hercegovine. Tom prilikom usvojen je dokument pod nazivom: "Platforma za Rome u Bosni i Hercegovini". Ovaj dokument

proizveo je tri važna rezultata: Formirano je Vijeće e Roma BiH kao reprezentativna asocijacija romskih nevladinih organizacija; izabrani su članovi Vijeća a i koordinator aktivnosti; formiran je Odbor za Rome pri Vijeću u ministara BiH koji je na odgovarajuć i partnerski na in uključio predstavnike romskih organizacija, te identifikovao pitanja (teme) u oblasti političkog u estvovanja u aktivnostima na razrješavanju pitanja od prioriteta značajna za romsku populaciju u Bosni i Hercegovini.

Po etkom rada Odbora za Rome, po prvi put u Bosni i Hercegovini formirano je radno tijelo pri najvišem organu izvršne vlasti u kojijem su sastavu autentični izabrani predstavnici Roma. Usvajanjem Okvirnog plana i programa rada Odbora za period 2002-2006. godine uslijedila je i odluka Vijeća e ministara BiH da pruži finansijsku podršku za njegovu realizaciju. Poslije toga Okvirni plan i Program rada Odbora za Rome kao dugoročni dokument dostavljen je vladama entiteta, kantona i opštinama u kojima znatnije živi romska populacija. Na taj način od pomenutih organa vlasti zahtijeva se da se dosljednije angažuju na pitanjima obezbjeđenja ličnih dokumenata Roma (matične evidencije), pitanjima obrazovanja, zdravstvene zaštite, zapošljavanja i socijalne zaštite, stambene problematike, povrata imovine i dr.

Odbor za Rome razvio je aktivnosti i prema nevladinim organizacijama, a i prema međunarodnim institucijama koje djeluju u Bosni i Hercegovini (OHR; OSCE; UN, Vijeće e Evrope i dr). Angažman je naročito usmjeren prema Razvojnoj strategiji BiH s preporukom da se u istoj mora naći i poglavlje posvećeno manjinama uz posebno navođenje Roma kao najbrojnije i najugroženije nacionalne manjine u Bosni i Hercegovini. Odgovarajuć a pažnja Odbora posvećena je pitanjima reforme obrazovanja uz podršku Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju koji štiti i afirmiše interese manjina koje žive u Bosni i Hercegovini, posebno one što se odnosi na jezik i kulturu svake značajne manjine. Značajna rješenja tog zakona ponajviše se tiču interesa romske populacije koja je najbrojnija, jer je predviđeno da osnovno obrazovanje bude obavezno i besplatno.

291. Odbor za Rome utiče jekod nadležnih opštinskih i kantonalnih organa vlasti da se za više romskih porodica obezbijedi građevinski i drugi materijal za izgradnju i popravku kuća. Razriješen je i incident diskriminatorne naravi u kojem je došlo do sprečavanja izgradnje kuće romskoj porodici s jedinim razlogom što ne žele u svom naselju Roma. Prema našim saznanjima to je od 2000. godine jedini zabilježeni slučaj diskriminacije i otvorene netrpeljivosti prema Romima u Bosni i Hercegovini.

292. Odbor za Rome je svojim angažmanom, a uz pomoć Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i ambasade Maarske u Bosni i Hercegovini, organizovao sportske manifestacije sa Romima Maarske koji imaju snažnu asocijaciju romskih organizacija i to je značajan doprinos uspostavljanjem trajnije saradnje me u Romima dvije zemlje.

293. Značajno je ukazati na donošenje amandmana na ustave oba entiteta koji se temelje na Odluci Ustavnog suda Bosne i Hercegovine: "o konstitutivnosti svih naroda u Bosni i Hercegovini na cijeloj teritoriji, bez obzira na etničko određenje". Može se konstatovati da su ustavnim amandmanima stvorene formalno-pravne pretpostavke, odnosno mehanizmi za snažniju zaštitu, ne samo vitalnih interesa konstitutivnih naroda, već i približno jednak mehanizam zaštite prava "ostalih", odnosno pripadnika nacionalnih manjina. Ustavnim amandmanima je određeno da se u Domu naroda Federacije Bosne i Hercegovine broj delegata biti paritetan, po sedamnaest delegata iz reda tri konstitutivna i sedam delegata iz reda ostalih. Broj "ostalih" u Vijeću u naroda Republike Srpske određen je na četiri, a po osam iz reda konstitutivnih naroda. Za "ostale" je određeno da mogu ravnopravno u estvovati u

postupku ve inskog glasanja. Ovakvim na inom izbora parlamentarnih domova entiteta, na kojima se odlučuje o nacionalnim interesima konstitutivnih naroda i "ostalih" koji žive u Bosni i Hercegovini po prvi put su stvorene pretpostavke da se u entitetskim skupštinama na u poslanici iz redova nacionalnih manjina. Izbornim zakonom i drugim propisima utvrđuje se izbor ovih delegata, otkriva se da se ovaj proklamovani cilj postepeno i ostvaruje. Ovo apostrofiramo imaju i u vidu činjenicu da u prvim pokušajima primjene pomenutih Amandmana o izboru poslanika u Dom naroda i Vijeće naroda u izborima, oktobra 2002. nije bilo zadovoljavajućih rezultata, jer nije poštovana adekvatna zastupljenost manjina. Drastični primjer izigravanja ustavne pozicije nacionalnih manjina u Domu naroda odigrao se početkom 2003. godine u Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine. Pored toga što ovaj Dom nema ustavom određeni puni broj predstavnika jednog konstitutivnog naroda u njemu nema ni jednog delegata iz reda zakonom priznatih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini. Ovakvim na inom izbora delegata iz redova "ostalih" očigledno je da su kršena zakonom utvrđena prava nacionalnih manjina. U pomenutom konkretnom slučaju izostala je popuna delegatskih mjesta iz redova nacionalnih manjina koja su za njih bila rezervisana. Praktično najviše je oštećena romska nacionalna manjina, kao najbrojnija manjina u Bosne i Hercegovine.

294. Vijeće ministara Bosne i Hercegovine trenutno ne raspolaže sa podacima o učestvovanju i zaposlenosti pripadnika manjina na nižim nivoima vlasti, kao što su kantoni i opštine. Preliminarne ankete koje su vođene na tu temu su pokazale da pripadnici manjinskih nacionalnih zajednica, izuzev romske populacije, ipak srazmjerno procentu svojih pripadnika, učestvuju u organima i institucijama vlasti ili su zaposleni u organima uprave. Neke zajednice (Jevreji i Crnogorci) učestvuju čak i više nego što je njihov procentualni udio u stanovništvu. Samo tri Roma zauzimaju položaj vijećnika/odbornika u 143 lokalna parlamenta u Bosni i Hercegovini (jedan vijećnik u opštini Tuzla i jedan u opštini Centar Sarajevo i jedan u opštini Kiseljak), dok ih u parlamentima kantona nema.

295. Prava manjinskih zajednica u Bosni i Hercegovini u nadležnosti su entiteta i Brčko Distrikta BiH, odnosno kantona u Federaciji Bosni i Hercegovini. Međutim, te i druge aktivnosti poduprijeti su sa državnog nivoa Zakonom o pravima pripadnika nacionalnih manjina, gdje je utvrđeno da pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo da osnivaju biblioteke, videoteke, kulturne centre, muzeje, arhive, kulturna, umjetnička i folklorna društva garantuju im se i sve druge slobode kulturnog izražavanja, te briga o održavanju svojih spomenika kulture i kulturnog naslijeđa. Utvrđena je i obaveza arhiva, muzeja i ustanova za zaštitu spomenika kulture u vlasništvu Bosne i Hercegovine i entiteta da su u svojim programima i sadržajima obavezni obezbijediti srazmjernu zastupljenost svih nacionalnih manjina i štite spomenike kulturne baštine nacionalnih manjina.

Budući da je oblast kulture najčešći vid ojačavanja NVO, klubova i udruženja koje organizuju pripadnici nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini, to je ova oblast najčešći oblik njihovog povezivanja sa državama maticama iz kojih potiču pripadnici nacionalnih manjina. Vrijedno je pomenuti praktične aktivnosti koje su vodile pojedine manjinske zajednice u Bosni i Hercegovini tokom 2002. i 2003. godine. Prezentovane su reprezentativne i monumentalne antologije ukrajinskog pjesništva od XVI do XX vijeka pod naslovom "U inat vjetrovima", dvojezično na srpskom i ukrajinskom jeziku, u izdanju Društva srpsko-ukrajinskog prijateljstva Republike Srpske iz Banje Luke. Na ovaj način nakon dužeg vremena ukrajinska nacionalna manjina iz Republike Srpske i Bosne i Hercegovine bila u prilici da se kulturno i umjetnički poveže sa matičnom državom, odnosno sa kulturnim, konkretno književnim tokovima i stvaralaštvom u Ukrajini. Pažnju privlače i aktivnosti lokalne vlasti opštine Prnjavor,

na cijem području živi najviše manjinskih zajednica koja redovno financijski pomaže rad kulturnih organizacija i institucija nacionalnih manjina sa njenog područja. Tu su aktivnosti afirmacije stvaralaštva čeha, Italijana, Slovenaca i dr. Tradicionalno, tu aktivnost posebno potpomažu i afirmišu nadležne institucije iz Banje Luke.

U Federaciji Bosne i Hercegovine pomenutim i sličnim aktivnostima dužnu pažnju posvećuje Tuzlanski kanton koji pored aktivnosti na afirmaciji kulturnih sadržaja udruženja Italijana, čeha i Slovenaca pažnju posvećuje romskoj populaciji, jer na ovom području ima 115 lokaliteta na kojima žive Romi. Pored Tuzle i u Sarajevu je vidno više veoma uspješnih književnih djela, izložbi slika, koncerata i drugih muzičkih priredbi i ostalih vidova romskog stvaralaštva.

296. Odredbe Pakta i ustavnih načela zemlje da svako ima pravo na slobodu vjere i uvjerenja, uključujući i slobodu javnog ispoljavanja, odnosno neispoljavanja vjere, u Bosni i Hercegovini nisu ni im uslovljene. Ova prava pripadaju svim građanima Bosne i Hercegovine, pa i manjinskim zajednicama. Važno je napomenuti da u Bosni i Hercegovini nije bilo administrativnih i drugih prepreka u izražavanju vjere i uvjerenja i prava na osnivanje vjerskih institucija. One nisu registrovane ni u asocijacijama pripadnika nacionalnih manjina.

297. Pravo na informisanje nacionalnih manjina regulisano je Zakonom o pravima pripadnika nacionalnih manjina (članovi 15. i 16.), koji garantuje nacionalnim manjinama da imaju pravo na osnivanje radio i televizijskih stanica, izdavanje novina i drugih informativnih glasila na jezicima manjine kojoj pripadaju. Radio i televizijske stanice čiji su osnivači Bosna i Hercegovina, entiteti, kantoni, gradovi i opštine i koji ostvaruju ulogu javne službe, dužni su u svojim programskim šemama predvidjeti posebne emisije za pripadnike nacionalnih manjina a mogu obezbijediti i druge sadržaje na jezicima nacionalnih manjina. Informativni javni servisi Bosne i Hercegovini dužni su najmanje jednom sedmično obezbijediti posebnu informativnu emisiju za pripadnike manjina na njihovim jezicima. Iako je ovo pitanje zakonski regulisano, do sada nije bilo zahtjeva niti primjedbi pojedinih nacionalnih manjina za posebnom upotrebom njihovog maternjeg jezika u službama javnog sektora, socijalnim i zdravstvenim ustanovama i drugim institucijama.

298. Cijenimo i da je pravo na obrazovanje jedno od temeljnih ljudskih prava, vlasti u Bosni i Hercegovini ovom pitanju, naročito u posljednje dvije godine posvećuju dužnu pažnju. Radi se na obezbjeđivanju da u svim sredinama gdje manjinske zajednice imaju apsolutnu ili relativnu većinu nastavu pohađaju na maternjem jeziku. Također, nezavisno od broja pripadnika nacionalnih manjina, ako to oni zahtijevaju, mora im se obezbijediti da uče na svom jeziku istoriju, književnost i kulturu, kao dodatnu nastavu. Treba naglasiti da ove zakonske odrednice još uvijek nisu u potpunosti implementirane zbog toga što je Zakon o pravima pripadnika nacionalnih manjina stupio na snagu tokom maja 2003. godine. Njegova implementacija na svim prostorima Bosne i Hercegovine je u toku. Isto tako, treba konstatovati da temeljni zakoni entiteta o osnovnom i srednjem obrazovanju na određeni način tretiraju potrebe nacionalnih manjina u obrazovanju, a u narednom vremenu o tome će se voditi više razmjena.

299. Važno je istaći i da Vijeće ministara BiH, vlade entiteta i niži organi vlasti, nisu donosili ili preduzimali bilo kakve restriktivne mjere u pogledu saradnje ili kontakata pripadnika nacionalnih manjina ili njihovih asocijacija sa drugim državama, odnosno onim sa kojima dijele zajedničke osobenosti ili karakteristike. Vlasti su posebno podržavale i stimulisale učestvovanje i rad sa nevladinim organizacijama, kako unutar zemlje tako i na međunarodnom planu.

PRILOG: TABELE UZ IZVJEŠTAJ

Tabela br. 1. Stopa u eš a žena u obrazovanju (PODACI ZA BIH)

Stopa u eš a žena u obrazovanju						
	1997/1998	1998/1999	1999/2000	2000/2001	2001/2002	2002/2003
Osnovno obrazovanje <i>Elementary education</i>						
Broj u enika - ukupno <i>Number of pupils - total</i>	396.103	402.912	391.533	369.709	357.563	363.072
U enice (%) <i>Females (%)</i>	48,7	49,4	50,5	48,6	48,8	48,8
Srednje obrazovanje <i>Secondary education</i>						
Broj u enika-ukupno <i>Number of pupils-total</i>	146.536	155.166	160.173	160.962	165.237	169.497
U enice (%) <i>Females (%)</i>	48,7	49,0	50,0	50,0	50,0	49,5
Visoko i više obrazovanje <i>Higher education</i>						
Broj upisanih studenata-ukupno <i>Number of enrolled students-total</i>	44.198	51.405	57.722	63.425	64.639	70.104
Žene (%) <i>Females (%)</i>	52,5	52,5	48,4	52,8	55,9	55,7
	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Diplomirani studenti-ukupno <i>Graduated students-total</i>	3.133	3.038	3.673	4.444	4.319	6.031
Žene (%) <i>Females (%)</i>	59,8	57,8	58,2	54,4	59,6	58,6

Tabela broj: 2. Statisti ki podaci o izbornim rezultatima na svim poslijeratnim izborima

Podaci o u eš u žena u izborima za zakonodavna tijela na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini, od 1996. do 2000. godine										
Izborni nivo	Godina									
	Prije uvođenja kvote				poslije uvođenja kvote					
	1996		1997		1998		2000		2002	
	% kandidata žena	% izabranih žena	% kandidata žena	% izabranih žena	% kandidata žena	% izabranih žena	% kandidata žena	% izabranih žena	% kandidata žena	% izabranih žena
opštine	-	-	9,6	5,4	21,3 ¹	26,6 ¹	32,9	17,9	34,8	21
Kantoni	10,1	6,1	-	-	24,9	18,2	35,3	19,7	35,4	21,9
Narodna skupština RS	7,6	2,4	11,7	2,4	19,5	22,9	31,9	18,1	35,5	16,9
Parlament FBiH	10,5	5	-	-	24,2	15	36,1	17,1	34,8	21,4
Parlament BiH	9,4	2,3	-	-	28,8	30,2	28,3	7,1	35,3	14,3

Tabela broj 3: Delegati predstavniki kog doma Federacije Bosne i Hercegovine

Delegati predstavniki kog doma parlamenta Federacije BiH
Representatives in house of representatives of the parliament

	Ukupno <i>Total</i>	Žene <i>Female</i>	% izabranih žena <i>% elected female</i>
1996	140	6	4,3
1998	140	21	15,0
2000	140	23	16,4
2002	98	21	21,4

Sudije-žene
Judges-women

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
--	------	------	------	------	------	------

Sudije
Number of judges

Ukupno <i>Total</i>	470	478	592	599	592	489
žene sudije <i>women</i>	223	267	291	342	342	311

Sudije porotnici
Number of jurors

Ukupno <i>Total</i>	2.187	2.349	2.003	2.278	2.215	1.539
-------------------------------	--------------	--------------	--------------	--------------	--------------	--------------

žene <i>women</i>	247	213	328	342	339	229
-----------------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----

Tužiteljstva
Number of prosecutor's office

Ukupno <i>Total</i>	59	59	59	59	59	35
Kantonalna tužiteljstva <i>Canton prosecutor's office</i>	10	10	10	10	10	10
Opštinska tužiteljstva <i>Municipal prosecutor's office</i>	49	49	49	49	49	25

Tužitelji
Number of prosecutor's

Ukupno <i>Total</i>	51	56	-	52	52	127
žene <i>women</i>	24	26	-	23	13	48
Zamjenici tužitelja <i>Deputy prosecutor's</i>	96	110	-	135	131	93
žene <i>women</i>	15	54	-	38	65	26

Advokati/Odvjetnici i advokatski/odvjetni ki pripravnici/vježbenici
Lawyers and law clerks

Advokati/Odvjetnici <i>Lawyers</i>	567	601	548	560	665	687
žene <i>women</i>	130	154	154	168	170	171
Advokatski/Odvjetni ki pripravnici/vježbenici <i>Law clerks</i>	122	62	57	94	104	141
žene <i>women</i>	54	34	30	42	50	75

Tabela broj:4. Upotreba sredstava prinude

godina	Upotreba sredstava prinude		Primjena sredstava prinude			Posljedice upotrebe sile		
	Otvoreni prostor	Zatvoreni prostor	Tjelesna snaga	palica	Vatreno oružje	Lakše povrede	Teže povrede	Smrtno stradali
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
2000.	0	0	0	0	0	0	0	0
2001.	11	0	9	0	3	1	0	0
2002.	20	0	16	0	4	0	0	0
2003.	7	1	8	0	1	1	0	0
ukupno	38	1	33	0	8	2	0	0

Tabela broj: 5. Pregled izre enih disciplinskih kazni u Republici Srpskoj

Godina	Broj disc. pos. Prema os. licima	Vrsta disciplinskih kazni				
		ukora	oduzimanje pogodnosti	samica	uvj. kažnjavanje samicom	oslobo eno
1996.	121	14	8	77	17	5
1997.	155	21	12	103	16	3
1998.	172	19	27	82	21	23
1999.	169	23	25	82	34	5
2000.	192	39	37	84	17	15
2001.	221	44	31	115	19	12
2002.	208	27	29	98	17	37
2003 (30.06)	75	10	19	26	11	9
UKUPNO	1313	197	188	667	153	109

Tabela broj 6: Po initelji krivi nih djela u Federaciji Bosne i Hercegovine

Po initelji krivi nih djela
Perpetrators of criminal offence

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Punoljetni po inioci <i>Adult perpetrators</i>							
Kaznene prijave <i>Complaints</i>	10.225	12.756	11.879	10.035	13.254	12.640	9.091
Optužbe <i>Charges</i>	7.566	8.640	7.747	7.605	8.577	8.720	8.496
Osude – ukupno <i>Conviction – total</i>	3.816	5.632	5.209	3.956	6.015	6.627	6.077
Osu eni <i>Convicted to:</i>							
na zatvor – ukupno <i>imprisonment – total</i>	3.697	5.292	4.855	3.709	5.276	5.980	5.529
na nov anu kaznu – ukupno <i>fine – total</i>	119	340	354	247	739	647	548
uvjetno <i>Suspended</i>	2.579	3.031	2.443	1.510	4.319	4.597	4.253
Maloljetni po inioci <i>Juvenile perpetrators</i>							
Kaznene prijave <i>Complaints</i>	958	900	766	717	644	762	601
Podnijet prijedlog za izricanje kazne	522	384	347	338	355	419	300

Penalties prescribed

Osude – ukupno <i>Convictions – total</i>	404	330	226	162	274	310	292
Osu eni <i>Convicted to:</i>							
na maloljetni ki zatvor <i>juvenile prison</i>		2	3	2	2	5	4
na vaspitne mjere-mla i maloljetnici <i>educational measures-younger offenders</i>	91	74	149	73	14	214	118
na vaspitne mjere-stariji maloljetnici <i>educational measures-older offenders</i>	311	253	75	87	260	91	170

Više podataka o pravosu u i maloljetni kim sudovima dato je u Prvom izvještaju Bosne i Hercegovine Komitetu za prava djeteta (stranice 54-62.)

Tabela broj: 7. **Pregled broja osu enih lica koja su se nalazila na izdržavanju kazne zatvora u Federaciji Bosne i Hercegovine**

1996.	340
1997.	533
1998.	467
1999.	568
2000.	678
2001.	965
2002.	981

Tabela broj: 8. **Pregled broja stanja osu enih lica u kazneno-popravnim ustanovama Republike Srpske u periodu 1.1.1996. – 30.6.2003. godine.**

Kazneno-popravna ustanova (KPU):

Godina	1996.	1997.	1998.	1999.	2000.	2001	2002.	2003.
KPU-a								
KPZ Banja Luka	342	302	300	330	341	383	378	353
KPZ Fo a/Srbinje	169	245	311	341	389	446	451	355
KPZ S. Sarajevo	62	81	58	93	121	119	130	123
Okružni zatvor Bijeljina	167	152	168	208	211	267	240	160
Okružni zatvor Doboj	108	154	127	152	160	170	154	107
Okružni zatvor Trebinje	-----	-----	----	-----	2	2	4	25
UKUPNO	848	934	964	1124	1224	1387	1357	1123

Tabela broj: 9. Pregled upotrebe sredstava prinude u Republici Srpskoj

Godina	Br. Sr. Prinud	Veziv-Anje	Tjelesna snaga	Gumena palica	Vodeni šmrkovi	Hemijska sredstva	Vatreno oružje	Opravd.	Neopravd.
1996.	7	2	2	3	--	--	--	6	1
1997.	13	3	3	7	--	--	--	12	1
1998.	12	2	5	5	--	--	--	10	2
1999.	8	2	3	3	--	--	--	8	--
2000.	11	3	4	4	--	--	--	11	--
2001	10	2	3	5	--	--	--	9	1
2002.	12	2	5	5	--	--	--	11	1
2003 (30.6.)	4	--	2	1	--	--	--	4	--
Ukupno	77	16	29	33	--	--	--	71	6

Tabela broj: 10. Tabelarni prikaz fizičkih napada na ovlaštena službena lica

Godina	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003 za 6 mj.	ukupno
Ukupan broj	196	144	123	98	105	128	137	66	997
Posljedice-broj nastradalih	77	77	58	56	85	77	119	46	595
A/poginuli	2	1	1	2					6
B/ranjeni	3	2	5				2		12
C/teže povrije eni	9	8		4	5	4	5	4	39
D/lakše povrije eni	63	66	52	50	80	73	112	42	538

Tabela broj 11. – Ilegalni prelasci državne granice

Redni broj	Državljanstvo	Broj lica protiv kojih je podnesena kaznena prijava				ukupno
		2000	2001	2002	2003	
1	2	3	4	5	6	7
1.	BiH	3	33	33	5	74
2.	SiCG	7	5	4	1	17
3.	R Hrvatska	0	0	2	1	3
4.	Slovenija	1	0	0	2	3
5.	Turska	0	1	0	0	1
ukupno		11	39	39	9	98

Tabela broj: 12. **Broj evidentiranih lica za koja se osnovano može pretpostaviti da su predmet trgovine ljudima**

Redni broj	Državljanstvo	2000	2001	2002	2003	ukupno
1	2	3	4	5	6	7
1.	Moldavija	14	75	111	38	238
2.	Ukraina	20	76	108	39	243
3.	Rumunija	15	73	115	44	247
4.	SiCG	0	1	0	1	2
5.	Rusija	0	1	0	3	4
6.	Bugarska	0	0	1	3	4
ukupno		49	226	335	128	738

Tabela broj: 13. **Strane državljanke za koje se sumnja da su bile žrtve trgovine ljudima**

Zemlja porijekla/državljanstvo	Lica koja su ilegalno ušla u BiH ili je to naknadno utvrđeno	Lica koja su koristila krivotvoreni dokument		Lica protiv kojih je pokrenut postupak		Lica koja su izjavila da su predmet trgovine ljudima	Lica koja su predana stranim org. radi dalje obrade, zbrinjavanja i repatrij.
		putna isprava	viza ili odobrenje oravak	Prekršajni postupak	Krivi ni postupak		
Moldavija	66	6	5	10	6	6	19
Rumunija	38	2	1	9	1	4	9
Ukrajina	22	2	3	10	0	4	14
Rusija	3	1	0	0	1	1	1
Jugoslavija	2	1	0	1	1	1	0
Armenija	1	0	0	0	0	0	0
UKUPNO	132	12	9	30	9	16	43

Tabela broj:14. **Pregled ostavarenih povrataka na području Bosne i Hercegovine - sa posebnim osvrtom na period od 01.01.2003. godine-**

period	struktura	Federacija BiH			Republika Srpska			Brčko dist.	Bosna i Hercegovina		
		Izbjeglice	Raseljeni	Svega	Izbjeglice	Raseljeni	Svega	Ukupno	Izbjeglice	Raseljeni	Svega
1996-2002	Bošnjaci	255.728	188.935	444.663	17.177	105.038	122.215	14.218	273.037	308.329	581.366
	Hrvati	73.392	36.579	109.971	6.071	2.662	8.733	3.344	81.209	40.953	122.162
	Srbi	44.429	80.571	125.000	20.952	72.398	93.350	1.860	65.388	154.873	220.261
	Ostali	4.132	1.884	6.016	637	681	1.318	0	4.769	2.565	7.334
	UKUPNO	377.681	307.969	685.650	44.837	180.779	225.949	19.422	424.403	506.285	930.688
2003	Bošnjaci	897	9.356	10.253	4.343	11.803	16.146	719	5.257	21.591	26.848
	Hrvati	1.183	1.858	3.041	1.609	123	1.732	346	2.852	2.153	5.005
	Srbi	5.430	14.963	20.393	50	440	490	622	5.482	15.972	21.454
	Ostali	230	145	375	191	7	198	0	421	152	573
	UKUPNO	7.740	26.322	34.062	6.193	12.373	18.566	1.687	14.012	40.303	54.315
2004	Bošnjaci	152	4.961	5.113	656	6.328	6.984	208	808	11.497	12.305

	Hrvati	240	580	820	130	11	141	56	370	647	1.017
	Srbi	830	2.797	3.627	5	602	607	9	835	3.408	4.243
	Ostali	58	42	100	0	0	0	0	58	42	100
	UKUPNO	1.280	8.380	9.660	791	6.941	7.399	273	2.071	15.594	17.665
DMS-30.09.2004.	Bošnjaci	256.777	203.252	460.029	22.176	123.169	145.345	15.145	279.102	341.417	620.519
	Hrvati	74.815	39.017	113.832	7.810	2.796	10.606	3.746	84.431	43.753	128.184
	Srbi	50.689	98.331	149.020	21.007	73.440	94.447	2.491	71.705	174.253	245.958
	Ostali	4.420	2.071	6.491	828	688	1.516	0	5.248	2.759	8.007
	UKUPNO	386.701	342.671	729.372	51.821	200.093	251.914	21.382	440.486	562.182	1.002.668

Izvor: UNHCR statistike

Grafikon broj: 1. Ukupan povratak u Bosnu i Hercegovinu- po nacionalnoj strukturi i godinama

**Ukupan povratak u BiH
- po nacionalnoj stukturi i godinama**

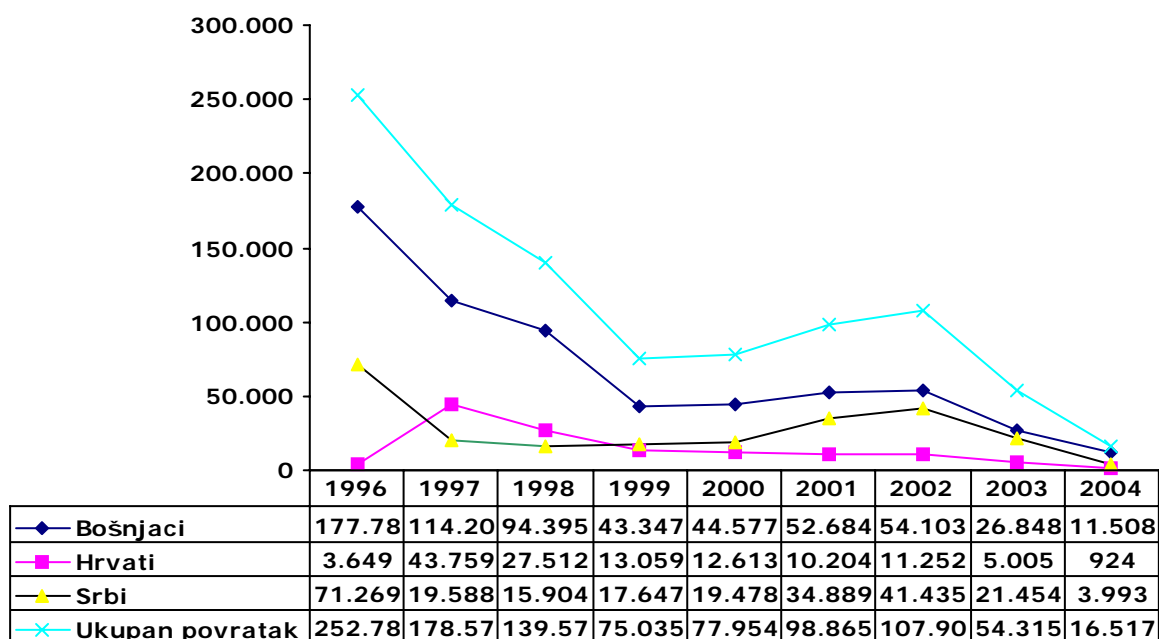

Tabela broj: 15. Pregled ostvarenih „manjinskih“ povrataka sa stanjem na dan 31.08.2004.

1996-2004	Nacionalnost				
Područje	B	H	S	O	Ukupno
KANTON 1: UNSKO-SANSKI		1.148	14.118	27	15.293
KANTON 2: POSAVSKI	7.145		923		8.068
KANTON 3: TUZLANSKI		5.442	11.145	161	16.748
KANTON 4: ZENIČKO-DOBOJSKI	1.069	11.413	7.847	52	20.381
KANTON 5: BOSANSKO-PODRINJSKI		7	2.584		2.591
KANTON 6: SREDNJO-BOŠANSKI	21.015	20.400	6.184	123	47.722
KANTON 7: HERCEGOVAČKO-NERETVANSKI	12.387	5.435	11.170	90	29.082

KANTON 8: ZAPADNO-HERCEGOVAČKI	753		17		770
KANTON 9: SARAJEVSKI		27.770	80.742	2.435	110.947
KANTON 10	2.126		13.894		16.020
FEDERACIJA BIH :	44.495	71.615	148.624	2.888	267.622
REPUBLIKA SRPSKA :	144.998	10.584		1.149	156.731
Brčko Distrikt BiH:	15.145	3.746	2.491		21.382
UKUPNO BIH:	204.638	85.945	151.115	4.037	445.735

Tabela broj 16. Sudovi u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina

Ustavni sud Bosne i Hercegovine

Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
2	6	8	25 %	75%	100%

Sud Bosne i Hercegovine

Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
5	18	23	21,7%	78,3%	100%

Tužilaštvo Bosne i Hercegovine

Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
6	8	14	42%	58%	100%

Federacija Bosne i Hercegovine

Ustavni sud Federacije Bosne i Hercegovine

Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
2	7	9	22%	78%	100%

Vrhovni sud Federacije Bosne i Hercegovine

Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
12	10	22	54,6%	45,40%	100%

Federalno tužilaštvo

Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
3	5	8	37%	63%	100%

Kantonalni sudovi

Sjedište	Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
Travnik	3	7	10	30%	70%	100%
Bihać	7	5	12	58,3%	41,7%	100%
Tuzla	15	5	20	75%	25%	100%
Zenica	8	9	17	47%	53%	100%
Goražde	2	2	4	50%	50%	100%
Mostar	10	5	15	66%	34%	100%
Š. Brijeg	3	1	4	75%	25%	100%
Sarajevo	21	6	27	78%	22%	100%
Livno	2	2	4	50%	50%	100%
Odžak	3	0	3	100%	-	100%
UKUPNO	74	42	116	63%	37%	100%

Kantonalna tužilaštva

Sjedište	Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
Bihać	8	5	13	62%	38%	100%
Odžak	1	2	3	33%	67%	100%
Tuzla	13	21	34	38%	62%	100%
Zenica	10	12	22	45%	55%	100%
Goražde	0	2	2	-	100%	100%
Travnik	5	10	15	33%	67%	100%
Mostar	10	10	20	50%	50%	100%
Š. Brijeg	1	3	4	25%	75%	100%
Sarajevo	19	18	37	52%	48%	100%
Livno	2	3	5	40%	60%	100%
UKUPNO	69	86	155	44%	56%	100%

Opštinski sudovi

Sjedište	Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
Mostar	14	3	17	82,4%	17,6%	100%
Sarajevo	63	12	75	84%	16%	100%
Bihać	8	6	14	57,1%	42,9%	100%
Bos. Krupa	1	4	5	20%	80%	100%
Cazin	1	2	3	33%	67%	100%
Sanski Most	2	3	5	40%	60%	100%
Vel. Kladuša	2	1	3	67%	33%	100%
Orašje	0	3	3	-	100%	100%
Gračanica	1	3	4	25%	75%	100%
Gradačac	5	1	6	83%	17%	100%
Kalesija	2	2	4	50%	50%	100%
Tuzla	18	10	28	64%	36%	100%
Živinice	8	3	11	72%	28%	100%
Kakanj	2	2	4	50%	50%	100%
Tešanj	2	1	3	67%	33%	100%
Visoko	9	2	11	82%	18%	100%
Zavidovići	4	2	6	67%	33%	100%
Zenica	12	7	19	64%	36%	100%
Žepče	3	1	4	75%	25%	100%
Goražde	1	4	5	20%	80%	100%

Bugojno	5	5	10	50%	50%	100%
Kiseljak	2	2	4	50%	50%	100%
Travnik	1	12	13	8%	92%	100%
Čapljina	5	2	7	72%	28%	100%
Konjic	5	2	7	72%	28%	100%
Ljubuški	2	2	4	50%	50%	100%
Š. Brijeg	2	3	5	40%	60%	100%
Livno	3	4	7	42%	58%	100%
UKUPNO	183	104	287	63%	37%	100%

Republika Srpska Ustavni sud Republike Srpske

Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
0	6	6	-	100%	100%

Vrhovni sud Republike srpske

Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
3	11	14	22%	78%	100%

Tužilaštvo Republike Srpske

Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
2	2	4	50%	50%	100%

Okružni sudovi

Sjedište	Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
B. Luka	13	11	24	55%	45%	100%
Bijeljina	8	7	15	54%	46%	100%
Doboj	4	4	8	50%	50%	100%
S. Sarajevo	3	4	7	42%	58%	100%
Trebinje	0	4	4	-	100%	100%
UKUPNO	28	30	58	48%	52%	100%

Okružna tužilaštva

Sjedište	Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
B. Luka	11	19	30	36%	64%	100
Bijeljina	2	9	11	18%	82%	100%
Doboj	2	7	9	22%	78%	100%
Trebinje	3	2	5	60%	40%	100%
S. Sarajevo	4	6	10	40%	60%	100%
UKUPNO	22	43	65	33%	67%	100%

Osnovni sudovi

Sjedište	Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
B. Luka	17	9	26	66%	34%	100%
Gradiška	3	3	6	50%	50%	100%
K. Varoš	2	1	3	66%	34%	100%
M. Grad	3	1	4	75%	25%	100%
N. Grad	1	2	3	33%	67%	100%

Prijedor	6	1	7	86%	14%	100%
Prijedor	2	2	4	50%	50%	100%
Bijeljina	8	7	15	54%	46%	100%
Srebrenica	2	2	4	50%	50%	100%
Zvornik	1	3	4	25%	75%	100%
Derventa	4	1	5	80%	20%	100%
Doboj	9	1	10	90%	10%	100%
Modriča	2	3	5	40%	60%	100%
Teslić	2	1	3	67%	33%	100%
Sokolac	5	4	9	56%	44%	100%
Višegrad	2	0	2	100%	-	100%
Vlasenica	2	1	3	67%	33%	100%
Foča	2	1	3	67%	33%	100%
Trebinje	2	4	6	33%	67%	100%
UKUPNO	75	47	122	61%	39%	100%

Br ko Distrikt BiH

Apelacioni sud

Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
2	4	6	33%	77%	100%

Osnovno tužilaštvo Br ko Distrikt

Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
3	4	7	42%	58%	100%

Osnovni sud Br ko Distrikt

Ž	M	Ukupno	Ž	M	Ukupno
4	6	10	40%	60%	100%

Tabela broj: 17. Broj udruženja građana u Federaciji Bosne i Hercegovine

Ukupan broj udruženja građana u Federaciji BiH je 7907 .
Fondacije , stanje 01.11.2004.

	Broj fondacija
Federacija BiH - ukupno	58
Unsko-sanski kanton	2
Kanton Posavski	-
Tuzlanski kanton	6
Zeničko-dobojski	2
Bosansko-podrinjski	-
Srednjobosanski	2
Hercegovačko neretvanski	3
Zapadno-hercegovački	1
Kanton Sarajevo	42
Kanton 10	-

Tabela broj: 18. **Politi ke organizacije u Federaciji Bosne i Hercegovine**

Politi ke organizacije u Federaciji BiH

	Politi ke organizacije- osnovni privredni subjekti	Broj jedinica u sastavu politi kih organizacija
Federacija BiH - ukupno	45	773
Unsko-sanski kanton	2	65
Kanton Posavski	-	28
Tuzlanski kanton	4	124
Zeničko-dobojski	2	100
Bosansko-podrinjski	1	23
Srednjobosanski	-	97
Hercegovačko neretvanski	6	95
Zapadno-hercegovački	5	27
Kanton Sarajevo	22	114
Kanton 10	3	31
Republika srpska	-	59
Distrikt Brčko	-	10

Politi ke organizacije prema godinama kada su osnovane

Godina osnivanja	Broj politi kih organizacija
1990	4
1993	2
1994	5
1996	5
1997	1
1998	6
1999	3
2000	2
2002	10
2003	3
2004	4
Ukupno:	45

Tabela broj: 19. **Pregled političkih organizacija u Republici Srpsko**

U Osnovnom sudu Banja Luka za period od 1993. – 2004. godine registrovano je 69 političkih partija I to:

R. Br.	Godina	Broj političkih partija	Godina	Broj političkih partija	Godina	Broj političkih partija
1.	1993.	8	1997.	11	2001.	2
2.	1994.	4	1998.	5	2002.	11
3.	1995.	4	1999.	1	2003.	3
4.	1996.	8	2000.	6	2004.	6

U Osnovnom sudu Bijeljina za period 1993.-2004. godine registrovano je 11 političkih partija.

R. Br.	Godina	Broj političkih partija	Godina	Broj političkih partija	Godina	Broj političkih partija
1.	1993.	1	1997.	1	2001.	
2.	1994.	1	1998.		2002.	
3.	1995.	1	1999.		2003.	2
4.	1996.	3	2000.	2	2004.	

U osnovnom sudu Doboj za period 1993. -2004. godine registrovane su 4 političke partije, a u Osnovnom sudu Sokolac takođe 4 političke partije.

Tabela broj 20. Sindikalno organizovanje u Federaciji Bosne i Hercegovine

Sindikalne organizacije		
	Osnovne sindikalne organizacije	Broj jedinica u sastavu sindikalnih organizacija
Federacija BiH - ukupno	92	1317
Unsko-sanski kanton	1	144
Kanton Posavski	1	32
Tuzlanski kanton	3	262
Zeničko-dobojski	8	229
Bosansko-podrinjski	1	42
Srednjobosanski	14	141
Hercegovačko neretvanski	22	114
Zapadno-hercegovački	5	9
Kanton Sarajevo	32	314
Kanton 10	5	21
Republika srpska	-	6
Distrikt Brčko	-	3

Tabela broj: 21.

Sklopljeni i razvedeni brakovi
Marriages and divorces

	Godina <i>Year</i>	Sklopljeni brakovi <i>Marriages</i>		Razvedeni brakovi <i>Divorces</i>	
		Ukupno <i>Total</i>	na 1000 prisutnih stanovnika <i>per 1000 present inhabitants</i>	Ukupno <i>Total</i>	na 1000 sklopljenih <i>per 1000 marriages</i>
Ukupno Bosna i Hercegovina <i>Total</i>	1996	21.107	5,8	...	...
	1997	23.220	6,2	1.835	79,0
	1998	22.398	6,1	1.964	87,7
	1999	22.472	6,0	1.995	88,8
	2000	21.897	5,8	1.929	88,1
	2001	20.302	5,3	2.126	104,7
	2002	20.122	5,3	2.272	112,9
	2003	20.733	5,4	1.918	91,3

Tabela broj: 22. **Izbori 2004 –u Bosni i Hercegovini**

Federacija Bosne Hercegovine

Glasanje nepotvr anim listi ima

S pravom glasa:	12044	
Glasalo:	297	2.5%

Glasanje u odsustvu

Registrirano:	42057	
Glasalo:	7037	16.7%

Poštom

Registrirano:	11241	
Glasalo:	7568	67.3%

Redovno

Registrirano:	1256916	
Glasalo:	574061	45.7%

Ukupno registrirano:	1310214	
Ukupno glasalo:	588963	45.0%

Republika Srpska

Glasanje nepotvr anim listi ima

S pravom glasa:	15420	
Glasalo:	136	0.9%

Glasanje u odsustvu

Registrirano:	100507	
Glasalo:	16984	16.9%

Poštom

Registrirano:	15228	
Glasalo:	10572	69.4%

Redovno

Registrirano:	843702	
Glasalo:	438945	52.0%

Ukupno registrovano:	959437	
Ukupno glasalo:	466637	48.6%

Br ko Distrikt BiH

Glasanje nepotvr anim listi ima

S pravom glasa:	993	
Glasalo:	3	0.3%

Glasanje u odsustvu

Registrirano:	1213	
Glasalo:	163	13.4%

Poštom

Registrirano:	993	
Glasalo:	724	72.9%

Redovno

Registrirano:	50830	
Glasalo:	31403	61.8%

Ukupno registrirano:	53036	
Ukupno glasalo:	32293	60.9%

Bosna i Hercegovina:

Ukupno registrovano:	2322687	
Ukupno glasalo:	1087893	46.8%

Osnovni statistički podaci za izbore 2004. godine

Na izborima 02.10.2004. godine će učestvovati ukupno **238** političkih subjekata (**68** političkih partija, **146** nezavisnih kandidata, **18** koalicija i **6** lista nezavisnih kandidata).

Ukupno je ovjereno **27.427** kandidata i to **809** kandidata za načelnika i **26.618** za ov/so.

Ukupno kandidata za načelnika u Republici Srpskoj je **395** u Federaciji Bosne i Hercegovine je **414**.

Ukupan broj ovjerenih kandidatskih lista iznosi **1.576**.

Ukupan broj žena kandidata na listama za ov/so je **9.554** i **32** za načelnike opština.

Na izborima 02.10.2004. godine biralo se ukupno **3.145** vijećnika/odbornika odnosno zastupnika kada je u pitanju Skupština Brčko Distrikta BiH i **139** načelnika i **1** gradonačelnik (Banja Luka) od toga **78** u Federaciji Bosne i Hercegovine i **61** načelnik i **1** gradonačelnik u Republici Rrpskoj.

Birači

Redovno	2151448
U odsustvu	143777
Postom	27462
	2322687

RS	959438
BRCKO	53036
FEDERACIJA	1310213
	2322687

Biračka mjesta:

U Bosni i Hercegovini – **4065** (redovno-**3734**,odsusrvo i nepotvrđeno-**331**)

U Federaciji Bosne i Hercegovine - **2302** (redovni-**2048**, odsustvo i nepotvrđeno-**254**)

Republika Srpska – **1674** (redovni-**1599**, odsustvo i nepotvrđeni-**75**)

Brčko Distrikta BiH – **89** (redovnih-**87**, odsustvo i nepotvrđeni-**2**)

Izborni posmatrači akreditirani u Izornoj komisiji Bosne i Hercegovine
826 – 71 (11 političkih subjekata), 434 (25 udruženja građana), 321 (14 međunarodnih organizacija)

Ukupan broj kandidata na kandidatskim listama starosti do 30 godina, uključujući i kandidate koji imaju 30 godina, je 5863 kandidata (žena 3137 i muškaraca 2726). broj kandidata do 30 godina kandidiranih za poziciju načelnika je 38, dok se na prvoj poziciji na kandidatskim listama nalazi 107 kandidata.

Tabela broj:23. Statistički pokazatelji odnosa opštinskih izbora 2000. i 2004. godine

R.b r.	Naziv	2000. godina	2004. godina	Odnos
1.	Broj ovjerenih političkih subjekata	100	274	Za 174% više u odnosu na 2000
2.	Broj ovjerenh kandidata	22.406	27.427	Za 18,4% više u odnosu na 2000
3.	Učešće žena u kandidatskim listama	6.983	9587	31,1% 2000 34,9% 2004

Izvor podataka: Izborna kosija BiH

Tabela broj:24. Podaci o broju kandidovanih kandidata za izbore održane 2. X 2004. godine, razvrstani po polu

	BROJ KANDOVANIH					BROJ IZABRANIH				
		M		Z			M		Ž	
	UKUP.	BR.	%	BR.	%	UKUP	BR.	%	BR.	%
FEDERACIJA BIH 78 OPŠTINA	13147	8514	64,7	4633	35,3	1839	1514	82,3	325	17,7
REPUBLIKE SRPSKE 62 OPŠTINE	13260	8688	65,5	4572	34,5	1378	1162	84,3	216	15,7
SKUPŠTINA BRČKO DISTRIKTA	639	412	64,5	227	35,5	29	28	96,5	1	3,5
GRADSKOVIJE MOSTARA	213	128	60	85	40	17	13	76,5	4	23,5